MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

TEISĖS FAKULTETO

VERSLO TEISĖS KATEDRA

KRISTINA ANDRUŠKEVIČIŪTĖ

(VERSLO TEISĖ)

SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS IR JO RIBOJIMAI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: dr. Evaldas Klimas

Vilnius, 2014

TURINYS

ĮVADAS 3
1. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS 7
1.1. Sutarties samprata ir reikšmė 8
1.2. Sutarties laisvės principo reikšmė sutarčių teisėje 11
1.3. Sutarties laisvės principo teisinis reglamentavimas 14
1.4. Sutarties laisvės principo turinys teorijoje ir praktikoje 16
2. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPO RIBOJIMAI 22
2.1. Sutartinės laisvės ribojimo priežastys ir pagrindai 22
2.2. Viešosios sutartys ir jų santykis su sutarties laisvės principu 26
2.3. Vartojimo sutartis – vienas sutarties laisvės principo ribojimų 34
2.3.1. Vartojimo sutarties požymiai 35
2.3.2. Sutartinės laisvės ribojimo priežastys 37
2.3.3. Sutartinės laisvės ribojimai vartojimo teisiniuose santykiuose 38
2.4. Sąžiningumo principo įtaka sutarties laisvės principo riboms 43
3. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS IKISUTARTINIUOSE TEISINIUOSE SANTYKIUOSE 50
3.1. Laisvės derėtis esmė, ribos ir atsiradimo priežastys 50
3.2. Sutarties laisvės principo ir preliminariosios sutarties santykis, atskleidžiamas teismų praktikoje 56
IŠVADOS 59
LITERATŪROS SĄRAŠAS 61
SANTRAUKA 70
SUMMARY 71
ANOTACIJA 72
ANNOTATION 73
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ 74

ĮVADAS

Magistro baigiamojo darbo aktualumas. Sutarties laisvės principas neabejotinai yra vienas pagrindinių civilinės bei sutarčių teisės principų, sudaręs teisines prielaidas įsitvirtinti laisvos rinkos ekonomikos sistemai, skatinantis asmenis iniciatyviai ir naudingai veikti sukuriant, pakeičiant bei nutraukiant civilinius teisinius santykius[1]. Vertinant iš ekonominės perspektyvos, šis principas suteikia galimybę asmenims laisvai veikti rinkoje. Tuo pačiu taip yra užtikrinamas ir verslo, grindžiamo privačia iniciatyva bei atsakomybe, ir ekonomikos vystymas, skatinamas efektyvumas. Kaip pažymi Pierre Tercier, sutartis yra instrumentas, kuriuo remiantis plėtojama ekonomika, sukuriama pridėtinė vertė ir turtinės gėrybės, tačiau būtina nepamiršti, jog tai ir teisinė, socialinė bei sociologinė kategorija[2]. Teisine prasme sutartis – tai asmens valios išraiška, skirta asmenų interesams suderinti, teisėms ir pareigoms sukurti, pakeisti ar panaikinti. Laisva asmens valia yra kertinis sutarties elementas, išplaukiantis iš sutarties laisvės principo, dėl ko šio principo ir sutarties ryšys itin glaudus. Pasak prof. habil. dr. Valentino Mikelėno, socialiniu požiūriu sutartis – tai priemonė, kurios pagalba yra mažinama įtampa tarp socialinių grupių, derinami skirtingi įvairių asmenų interesai[3], arba, kitaip sakant, – būdas socialiniam teisingumui atkurti bei garantuoti.

Sutarties laisvės principas negali būti suabsoliutinamas. Daug diskusijų kelia sutarties laisvės principo ribojimai, kurie verčia iš naujo pažvelgti į sutarties laisvės turinį. Dėl to būtina analizuoti, kokios yra paskutinio meto tendencijos dėl sutarties laisvės principo sampratos plačiąja prasme. Taip pat būtina išanalizuoti, kokia apimtimi veikia, kokiais pagrindais gali būti ribojamas šis principas ir koks atitinkamų ribojimų ryšys su laisva asmens valia, jo galimybe pasirinkti. Siekiant geriau suprasti, kaip ir kodėl ribojama sutarties laisvė, kokios pastarojo meto tendencijos sutarčių teisėje, reikia aptarti šio principo santykį su vartojimo, viešosiomis, preliminariosiomis sutartimis bei sąžiningumo principu, kurio vaidmuo sutarčių teisėje įgyja vis didesnę svarbą.

Ištyrimo lygis. Sutarties laisvės principas pripažįstamas vienu pamatinių visos sutarčių teisės principų. Kadangi sutarties laisvės principo ir jam nustatytų ribojimų santykis jau seniai kelia daug diskusijų, tad natūralu, kad apie sutarties laisvės principą vienu ar kitu aspektu yra rašęs ne vienas autorius. Pastebėtina, kad iki šiol atliktos analizės pasižymi tam tikru

[1] Baranauskas, E., *et al*. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007, p. 21.
[2] Tercier, P. Quels fondements pour le contrat au XXIe siècle? *Le contrat dans tous ses états*. Sous la direction de F. Bellanger, F. Chaix. Berne: Staempfli Editions, 2004, p. 219. (cituota iš: Ambrasienė, D., *et al*. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva Europiniame kontekste.* Vilnius: Justitia, 2013, p. 42).
[3] Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 13.

epizodiškumu, pasigendama vieningos analizės, atliktos įvertinus paskutiniojo meto ekonominius bei socialinius pokyčius, atsižvelgus į šio principo vaidmenį sutarčių teisėje, santykį su socialinio teisingumo siekiu, sutarties samprata. Lietuvoje apie sutarties laisvės principą išsamiau analizuota prof. dr. Egidijaus Baranausko, Ingos Karulaitytės – Kvainauskienės, doc. dr. Julijos Kiršienės bei kt. vadovėlyje „Civilinė teisė. Bendroji dalis“[4], doc. dr. Alfonso Vileitos, dr. Sauliaus Avižos, prof. habil. dr. Valentino Mikelėno ir kt. vadovėlyje „Civilinė teisė. Bendroji dalis“[5], prof. dr. Dangutės Ambrasienės, prof. dr. Egidijaus Baranausko, doc. dr. Danguolės Bublienės ir kt. vadovėlyje „Civilinė teisė. Prievolių teisė“[6], prof. habil. dr. Valentino Mikelėno monografijoje „Sutarčių teisė“[7], doc. dr. Jauniaus Gumbio daktaro disertacijoje „Sutarties laisvės teisinės ribos“[8], lekt. dr. Stasio Drazdausko daktaro disertacijoje „Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei“[9] ir kt. Šiuose darbuose aptariamas sutarties laisvės principo turinys, santykinis jo pobūdis, nurodoma, kad sutarties laisvė ribojama įvairiais pagrindais, yra nagrinėjama šio principo ir jo ribų, santykio tarp viešosios ir privačiosios teisės nustatymo problematika bei kiti susiję klausimai. Gerokai daugiau darbų šia tema galima rasti užsienio mokslininkų darbuose, iš kurių paminėtini prof. dr. Ole Lando ir prof. dr. Hugh Beale bei jų „Europos sutarčių teisės principai“[10], prof. dr. Hugh Beale, prof. Bénédicte Fauvarque – Cosson, prof. Jacobien Rutgers ir kt. „Bylos, jų medžiaga ir straipsniai apie sutarčių teisę“[11], prof. Ewan McKendrick „Sutarčių teisė“[12], prof. Paul Richards „Sutarčių teisė“[13] ir kt. Šiuose mokslininkų atliktuose tyrimuose išsamiai aptariamos sutarties laisvės ištakos bei vaidmuo skirtingais laikotarpiais, turinys, požiūris į šį principą ir jo ribojimus, santykį su valstybės vykdoma solidarumo politika, kiti teoriniai bei praktiniai aspektai. Nepaisant to, kad sutarties laisvės principas analizuotas įvairiais aspektais, visgi pasigendama išsamaus tyrimo, atskleidžiančio, koks sutarties laisvės principo ribojimų ir sutarties santykis, ypač vertinant tai Lietuvos sutarčių teisės kontekste.

Baigiamojo darbo reikšmė. Suvokus sutarties laisvės principo esmę ir tai, kokia apimtimi ir pagrindais jis gali būti ribojamas, įsisąmoninus, kodėl tai daroma, galima efektyviau spręsti tarp šalių kylančius ginčus. Taip pat tiksliau apibrėžti, kokia apimtimi asmenys gali

[4] Baranauskas, E., *et al*., *supra* note 1.
[5] Vileita, A., *et al*. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. Red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009.
[6] Ambrasienė, D. *et al. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2004.
[7] Mikelėnas, V., *supra* note 3.
[8] Gumbis, J. *Sutarties laisvės teisinės ribos*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002.
[9] Drazdauskas, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.
[10] Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Parts I and II.* Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2000.
[11] Beale, H., *et al*. *Cases, Materials and Text on Contract Law.* 2nd edition. Oxford: Hart Publishing, 2010.
[12] McKendrick, E. *Contract law*. 2nd edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994.
[13] Richards, P. *Law of contract*. Fifth edition. Harlow: Longman, 2006.

naudotis sutarties laisve, kada ji gali būti ribojama, kad tais ribojimais nebūtų paneigiama sutarties – laisvos valios išraiškos – esmė ir pernelyg plačiai reguliuojami privačių asmenų santykiai.

Tiriama problema. Kokia apimtimi ir pagrindais gali būti ribojamas sutarties laisvės principas, ar tokie ribojimai nepaneigia sutarties, kaip laisvos šalių valios išraiškos, esmės?

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti sutarties laisvės principo turinį bei nustatyti jam taikomus ribojimus. Atskleisti sutarties laisvės principo ir ribojimų, įtvirtintų atskiras sutarčių rūšis (vartojimo, viešąsias), sąžiningumo principą bei ikisutartinius santykius reglamentuojančiose teisės normose, santykį.

Tyrimo uždaviniai:

a) atskleisti sutarties laisvės principo reikšmę ir turinį: įtvirtintą teisinį reglamentavimą, aiškinimą teisės doktrinoje bei teismų praktikoje;
b) nustatyti, kokiais pagrindais gali būti ribojama sutarties laisvė, išsiaiškinti, ko jais siekiama;
c) išanalizuoti sutarties laisvės principo santykį su viešosiomis bei vartojimo sutartimis;
d) išnagrinėti sutarties laisvės principo ir sąžiningumo santykį, sutarties laisvės pasireiškimą ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose.

Magistro baigiamojo darbo ginamasis teiginys. Sutarties laisvės principo ribojimai nepaneigia pačios sutarties, kuri yra laisvos šalių valios išraiška, esmės, priešingai – padeda užtikrinti didesnę realią, o ne formalią visų visuomenės narių laisvę sukuriant, pakeičiant ir panaikinant civilinius teisinius santykius, kas skatina ekonomikos efektyvumą bei užtikrina socialinį teisingumą.

Tyrimo metodika. Siekiant išsamiai ir visapusiškai išnagrinėti tiriamą problemą, rengiant magistro baigiamąjį darbą, buvo pasitelkti šie metodai:

a) istorinis metodas taikytas analizuojant sutarties laisvės principo ištakas bei reikšmę ne tik moderniosios, bet ir klasikinės sutarčių teisės laikais[14]. Taip pat aiškinantis, kodėl ir kokia apimtimi sutarties laisvė pradėta riboti, kokie ekonominiai, socialiniai bei kiti veiksniai tai lėmė;
b) dokumentų analizės metodu remtasi siekiant išsamiai ir visapusiškai nustatyti su nagrinėjama problema susijusių teisės aktų ir teisės doktrinos turinį, norint geriau suvokti teismų praktikoje padarytų išvadų, išaiškinimų prasmę;
c) sisteminės analizės metodas naudotas nagrinėjant, koks yra sutarties laisvės principo turinys, kokius jam taikomus ribojimus galima nustatyti išanalizavus teisinį reguliavimą, teisės doktriną bei teismų praktiką;

[14] Richards, P., *supra* note 13, p. 6.

d) apibendrinimo metodas taikytas, siekiant išsamiai išnagrinėti magistro baigiamajame darbe tiriamą problemą, patvirtinti ginamąjį teiginį ir pateikti apibendrintas išvadas.

Magistro baigiamojo darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis, išvados, pasiūlymai, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei sąžiningumo deklaracija. Dėstomoji darbo dalis suskirstyta į tris pagrindinius skyrius, t. y. sutarties laisvės principas ir jo esmė, sutarties laisvės principo ribojimai ir sutarties laisvės principas ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose. Pirmąjį skyrių sudaro keturi poskyriai, kuriuose nagrinėjama sutarties samprata ir reikšmė, sutarties laisvės principo vaidmuo sutarčių teisėje, jo teisinis reglamentavimas bei aiškinimas teisės teorijoje ir teismų praktikoje. Antrasis skyrius sudarytas iš keturių poskyrių, kuriuose analizuojami sutarties laisvės principo ribojimai, viešųjų bei vartojimo sutarčių santykis su sutarties laisvės principu ir sąžiningumo principas kaip sutartinę laisvę ribojantis principas. Trečiajame skyriuje nagrinėjamas sutartinės laisvės pasireiškimas, šios laisvės ribos ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose, preliminariųjų sutarčių ir sutarties laisvės principo santykis.

1. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS

Pripažįstant, kad asmenys yra savarankiški ir nepriklausomi, todėl be kitų įsikišimo gali ir geba laisvai pasirinkti geriausiai jų interesus atitinkantį veikimo būdą, neabejotinai pripažįstama ir jų laisvė savo valia sukurti, pakeisti bei reguliuoti tarpusavio santykius su kitais visuomenės nariais[15]. Pagrindiniai instrumentai, kuriais naudojasi asmenys, siekdami patenkinti savo poreikius laisvai veikdami visuomenėje, yra sutartys. Jos padeda užtikrinti pasiekto susitarimo stabilumą, leidžia nuspėti ir kontroliuoti ateitį, skatina didesnį asmenų aktyvumą ir iniciatyvą[16], o tai lemia ekonomikos efektyvumą bei didesnę socialinę gerovę. „*Sutartis*, kaip nurodo Guenter Treitel, - *tai susitarimas, nustatantis įsipareigojimus, pripažįstamus bei garantuojamus teisės*“[17]. Taigi, sutartinė laisvė yra neatsiejama nuo sutarties privalomumo, kuris užtikrinamas valstybės prievarta. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad teisiniu reguliavimu siekiama ne vien tik garantuoti privačių asmenų sudaromų susitarimų priverstinį vykdymą. Valstybė, norėdama sudaryti tinkamas sąlygas asmenims laisvai iniciatyviai veikti ir kartu užtikrinti visų bendruomenės narių interesų pusiausvyrą, nustato, kokia apimtimi asmenys, veikdami visuomenėje, gali naudotis savo laisve sukurti, pakeisti ar panaikinti civilinius teisinius santykius, kad nepažeistų kito asmens laisvės[18]. Kitaip sakant – valstybė apibrėžia sutarties laisvės principo ribas ir tokiu būdu nustato jo vaidmenį bei svarbą sutarčių ir apskritai civilinės teisės sistemoje. Taigi, santykis tarp sutarties laisvės principo (įkūnijančio laisvos rinkos ekonomikos ir jos efektyvumo idėją) ir šio principo ribojimų (atspindinčių socialinio teisingumo siekį) didele dalimi priklauso nuo valstybės bei tarptautinės bendruomenės pasirinktos politikos krypties.

Pastarųjų dešimtmečių tendencijos Europos Sąjungos lygiu harmonizuojant sutarčių teisę rodo, kad požiūris į sutartinę laisvę, kaip ir į galimybę ja nevaržomai pasinaudoti, pakito. Pasikeitė ir pačių sutartinių santykių pobūdis bei sutarties sudarymo procesas, privertęs pasaulinę bendruomenę į sutartį pažvelgti ne vien tik kaip į formalų instrumentą, suteikiantį asmenims galimybę naudotis sutarties laisve jų poreikiams tenkinti. Todėl norint geriau suvokti, kokia apimtimi asmenys gali veikti sudarydami, pakeisdami ar panaikindami sutartinius civilinius teisinius santykius moderniosios sutarčių teisės laikais, siekiant įvertinti, kiekgi valstybė teisiniu

---

[15] Berlin, I. *Two Concepts of Liberty. Four Essays on Liberty.* Oxford: Oxford University Press, 1969, p. 7; Pettit, M. *Freedom, freedom of contract, and the „Rise and Fall“.* Boston University Law Review, 1999, p. 271; Knowlton, J. C. *Freedom of Contract.* Michigan Law Review, Vol. 3, Nr. 8 (jun., 1905), p. 617.

[16] Younkins, E. *Freedom of contract* [interaktyvus]. Liberty Free Press. 2000, p. 1-3 [žiūrėta 2013-10-15]. http://www.quebecoislibre.org/younkins25.html; Vileita, A., *et al.*, *supra* note 5, p. 118.

[17] Treitel, G. *The Law of Contract*. 11th edition. Sweet & Maxwell, 2003, p. 1. (cituota iš: Beale, H. G. *Chity on contracts.* Twenty-ninth edition. Volume I. General principles. London: Sweet & Maxwell, 2004, p. 4.).

[18] Vaišvila, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 509.

reguliavimu gali kištis į privačius asmenų santykius, kad sutarties laisvė nebūtų pernelyg suvaržyta, o demokratinis valdymas neperaugtų į totalitarinį režimą, reikia išanalizuoti, koks sutarties laisvės principo turinys, reikšmė bei teisinis reglamentavimas, kaip šis principas suvokiamas ir aiškinamas teisės doktrinoje bei teismų praktikoje.

1.1. Sutarties samprata ir reikšmė

Sutarties laisvės principas yra ta teisinė prielaida, kuri įgalina asmenis laisva valia sukurti, pakeisti ar panaikinti civilinius teisinius santykius arba, kitaip tariant, – sudaryti sutartis, kuriose įtvirtintų sąlygų pagrindu šalims atsiranda civilinės teisės bei pareigos. Tokiu būdu asmenys turi galimybę įgyvendinti konstitucinę ūkinės veiklos laisvę ir savo nuožiūra norima linkme reguliuoti tarpusavio teisinius santykius. Pasak dr. E. Younkins, sutartys yra pagrindinis laisvos visuomenės komponentas, kadangi per jas ir dėl jų asmenys tenkina poreikius bei savo nuožiūra organizuoja kasdienybę (ką ir užtikrina sutarčių laisvė), būtent sutartys padeda derinti skirtingus atskirų visuomenės narių interesus[19]. Iš to, kas pasakyta, galima spręsti, kad sutarties laisvės principas yra grindžiamas būtent laisva asmens valia, kuri, kaip pažymi prof. habil. dr. V. Mikelėnas, visuotinai pripažįstama esminiu sutarties elementu[20]. Todėl, siekiant tinkamai išnagrinėti šiame darbe išsikeltą problemą, norint įvertinti, ar sutarties laisvės principo ribojimai nepaneigia pačios sutarties esmės, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kokia yra sutarties samprata teisės doktrinoje bei teismų praktikoje.

Dėl dinamiško pobūdžio, itin plataus taikymo ir glaudaus ryšio su nuolat besikeičiančiais tarp asmenų užsimezgančiais santykiais sutarties samprata iki šiol neturi vieningo ir visoms teisės sistemoms priimtino apibrėžimo. Teorijų, aiškinančių, kokia sutarties esmė ir kodėl asmenys laikosi sutartimi prisiimtų įsipareigojimų, dar nuo Senovės Romos laikų[21] būta tikrai labai daug, tačiau nė viena iš jų neturi absoliutaus visuotinio pripažinimo. Neišsiplečiant pasakytina, kad teisės doktrinoje[22] kaip pagrindinės sutarties esmę aiškinančios teorijos yra išskiriamos šios: konsensualizmo (sutarties esme laikomas šalių susitarimas sukurti civilinius teisinius santykius); valios (sutarties pagrindas – laisva asmens valia); pažado (grindžiama moraliniu šalies įsipareigojimu laikytis sutarties); autonomijos (sutartį lemia šalių autonomija, garantuojama valstybės); pasitikėjimo (pagrįsta tikėjimu kitos šalies duotu pažadu); ekonominė (poreikis patenkinti ekonominius interesus) ir socialinė (būdas susikooperuoti visuomenei). Visos paminėtos koncepcijos, kiek tai susiję su pagrindine sutarties esmę

[19] Younkins, E., *supra* note 16, p. 1-3.
[20] Mikelėnas, V., *supra* note 3, p. 20.
[21] Nekrošius, I., *et al*. Romėnų teisė. Vilnius, 1999, p. 201-214.
[22] Mikelėnas, V., *supra* note 3, p. 19.

nusakančia priežastimi, skiriasi, tačiau galima teigti, kad jos yra itin glaudžiai tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildančios. Dėl to sutarties esmę bei reikšmę visapusiškai geriausiai įvertinti galima tik kompleksiškai atsižvelgiant į kiekvieną iš paminėtų doktrinų, nors jų vaidmuo, priklausomai nuo kiekvienos valstybės teisinio reguliavimo bei teismų praktikos, nėra vienodas. Šiam darbui aktualiausios yra valios ir konsensualizmo teorijos, tiesiogiai susijusios su sutarties laisvės principu, kurio esmė – laisva asmens valia. Dėl to būtent jomis ir bus vadovaujamasi siekiant pagrįsti magistro darbu norimą apginti teiginį.

Teisės doktrinoje pažymima, kad klasikinė sutarčių teisės teorija sutarties esme laiko laisvą asmens valią ir ja paremtą susitarimą[23]. Atkreiptinas dėmesys, kad klasikinė sutarčių teisė sutarties sudarymo procesą apibrėždavo per ofertos – akcepto koncepciją, laikant, jog sutartį sudaro du lygiaverčiai subjektai, turintys realias galimybes pasinaudoti sutartine laisve. Taigi, žvelgiant iš klasikinės sutarčių teisės pozicijos, galima teigti, jog sutartis – tai dviejų vienoda teisine bei ekonomine galia disponuojančių asmenų laisva valia paremtas susitarimas, sudarytas po to, kai asmenys turėjo galimybę vienas kitam išsakyti savo pozicijas bei pageidavimus ir, juos suderinus, sudaryti abi šalis tenkinantį, jų valią bei interesus geriausiai atspindintį susitarimą.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau darbe – LR CK)[24] 6.154 str. 1 d. įtvirtinta, kad „sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę“. Lingvistiniu metodu aiškinant šią teisės normą, akivaizdu, kad sutarties esmė nusakoma akcentuojant susitarimo svarbą. Tačiau būtina pažymėti, kad sutartis – tai sandoris, kuriam *inter alia* būdinga ir tai, jog „tai laisvos asmens valios aktas, asmens laisvės, autonomijos pasireiškimas, kuriam sudaryti būtina suderinta priešpriešinė šalių valia“[25]. Taigi, galima teigti, kad Lietuvos teisės doktrinoje[26] laikomasi pozicijos, jog sutartis – tai susitarimas, paremtas būtent laisva asmens valia, arba, kitaip tariant, – tai suderintos laisvos valios išraiška. Atitinkamai teismų praktikoje[27] prioritetas taip pat teikiamas būtent tarp šalių sudarytam susitarimui, kuris atspindi tikrąją laisvą asmenų valią. Siekiant geriau suvokti, kaip sutartis aiškinama Lietuvos teismų praktikoje, pateikiami keli paminėtą poziciją atspindintys pavyzdžiai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau darbe – LAT) 2013 m. sausio 11 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-103/2013 pažymėjo, jog „LR CK 6.154 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad

[23] McKendrick, E., *supra* note 12, p. 3.
[24] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
[25] Vileita, A., *et al*. *Supra* note 5, p. 317-323.
[26] Ambrasienė, D., *et al*. *Supra* note 6, p. 116.
[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-168/2009. *Teismų praktika.* 2009, Nr. 32.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-38. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 23.

sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo kitų veiksmų atlikimo), o šie įgyja reikalavimo teisę. [...] Iš LR CK 6.154 ir 6.159 straipsniuose pateiktos sutarties apibrėžties darytina išvada, kad esminis sutarties požymis ir svarbiausias sutarties galiojimo elementas yra šalių susitarimas (*consensus ad idem*). Remiantis konsensualizmo principu, sutarčiai sudaryti pakanka šalių valios sukurti tarpusavio santykius, todėl paprastai laikoma, kad suderinta šalių valios išraiška yra pakankamas pagrindas sutartiniams santykiams atsirasti, ir nesuteikiama lemiamos reikšmės valios išraiškos formai. Kasacinis teismas, atskleisdamas konsensualizmo principo esmę ir jo taikymą, pabrėžė, kad sutartinių santykių teisiniam reguliavimui būdingas minimalus šalių valios varžymas, todėl šalys gali laisvai nusistatyti tarpusavio teises bei pareigas, jos taip pat yra laisvos pasirinkdamos formą, kuria išreiškia savo susitarimo turinį“[28].

Nepaisant to, kad tokia pozicija yra dominuojanti, būtina paminėti, kad teisės doktrinoje aptinkama nuomonių, jog iš esmės besikeičiant ekonominiams ir socialiniams procesams nebepakanka sutartį apibūdinti tik kaip susitarimą ir asmens valios suderinimą[29]. Į sutartį negalima žiūrėti tik kaip į instrumentą, naudojamą keičiantis prekėmis ir paslaugomis. Darbo autorės vertinimu, išsakyta pozicija tiksliai atspindi pastarųjų dešimtmečių tendencijas sutarčių teisėje bei kintantį požiūrį tiek į sutartį, tiek į sutarties laisvę. Žinoma, „sutartis, pagrįsta nepriklausomų, individualių šalių suderinta valia, yra rinkos ekonomikos ir privačių asmenų iniciatyvos esminė ir „gryniausia“ išraiška[30]. Tačiau taip pat tai yra būdas užtikrinti socialinį teisingumą, tai socialinio kooperavimosi priemonė, neatsiejama nuo valstybės vykdomos politikos. Besikeičiant socialiniam, ekonominiam ir politiniam kontekstui, vis dažniau laikomasi nuomonės, kad turi būti atsižvelgiama ir į sutartimi sukuriamą socialinę realybę[31]. Tokia pozicija aiškinama tuo, kad absoliuti valios laisvė gali lemti sutarties šalių priklausomumą, pusiausvyros nebuvimą, sudaryti sąlygas didelį kapitalą turintiems asmenims piktnaudžiauti ta laisve silpnųjų atžvilgiu. Dėl to šie neturės galimybių realiai, o ne formaliai, ja pasinaudoti ir išreikšti tikrąją savo valią. Pažymėtina, kad sutartinė laisvė asmenims buvo suteikta mąstant apie visų, o ne privilegijuotųjų individų išlaisvinimą.

Ir nors sutartis neabejotinai išreiškia laisva asmenų valia pagrįstą jų susitarimą sukurti, pakeisti ar panaikinti civilinius teisinius santykius, iš to, kas išdėstyta, akivaizdu, kad, pasikeitus sutarties sudarymo procesui, ekonominėms bei socialinėms sąlygoms, į sutartį vis dažniau

---

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje *S. A. v. UAB „LIT-INVEST“* (bylos Nr. 3K-3-103/2013).
[29] Ambrasienė, D., *et al*. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva Europiniame kontekste.* Vilnius: Justitia, 2013, p. 42.
[30] Klimas, T. *Europos sutarčių teisės principai. Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos* [interaktyvus]. 2008, Nr. 22. [žiūrėta 2014-11-03]. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1338169.
[31] Ambrasienė, D., *et al., op. cit*., p. 41.

žvelgiama kaip į socialinę kategoriją. Dėl to teisiniu reguliavimu ir yra siekiama užtikrinti, kad sudarant sutartis asmenys turėtų galimybę išreikšti tikrąją laisvą jų interesus atitinkančią valią ir realiai pasinaudotų sutarties laisve.

Taigi, apibendrintai galima teigti, kad valstybė preziumuoja, jog asmenys nebegali patys savarankiškai teisingai pasirūpinti savo poreikiais, kad sudarydami sutartis jie neturi realių galimybių ir (ar) nesugeba išreikšti tikrosios jų interesus atitinkančios valios. Vadovaudamasi tokia pozicija, valstybė imasi teisinių priemonių tam, kad visiems asmenims sudarytų vienodas sąlygas individualiai ir nepriklausomai veikti, laisva valia sudarant sutartis. Pati sutartis vertinama ne tik kaip įrankis laisva valia sukurti, pakeisti ar panaikinti civilinius teisinius santykius, bet ir kaip socialinės integracijos priemonė. Dėl to valstybė, prioritetą teikianti solidarumo politikai, vis didesne apimtimi reguliuoja privačius asmenų santykius. Tai daroma tiek norint užtikrinti, kad sutarties laisvės principas ir sutartis netaptų tik deklaratyviomis kategorijomis, praradusiomis praktinę reikšmę, tiek siekiant didesnio socialinio teisingumo visuomenėje.

1.2. Sutarties laisvės principo reikšmė sutarčių teisėje

Pripažįstama, kad dėl ekonominių, socialinių bei politinių pokyčių sutarties laisvės principo svarba ir vaidmuo sutarčių teisėje pakito, kaip ir sutartinės laisvės ribos[32]. Norint tinkamai įvertinti, kokią įtaką tie ribojimai turėjo sutarčių, kurių esminiu elementu laikoma laisva asmenų valia, teisiniam reguliavimui bei aiškinimui, būtina išnagrinėti, kaip ir kodėl kito pamatinio sutarčių teisės principo – sutarties laisvės – reikšmė.

Asmenų veiklos laisvė ir iniciatyva, kuriais grindžiama laisvos rinkos ekonomika bei visos visuomenės pažanga, kaip minėta, pasireiškia per sutarčių teisės institutą, o jeigu tiksliau – sutarties laisvės principą[33]. XVIII amžiaus pabaigoje – XIX amžiaus pradžioje sutarties laisvė buvo neatsiejama nuo prigimtinės asmens teisės – laisvės apskritai, o, remiantis *laissez – faire* ideologija bei valios teorija, sutarties laisvę suvokiant negatyviąja prasme[34], šis principas apskritai buvo suabsoliutintas[35]. Toks sutarties laisvės principo vaidmuo buvo nulemtas to, kad tuo metu, suteikiant visuomenės nariams laisvę nevaržomai veikti, buvo siekiama didesnio jų aktyvumo sudarant sutartis. Taip pat – sudaryti prielaidas įsitvirtinti naujai laisvos rinkos ekonomikos sistemai, padidinti jos plėtrą bei efektyvumą, visos visuomenės pažangą ir

[32] Richards, P., *supra* note 13, p. 6.
[33] Baranauskas, E., *et al.*, *supra* note 1, p. 118.
[34] Drazdauskas, S., *supra* note 9, p. 14.
[35] Bernstein, D. E., *Freedom of contract* [interaktyvus]. George Mason University School of Law. [žiūrėta 2014-11-03]. http://www.law.gmu.edu/assets/files/publications/working_papers/08-51%20Freedom%20of%20Contract.pdf.

tobulėjimą[36]. Buvo laikomasi nuostatos, kad, kaip skelbia ekonominio liberalizmo doktrina, geriausi įmanomi ekonominiai sprendimai yra priimami būtent individų, o ne valstybės ar jos organizacijų, kadangi tik pats asmuo gali geriausiai žinoti, kas atitinka jo interesus[37]. Kaip nurodo H. G. Beale, pagrindinė valstybės ir apskritai teisės funkcija tuo metu buvo suprantama tik kaip individų sudaromų sutarčių skatinimas bei užtikrinimas. Ar sutartis atitinka sąžiningumo reikalavimą, ar ji socialiai teisinga ir ar buvo išlaikyta teisinga pusiausvyra tarp šalių sudarant bei vykdant sutartis, tuo metu neturėjo reikšmės. Buvo laikomasi nuostatos, jog tai tik sutarties šalių asmeninis reikalas[38], į kurį pradėjus kištis teisiniu reguliavimu, būtų paneigtas sutarties laisvės principas. Tačiau keičiantis visuomenei ir tarp jos narių susiklostančių teisinių santykių pobūdžiui, didėjant jų įvairovei, plėtojantis tiek ekonominiams, tiek socialiniams santykiams, vien absoliučia sutarties laisve pagrįstas teisinis reguliavimas nebegalėjo likti nepajudinamas. Asmenims disponuojant nevaržomai plačia veiksmų laisve, atsirado nemažai piktnaudžiavimo ja atvejų, didėjo socialinė atskirtis. Valstybei nesugebant operatyviai reaguoti į kiekvieną tokį reiškinį, visuomenės nariai nebegalėjo jaustis saugūs bei užtikrinti. Nebuvo galima aiškiai prognozuoti, kad kils būtent tos pasekmės, kurių šalys tikėjosi sukurdamos, pakeisdamos ar panaikindamos civilinius teisinius santykius. Kitaip sakant – iškilo didelė grėsmė teisiniam tikrumui bei stabilumui. Būtent todėl požiūris į sutarties laisvės principą keitėsi, kaip ir jo reikšmė bei ribos. Šios, iš esmės pasikeitus ekonominėms, politinėms ir socialinėms sąlygoms, privalėjo būti peržiūrėtos, jeigu buvo norima, kad visuomenės bei ekonomikos pažanga tęstųsi. Suvokus, kad keičiantis visuomenei vien sutarčių laivės principo įtvirtinimo nepakanka tolesniam ekonominiam bei socialiniam vystymuisi, tapo aišku, kad be valstybės reguliavimo nebus apsieita ne tik siekiant sumažinti socialinę atskirtį, bet ir norint padidinti visos ekonomikos vystymąsi bei efektyvumą. Taigi, nors ekonominio liberalizmo idėjos, pasisakančios už valstybės kontrolės ribojimą bei laisvą rinką, kurios tinkamą funkcionavimą ši ir turi užtikrinti, didžiausią įtaką turėjo XIX amžiaus pradžioje, siekis skatinti asmenis laisvai iniciatyviai veikti rinkoje savo aktualumo neprarado ir vėlesniais laikais. Tik dabar, kaip pažymi dr. S. Drazdauskas, visų tų tikslų siekiama sutarties laisvės principą derinant su valstybės vykdoma socialine funkcija, ieškant pusiausvyros tarp *laissez – faire* ideologijos ir valstybės vykdomos solidarumo politikos[39]. Kitaip tariant, sutarties laisvės principo vaidmuo šiuolaikinėje sutarčių teisėje, jo ribos ir pobūdis dažnai suvokiami kaip pasirinkimas tarp individo laisvės ir valstybės teisinio reguliavimo arba tarp socialinio teisingumo ir *laissez – faire* doktrinos.

[36] Baranauskas, E., *et al.*, *op. cit*., p. 20-21.
[37] Beale, H. G. *Chity on contracts.* Twenty-ninth edition. Volume I. General principles. London: Sweet & Maxwell, 2004, p. 11.
[38] Beale, H. G., *supra* note 37, p. 11-12.
[39] Drazdauskas, S., *supra* note 9, p. 78.

Vertinant, ar sutarties laisvės principo ribojimai nepaneigia pačios sutarties esmės, ar jie apskritai pateisinami ir ar reikalingi, būtina nepamiršti, jog teisės tikslas nėra savaime teisės normų kūrimas, jos atlieka tam tikrą socialinę funkciją valstybės vykdomoje politikoje. Teisės tikslams tarnauja tiek viešoji, tiek privatinė teisė, tad sutarties laisvės principo svarba bei apimtis teisinio reguliavimo sistemoje, jo ribojimai yra neabejotinai priklausomi nuo valstybės vykdomos politikos ir siekiamų tikslų. Primintina, kad sutarties laisvės principas didžiausią reikšmę įgijo esant visiškai kitokioms ekonominėms bei socialinėms sąlygoms negu moderniosios teisės laikais. Tuo metu, siekiant išlaisvinti žmogų nuo galingųjų priespaudos, įsitikinimas, kad sutartinė laisvė turėtų būti neribojama, o į privačių asmenų santykius valstybė apskritai neturėtų kištis, buvo pateisinamas ir savaime suprantamas. Didžiausiu pavojumi tuomet laikant būtent valstybinį reguliavimą, nenumanyta, kad dėl pačių asmenų veiksmų sutartinė laisvė ir ja grindžiama sutartis gali tapti tik formaliai, o ne realiai veikiančiu įrankiu. Buvo preziumuojama, jog sutartys yra sudaromos dviejų vienodą teisinį statusą bei ekonominį pajėgumą turinčių asmenų, kurie abipusių individualių derybų metu turi lygias galimybes išreikšti savo valią dėl sutarties sąlygų ir nė viena jų nėra verčiama sudaryti sutarties, o tai daro tik savo laisva valia, naudodamasi sutarties laisve[40]. Susidūrus su besikeičiančia realybe, į sutartį nebegalėjo būti žvelgiama tik kaip į asmenims suteiktą instrumentą jų poreikiams patenkinti. Dėl to tiek sutarties laisvė, tiek pati sutartis buvo pradėtos vertinti iš pozityviosios laisvės perspektyvos. Pritartina nuomonei, kad laisvė, taip pat ir sutarties laisvė - tai ne tik kliūčių laisvai veikti nebuvimas sukuriant, pakeičiant bei panaikinant civilinius teisinius santykius, bet ir galėjimas bei gebėjimas pasirinkti geriausiai asmens interesus atitinkantį veikimo būdą[41], o tai teisingai įvertinti galima tik atsigręžus ir pamačius, kokia socialinė realybė sukuriama sutartimi.

Apibendrinant pasakytina, kad nors sutarties laisvės principo svarba bei ribos ir pakito, tikslai, kurių siekta (ekonomikos efektyvumo, socialinės lygybės ir kt.), yra tokie patys, tik dar pasipildę socialinio teisingumo bei bendro visuomenės gėrio siekiais. Žvelgiant į sutartį kaip į laisvos valios išraišką, privalu suvokti, jog turi būti siekiama ne formalios, o realiai laisvos valios, kuri neturi būti įtakota vyraujančios kitos šalies padėties, mažesnio išmanymo, patirties neturėjimo ar asmeninių savybių. Sprendimas neturi būti nulemtas, nors ir sunkiai atpažįstamo, tačiau vis tiek nesąžiningo kitos šalies elgesio. Sutartis turi atspindėti išgrynintą valią, o ne jos fikciją. Pastebėjus, kad asmenys nustojo vadovautis bendro teisingumo idėja, nebenori laikytis teisių ir pareigų vienovės, o siekia įgyti neproporcingai daug teisių kito asmens įsipareigojimų sąskaita, ir buvo pradėti akcentuoti sąžiningumo ir silpnesnės sutarties šalies apsaugos principai bei kitos socialiai vertingos idėjos.

[40] Gounot, E. *Le principe de l'autonomie de la volonté en Droit privé*. Thèse Dijon, 1912, p. 13.
[41] Pettit, M. *Freedom, freedom of contract, and the „Rise and Fall".* Boston University Law Review, 1999, p. 271.

1.3. Sutarties laisvės principo teisinis reglamentavimas

Prieš atskleidžiant sutarties laisvės principo turinį, būtina išsiaiškinti, kaip ir kokiuose dokumentuose įtvirtinta sutartinė laisvė. Tai padės geriau suprasti šio principo turinį ir santykį su kitais teisės principais. Kadangi sutarties laisvės principas pripažįstamas vienu svarbiausių sutarčių bei civilinės teisės principų, savaime suprantama, jog jis įtvirtintas ne tik nacionaliniu lygiu, tačiau ir tarptautinius teisinius santykius reglamentuojančiuose aktuose bei neprivalomo pobūdžio dokumentuose, kurie tiek, kiek susiję su nagrinėjama tema, ir bus aptariami kaip itin didelę įtaką sutarčių teisei turėję veiksniai.

Nacionaliniu lygiu sutarties laisvės principas tiesiogiai ar netiesiogiai pripažįstamas visose Europos Sąjungos valstybėse narėse, iš kurių didžioji dauguma yra jį įtvirtinusios privatinius teisinius santykius reguliuojančiuose teisės aktuose (pvz.: Italijos, Ispanijos, Vokietijos civiliniai kodeksai). Kitose valstybėse sutarties laisvė, nors aiškiai ir konkrečiai nenustatyta teisės aktuose, neabejotinai pripažįstama reglamentuojant atskiras asmenų laisves, kurios, kaip matysime, laikomos sutarties laisvės principo turinio elementais, pvz.: Šveicarijos civilinėje teisėje šalims suteikiama laisvė nustatyti sutarties turinį[42]. Lietuvoje sutarties laisvės principo samprata pirmą kartą tiesiogiai įtvirtinta tik 2000 metais naujajame civiliniame kodekse[43], remiantis 1994 m. Tarptautinio privatinės teisės instituto paruoštais Tarptautinių komercinių sutarčių principais (toliau vadinamais UNIDROIT).

Būtinybė sukurti vieningus, tarptautiniu mastu taikytinus principus atsirado tuomet, kai tarp asmenų susiklostantiems teisiniams santykiams vis dažniau išeinant už vienos valstybės ribų, įgyjant tarptautinį pobūdį, neišvengiamai teko susidurti su problemomis, kylančiomis dėl skirtingo teisinio reguliavimo ir trukdančiomis sklandžiam ekonominiam bendradarbiavimui bei vystymuisi. UNIDROIT ir buvo siekiama suvienodinti bei supaprastinti tą procesą, taip pat paskatinti asmenis veikti tarptautinėje rinkoje, kad šie savo laisve veikti galėtų naudotis sudarydami ir tarptautinio pobūdžio sutartis, kad savo poreikius patenkintų geriausiu įmanomu būdu. Kadangi atviros, laisvos bei konkurencingos rinkos pagrindu nuo seno buvo laikoma galimybė asmenims laisvai nuspręsti, kam ir kokiu mastu siūlyti savo prekes bei paslaugas, kaip ir tai, iš ko jas įsigyti[44], sutarčių laisvės principas buvo įtvirtintas UNIDROIT, kurių 1.11

---

[42] *Guiding principles of European contract law* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2014-11-03]. http://www.legiscompare.fr/site-web/IMG/pdf/19._Guiding_Principles.pdf.

[43] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *supra* note 24.

[44] *UNIDROIT Principles of international commercial contracts* [interaktyvus]. International Institute for the Unification of Private Law, 2004. [žiūrėta 2014-11-03]. http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf.

straipsnyje nurodoma, jog „šalys yra laisvos sudaryti sutartį ir nustatyti jos turinį“[45]. Paminėtina, kad UNIDROIT sutarties laisvės principas daugiau suvokiamas kaip ekonominis principas, kuriuo paremta visa laisva rinka, o teisės vaidmuo – sudaryti sąlygas atvirai ir laisvai rinkai, palaikyti ir užtikrinti sudaromus sandorius[46]. Būtent UNIDROIT sutarties laisvės principas įvardijamas kaip esminis, pabrėžiant, kad sutarties laisvė – tai pagrindinė sąlyga, kuriai esant įmanomi efektyvūs mainai, peržengiantys nacionalinių valstybių sienas[47].

Keičiantis visuomenėje vykstantiems procesams, vis didesnę reikšmę įgyjant socialinio teisingumo siekiui, šis drauge su asmens teisių apsauga tapo viena prioritetinių Europos Sąjungos politikos krypčių[48]. Todėl, bandant suvienodinti Europos Sąjungos teisinį reguliavimą, 1999 m. Europos sutarčių teisės komisija parengė ne tik komercines, tačiau visas (tarp jų ir vartojimo) sutartis apimančius Europos sutarčių teisės principus (toliau vadinama PECL[49]). Šiame dokumente įtvirtinant sutarties laisvę nurodoma, kad „šalys yra laisvos sudaryti sutartį ir savo nuožiūra nustatyti jos turinį, tačiau turi atsižvelgti į geros valios ir sąžiningų derybų reikalavimus bei privalomas šių Principų nustatytas taisykles“[50]. Kaip matyti, PECL sutarties laisvės principas įtvirtintas pabrėžiant, kad asmenys savo laisve gali naudotis tik besilaikydamos tam tikrų reikalavimų. Tai aiškiai parodo, kad sutarties laisvės principas, nors ir svarbus, tačiau santykinis. Visgi svarbu paminėti, kad PECL siekta užtikrinti ir tai, jog, suvienodinus Europos Sąjungos sutarčių teisės reguliavimą, asmenys galėtų laisviau ir efektyviau naudotis savo sutartine laisve. Šiek tiek atnaujinti bei papildyti PECL buvo perkelti ir į 2008 m. Europos Sąjungos kompetentingų teisės mokslininkų parengtą Bendrosios pagrindų sistemos projektą (toliau vadinamą DCFR)[51]. Jame, nors ir yra pabrėžiama sutarties laisvės principo svarba, nors jis ir laikomas fundamentaliu, tačiau vis labiau akcentuojamas socialinio teisingumo siekis, valstybių vykdoma solidarumo politika, ką atspindi ir gerokai išplėsta vartotojų teisių apsauga. DCFR II – 1:102 straipsnyje, reglamentuojančiame šalies autonomiją, nurodoma, jog „šalys yra laisvos sudaryti sutartį ar kitą juridinį faktą ir nustatyti jų turinį, atsižvelgdamos į privalomas nuostatas“. Taip pažymima, kad sutarties laisvė nėra absoliuti ir gali bei turi būti ribojama[52]. Sprendžiant pagal tai, kaip sutarties laisvės principas išreikštas kiekviename iš šių dokumentų, darytina išvada, kad juose nustatoma vis didesnė silpnesnės sutarties šalies teisių apsauga,

[45] *Ibid*.
[46] Whittaker, S. *The optional Instrument of European Law and Freedom of contract* [interaktyvus]. 2010, p. 2. [žiūrėta 2014-11-03]. http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0052/contributions/333_en.pdf.
[47] Drazdauskas, S., *supra* note 9, p. 83.
[48] Vaišvila, A., *supra* note 18, p. 492.
[49] Trumpinys nuo angliško pavadinimo *Principles of European Contract Law.*
[50] *The Principles of European Contract Law* [interaktyvus]. Parts I, II and III. European Union, 2002. [žiūrėta 2014-11-03]. http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/1.102.html.
[51] Trumpinys nuo angliško pavadinimo *Draft Common Frame of Reference.*
[52] Bar, Ch., *et al*. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) [interaktyvus]. 2008, p. 175. [Žiūrėta 2014-11-03]. http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.

svarbesnė reikšmė teikiama sąžiningumo principui, kuris yra itin neaiškus ir neapibrėžtas, tad sudarantis sąlygas plačiai ir neribotai varžyti sutarties laisvę. Kitaip sakant, harmonizuojant Europos Sąjungos teisinį reguliavimą privatinėje teisėje, sutarties laisvės ribos mažinamos socialinės lygybės bei teisingumo užtikrinimo naudai, individualizmą pakeičia solidarumas, o į sutarties laisvės principą žvelgiama ne tik kaip į formalią nuostatą, o kaip į realiai veikiančią moralią laisvę, padedančią sukurti jeigu ne naudingą, tai bent jau ne destruktyvią socialinę realybę.

„Lietuvos sutarčių teisė yra tiesiogiai įvardijama kaip inkorporuojanti UNIDROIT principus[53]“, tad ir sutarties laisvės principo apibrėžimas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, suformuluotas pagal šiuos principus. Jais remiamasi ir tuomet, kai sutarties laisvės principo turinį prireikia aiškinti bei atskleisti Lietuvos teismų praktikoje. LR CK 6.156 str. 1 d. nurodyta, kad „šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises bei pareigas, taip pat sudaryti ir šio kodekso nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams“. LAT, pasisakydamas, kad „LR CK 6.156 straipsnyje įtvirtintas vienas iš pamatinių civilinės teisės principų – sutarties laisvės principas“, ir atkartodamas civilinio kodekso nuostatas apibrėžiant jo turinį, pažymi, kad „toks šio principo turinys *inter alia* pripažįstamas ir tarptautinėje praktikoje (Tarptautinės teisės unifikavimo instituto parengtų Tarptautinių komercinių sutarčių principų (UNIDROIT principles) 1.1 straipsnis, 2.15 straipsnio 2 dalis; Europos sutarčių teisės principų (The principles of European contract law) 1.102 straipsnio 1 dalis, 2.301 straipsnio 1 dalis)“[54]. Taigi, kaip matyti, sutarties laisvės principas teismų praktikoje atskleidžiamas atsižvelgiant ir į tarptautinio pobūdžio dokumentus. Šie, nors ir neprivalomi, tačiau padarė itin reikšmingą įtaką sutarties laisvės principo sampratai bei jo ribojimams.

Kadangi visuose aptartuose dokumentuose apibrėžtas sutarties laisvės principo turinys savo esme labai panašus, toks jis pripažįstamas ir tarptautinėje bei Europos Sąjungos praktikoje, toliau šiame darbe analizuojant, kokie elementai sudaro sutarties laisvės principą, LR CK 6.156 str. bei kitos LR CK nuostatos bus aiškinamos pasitelkiant paminėtuose dokumentuose, taip pat ir su jais susijusioje teisės doktrinoje bei teismų praktikoje nurodytus išaiškinimus.

1.4. Sutarties laisvės principo turinys teorijoje ir praktikoje

[53] Drazdauskas, S., *supra* note 9, p. 84.
[54] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. T. R.* (bylos Nr. 3K-3-489/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje *J. B. M. v. V. T.* (bylos Nr. 3K-3-405/2008).

Sutarties laisvė bendriausia prasme suvokiama kaip laisvė sudaryti sutartį ir nustatyti jos turinį. Tokia pozicija kildinama iš sutarties, suvokiamos kaip laisvos šalių valios išraiškos[55], esmės. Pripažįstant, kad pagrindinis sutarties bruožas yra laisva jos šalių valia ir ją atspindintis susitarimas, neabejotina, kad ją sudarantiems asmenims turi būti suteikiama galimybė patiems nuspręsti, ar jie nori sukurti civilinius teisinius santykius, o jeigu taip, tai kokiomis sąlygomis. Apibūdinant sutarties laisvės principą, dažnai akcentuojami du punktai: laisvė pasirinkti, su kuo sudaryti sutartį, ir laisvė nustatyti tos sutarties turinį bei jos formą. Kalbant apie pastarąją laisvę, pažymima, kad ji neabejotinai apima ir konsensualizmo principą[56]. Ir nors iš pirmo įspūdžio gali pasirodyti, kad sutarties laisvės principas yra gana aiškus ir paprastas, pradėjus išsamiau analizuoti sutartinės laisvės turinį bei jos pasireiškimą, tampa aišku, kad tai sudėtingas ir savo turiniu kompleksiškas principas.

Vadovaujantis LR CK 6.156 str. nuostatomis, ilgą laiką sutarties laisvės principas buvo suvokiamas kaip keturių elementų darinys, pasireiškiantis: 1) laisve sudaryti sutartis; 2) laisve atsisakyti sudaryti sutartis; 3) laisve nustatyti sutarties turinį; 4) laisve sudaryti sutartis, kurių nenumato įstatymai[57]. Doc. dr. Alfonsas Vileita sutarties laisvės principą apibrėžia per tris laisves, nurodydamas, kad šis principas lemia: a) subjekto pasirinkimo laisvę; b) sutarties turinio nustatymo laisvę; c) sutarties formos laisvę[58]. Pasirinkęs tokį skirstymą, autorius detalizuoja, kad: a) subjekto pasirinkimo laisvė reiškia teisę savo nuožiūra pasirinkti kitą sutarties šalį, pradėti derybas ir sutarus sudaryti sutartį; b) turinio nustatymo laisvė reiškia, kad šalys bendru sutarimu nustato savo teises ir pareigas; c) formos laisvė reiškia galimybę sutartį sudaryti žodžiu, raštu ar konkliudentiniais veiksmais[59]. Štai LAT, bandydamas atskleisti sutarties laisvės principo turinį, konstatavo, kad „sutarties laisvės principas reiškia civilinių teisinių santykių subjektų teisę laisvai spręsti, ar sudaryti jiems konkrečią sutartį, ar jos nesudaryti, taip pat pasirinkti, su kuo sudaryti sutartį, savarankiškai spręsti dėl sutarties turinio (sutarties sąlygų) bei formos [...]. Sutarties laisvės principas taip pat apima šalių teisę pasirinkti ir sudaryti tokios rūšies sutartį, kuri labiausiai atitinka jų interesus“[60]. Analogiškai sutarties laisvė detalizuojama ir UNIDROIT komentare, DCFR bei PECL.

Siekiant nuosekliai parodyti, kaip sutarties laisvės principas reiškiasi visuose civilinių teisinių santykių etapuose, tikslinga detalizuoti sutarties laisvės principo turinį išskiriant toliau

[55] Beale, H. G., *supra* note 37, p. 10-12.
[56] *Guiding principles of European contract law, supra* note 42, p. 5.
[57] Mikelėnas, V. *LR CK komentaras, šeštoji knyga, prievolių teisė*. I leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 194.
[58] Vileita, A., *et al*., *supra* note 5, p. 33-34.
[59] Vileita, A., *et al*., *supra* note 5, p. 33.
[60] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30. *Teismų praktika*. 2009, 30.

dėstomus jį sudarančius elementus, taip pat atskleisti, kaip jie suprantami bei aiškinami teismų praktikoje.

Visų pirma, sutarties laisvės principas pasireiškia laisve pačiam pasirinkti, su kuo nori sudaryti sutartį, o su kuo ne. Tokios galimybės suteikimas yra svarbus veiksnys, skatinantis šalių aktyvumą sukuriant bei dalyvaujant sutartiniuose teisiniuose santykiuose. Taip yra dėl to, kad tie santykiai yra paremti šalių tarpusavio bendradarbiavimu, didele dalimi priklausančiu ir nuo to, ar pasitikima kita sutarties šalimi ir jos ketinimais bei gebėjimais vykdyti prisiimtus įsipareigojimus. Laisvai nuspręsdamas, su kuo nori susisaistyti civiliniais teisiniais santykiais, iš kurių atsiranda ne tik teisės, bet ir pareigos, asmuo gali lengviau prognozuoti, kaip bus vykdomi sutartimi prisiimti įsipareigojimai. Taip pat pasirinkti tokią šalį, kuri, jo vertinimu, geriausiai patenkins jo interesus. Tai savo ruožtu sudaro prielaidas sėkmingam sutarties įvykdymui ateityje, kas skatina asmenis aktyviai ir iniciatyviai veikti rinkoje bei užtikrina jos efektyvumą. LAT, nors ir itin negausiai, tačiau savo formuojamoje praktikoje yra nurodęs, kad „sutarčių laisvės principas suteikia teisę šaliai perleisti savo turimą turtą jo pasirinktam asmeniui“[61], kas ir reiškia subjekto pasirinkimo laisvę.

Tam, kad asmuo, prieš sudarydamas sutartį, galėtų tinkamai įvertinti, ar jį tenkina kito išsakyta pozicija bei ketinimai, ar galės būti sudarytas susitarimas, geriausiai atitinkantis jo valią bei interesus, turi turėti galimybę laisvai pradėti derėtis ir bet kada jas nutraukti. Tai laikytina antru svarbiu sutarties laisvės principo aspektu. Kitaip sakant, asmeniui yra garantuojama derybų laisvė, ir tai yra ne kas kita kaip sutarties laisvės principo pasireiškimas ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose[62]. Derybų laisvė įtvirtinta LR CK 6.163 str. 2 d., kur nurodoma, jog „šalys yra laisvos pradėti derybas bei derėtis ir neatsako už tai, jog nepasiekiamas šalių susitarimas“[63]. Lingvistiniu metodu aiškinant šią normą, darytina išvada, kad ja išreiškiama esminė sutarties laisvės idėja (teisė sudaryti sutartį) bei ja paremta galimybė imtis iniciatyvos civiliniams teisiniams santykiams sukurti. LAT 2011 m. vasario 21 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-69/2011 taip pat pažymėjo, kad „LR CK 6.163 straipsnio 2 dalis įtvirtina vieną iš sutarties laisvės principo (LR CK 6.156 straipsnis) elementų, reiškiantį, kad šalys turi teisę ne tik laisvai nuspręsti, su kuo derėtis dėl sutarties sudarymo, bet ir nutraukti pradėtas derybas, jeigu aiškiai matyti, kad susitarimo nebus pasiekta arba kitos šalies sąlygos nepriimtinos. [...] esant ikisutartiniams santykiams, šalys neturi teisės reikalauti tęsti derybas ir priverstinai sudaryti

[61] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje *G. P. v. J. P.* (bylos Nr. 3K-3-28/2011).
[62] *Guiding principles of European contract law, supra* note 42, p. 6.
[63] Daugiau apie sutarties laisvės principo pasireiškimą ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose žiūrėti 3 skyriuje „Sutarties laisvės principas ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose“.

sutartį“[64]. Iš to matyti, kad derybų laisvė įkūnija ir kitą laisvės aspektą – laisvę atsisakyti sudaryti sutartį. Laisvė atsisakyti sudaryti sutartį bei apsauga nuo prievartinio sutarties sudarymo yra grindžiamos laisvos valios bei konsensualizmo doktrinomis, taip pat tai neatsiejama nuo sutarties sampratos. Būtent todėl asmuo, nors ir sudaręs preliminariąją sutartį bei, galima sakyti, tokiu būdu savanoriškai įsipareigojęs apriboti savo laisvę, negali būti verčiamas sudaryti pagrindinę sutartį, kurios pagrindu jam atsirastų teisės bei įsipareigojimai, nors jis tokios konkrečios valios ir neišreiškė.

Trečia, asmenims nusprendus sudaryti sutartį, jie naudojasi sutarties turinio nustatymo laisve, reiškiančia, kad turi galimybę savo nuožiūra susitarti dėl tarpusavio teisių ir pareigų, pasirinkti, kokią konkrečiai sutartį nori sudaryti ir netgi sudaryti tokią sutartį, kuri neįtvirtinta įstatyme, tačiau geriausiai tenkina sutarties šalių poreikius, aiškiausiai atspindi suderintą jų valią[65]. LAT 2002 m. kovo 20 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-462/2002 pažymėjo, kad „šiuolaikinėje civilinėje teisėje pripažįstama, jog civilinių santykių dalyviai yra lygūs ir laisvi sukurti civilines teises ir pareigas sudarydami sandorius (sutartis). Tokia civilinių santykių dalyvių galimybė nustatyti tarpusavio teises ir pareigas sutarčių teisėje vadinama sutarties laisvės principu. Šis principas yra būtina sėkmingo rinkos funkcionavimo bet kurioje šalyje sąlyga, nes tik pripažįstant šalių autonomiją (sutarties šalių laisvę) yra galima verslo laisvė, grindžiama privačia iniciatyva ir atsakomybe“[66]. Be to, LAT, akcentuodamas, kad „sutarties šalys laisvos tartis dėl sutarties sąlygų“, pažymėjo ir tai, jog „neaiškių sutarties sąlygų pasiūlymas ar priėmimas nėra neteisėti veiksmai *per se*“[67], o „sutarties laisvės principas leidžia sutarties šalims susitarti dėl bet kokių sąlygų, neprieštaraujančių imperatyviosioms teisės normoms, viešajai tvarkai ir gerai moralei (LR CK 6.156 straipsnis)“[68].

Sutarties turinio nustatymo laisvė, pasireiškianti laisve sudaryti įstatyme nenumatytą sutartį, neatsiejama nuo sutarties – laisvos asmens valios išraiškos – esmės. LAT, 2014 m. balandžio 25 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-238/2004 konstatuodamas, kad „sutarčių teisė leidžia šalims sudaryti mišrias, t. y. kelių sutarčių požymių turinčias sutartis“, akcentavo, jog „šalių santykių kvalifikavimas kaip lizingo santykių remiantis vien tuo, kad sutarties sąlygos

[64] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *M. D. v. A. G.* (bylos Nr. 3K-3-69/2011); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus miesto savivaldybė v. L. R.* (bylos Nr. 3K-3-286/2014).

[65] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30, *supra* note 60.

[66] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno apskrities VMI v. J. M.* (bylos Nr. 3K-3-462).

[67] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „BPT Optima Retail“ v. Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag* (bylos Nr. 3K-3-48/2011).

[68] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Otega“ v. BAB „Ekranas“* (bylos Nr. 3K-3-81/2011).

panašios į lizingo, ir neatsižvelgiant į kitas aplinkybes, ignoruojant šalių valią bei sutarties sudarymo tikslus, reikštų neproporcingą kišimąsi į šalių sutarties laisvės principą“[69].

Ketvirta, sutarčių laisvės principas reiškia ir laisvę pasirinkti, kokia forma bus įtvirtintas tarp asmenų sudarytas susitarimas: žodžiu, raštu ar konkliudentiniais veiksmais. LAT pažymi, kad „civiliniuose santykiuose galiojantis ir LR CK 6.156 straipsnyje įtvirtintas sutarties laisvės principas leidžia civilinių teisinių santykių subjektams pasirinkti ir sudaryti tokią sutartį, kuri labiausiai atitinka jų interesus. Sutarties šalys yra laisvos susitarti dėl bet kokių joms priimtinų sutarties sąlygų, taip pat gali savarankiškai nuspręsti, kokia forma sudaryti sutartį“[70]. Įvertinus tai, kad sutarties laisvės principas išreiškia asmenų iniciatyvos bei ūkinės veiklos laisvės idėją, siekiant, kad asmenys rinkoje veiktų be papildomų kliūčių ir formalumų, kad būtų aktyvūs ir iniciatyvūs, neabejotina, kad kartu su laisve nusistatyti tarpusavio teises bei įsipareigojimus sutarties šalims turėjo būti garantuojama ir laisvė pasirinkti, kokia forma jos nori įtvirtinti tą susitarimą[71]. Sutarties formos pasirinkimo laisvė išreiškia konsensualizmo principą, pirmenybę teikiančiam ne formaliems reikalavimams, o būtent sutarties šalių valiai. Be to, tokia nuostata atspindi tikslą, kurio ir siekta sutarties laisvės principu, t. y. padėti asmenims laisvai reguliuoti tarpusavio santykius, nevaržyti spartaus ekonominio vystymosi, kurio valstybė nespėja numatyti ir laiku reglamentuoti.

Penkta, lingvistiniu metodu aiškinant sutarties laisvės principo apibrėžimą, remiantis teisės doktrinoje bei teismų praktikoje išskiriamais jo turinio elementais, konstatuotina, kad sutartinė laisvė apima ir laisvę bet kuriuo metu pakeisti asmenų sudarytą sutartį arba ją nutraukti[72]. Tokia pozicija yra natūrali galimybės savo nuožiūra reguliuoti tarpusavio teisinius santykius bei valios teorijos tąsa. Sutartis, kaip minėta, ją sudariusioms šalims turi įstatymo galią, o jos privalomumas užtikrinamas valstybės prievarta. Dėl to tikslinga suteikti asmenims laisvę abipusiu susitarimu pakeisti sudarytą sutartį, jeigu jų valia skiriasi nuo tos, kurią ši įkūnija. LR CK 6.125 str. 1 d. įtvirtinta prievolės pabaiga šalims susitarus. Kaip nurodoma teisės doktrinoje, ši nuostata laikoma sutarčių laisvės principo pasireiškimu, leidžiančiu šalims ne tik laisvai sudaryti sutartis, bet ir laisvai panaikinti savo prievoles[73]. Atitinkamai šis sutarties laisvės principo elementas pripažįstamas ir LAT praktikoje, kur nurodoma, jog „sutarčių laisvės principas leidžia šalims ne tik sudaryti sutartį, bet ir pakeisti jau sudarytos sutarties sąlygas, kad jos atitiktų tikrąją sutarties šalių valią, neprieštarautų imperatyviosioms įstatymų normoms, gerai

[69] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje *„Jondras“ v. UAB „Swedbank lizingas“* (bylos Nr. 3K-3-238/2014).
[70] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „IF draudimas“ v. UAB „Ketonas“* (bylos Nr. 3K-3-53/2007).
[71] Mikelėnas, V., *supra* note 57, p. 194.
[72] Bar, Ch., *et al.*, *supra* note 52, p. 49.
[73] Baranauskas, E., *et al.*, *supra* note 1, p. 90.

moralei, šalių lygiateisiškumo ir bendriesiems teisės principams, taip pat sudarytos sutarties esmei ir tikslui. Kadangi vėlesnis sutarties pakeitimas reiškia įsikišimą į jau tarp šalių egzistuojančią teisių ir pareigų pusiausvyrą, todėl šalių lygiateisiškumo principas (LR CK 1.2 straipsnis) reikalauja, kad sutartis būtų keičiama šalių susitarimu (LR CK 6.223 straipsnio 1 dalis)“[74].

Išvardintų sutartinę laisvę išreiškiančių elementų visuma sudaro prielaidas asmenų laisvos valios pasireiškimui sudarant sutartis, kurių esmė, kaip jau išsiaiškinome, šalių valios sutapimas – susitarimas. Neginčijama, kad sutarties laisvės principo svarba sutarčių teisės sistemoje siekiant ekonominio gėrio yra itin didelė, kad sutarties laisvės principas atspindi kertinę laisvos valios, kuria paremta sutartis, idėją. Tačiau taip pat akivaizdu, kad per pastarąjį dešimtmetį iš esmės pasikeitė ekonominės, socialinės bei politinės sąlygos, tarp asmenų užsimezgančių teisinių santykių pobūdis bei intensyvumas, be to, kilo grėsmė teisiniam tikrumui. Dėl to sutarties laisvės principo reikšmės mažėjimas, o galbūt tiesiog pasikeitęs požiūris į tai, kas yra ta sutartinė laisvė, yra natūralus ir savaime suprantamas procesas. Nepaneigiant sutarties laisvės principo svarbos, konstatuotina, jog siekiant užtikrinti, kad sutartine laisve asmenys galėtų pasinaudoti realiai, kad ji nebūtų tik privilegijuotųjų būdas išnaudoti silpnesnius bei prastesnėje padėtyje esančius visuomenės narius, kad sutartys būtų paremtos tikra ir pašalinių veiksnių neįtakojama asmenų valia, valstybės įsikišimas nustatant šio principo ribojimus yra ne tik reikalingas, tačiau tikrai naudingas. Kaip teisingai pažymėjo I. Berlin, nėra tikrosios laisvės be lygybės[75]. Būtent ši mintis puikiai atspindi toliau darbe analizuojamus sutarties laisvės principo ribojimus ir jų santykį su sutarties laisve.

[74] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. liepos 24 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus apskrities PK v. UAB „Efektyvios investicijos“* (bylos Nr. 3K-3-380/2014).
[75] Berlin, I. *Two Concepts of Liberty. Four Essays on Liberty.* Oxford: Oxford University Press, 1969, p. 145-160.

2. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPO RIBOJIMAI

2.1. Sutartinės laisvės ribojimo priežastys ir pagrindai

Tam, kad asmuo, nuo prigimties laikomas laisvu ir nepriklausomu (kas apima ir sutartinę laisvę), kompensuotų savo kultūrinį nepakankamumą ir geriausiai patenkintų savo poreikius pasinaudodamas socialinės visuomenės teikiama nauda, jis yra priverstas riboti savo laisvę ten, kur prasideda kito[76]. Individas ne visada geba pats įvertinti, kada jo laisvė bei interesai susiduria su kito ir kada reikalinga juos derinti, kad būtų pasiekta interesų pusiausvyra bei socialinis teisingumas. Dėl to ir dėl egoistiškos individo prigimties valstybė teisiniu reguliavimu, siekdama didesnės visos visuomenės laisvės bei gerovės, teisingos visų jos narių interesų pusiausvyros, riboja asmens laisvę veikti sukuriant, pakeičiant bei panaikinant civilinius teisinius santykius. Kaip jau išsiaiškinome, sutarties laisvės principo esmė – tai laisva asmenų valia ir galimybės ją nekliudomai išreikšti, kas ir daroma sudarant sutartis. Todėl itin svarbu aiškiai ir konkrečiai nustatyti, kada ir kokia apimtimi gali būti ribojamas sutarties laisvės principas, kad būtų išlaikytas teisingas balansas tarp ekonominio efektyvumo bei socialinio teisingumo siekių, kad ribojimais laisvė būtų užtikrinama, o ne varžoma, nepagrįstai reguliuojant privačius asmenų santykius.

Pirmiausia paminėtina, kad užsienio šalių bei Lietuvos teisės doktrinoje[77] išskiriami sutarties laisvės principo ribojimai[78], paprastai atspindintys ir to priežastis, savo esme vieni nuo kitų mažai skiriasi. Išanalizavus teisės mokslininkų publikacijose bei teismų formuojamoje praktikoje išskiriamus sutarties laisvės principo ribojimus, lingvistiniu metodu aiškinant LR CK teisės normas, apibendrintai galima teigti, kad sutarčių laisvės principas yra ribojamas šiais toliau dėstomais pagrindais.

Visų pirma, sutarties laisvės principo ribos yra apibrėžiamos imperatyviomis teisės normomis, kurios sudaromos sutarties šalims yra privalomos (pvz.: LR CK 1.80 str., 6.156 str. 4 d., 6.157 str.). LAT ne vienoje byloje yra pažymėjęs, kad „sutarties laisvė nėra absoliuti ir, kaip matyti jau iš LR CK 4 str. 2 d. 1 p. turinio, ji yra ribojama pirmiausia imperatyviomis teisės normomis (*ius cogens*)[79]“, kurių „galiojimo ir taikymo sutarties šalys negali pakeisti, apriboti ar panaikinti (LR CK 6.157 straipsnio 1 dalis)“[80].

[76] Vaišvila, A., *supra* note 18, p. 116-120.
[77] Mikelėnas, V., *supra* note 57, p. 194-195.
[78] Pavyzdžiui: Bar, Ch., *et al.*, *supra* note 52, p. 61-99; *Guiding principles of European contract law*, *supra* note 42, p. 4-20; Beale, H. G., *supra* note 37, p. 10-12.
[79] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. J. M. (bylos* Nr. 3K-3-462/2002).
[80] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *A. D. v. RUAB „Statybos linija“, AB SEB* (bylos Nr.3K-3-11/2014).

Antra, „sutarties šalių laisvę varžo teisės principai (sąžiningumo, šalių lygiateisiškumo, jų kooperavimosi, gerų papročių ir pan.)“[81]. LAT akcentavo, kad „civilinių santykių subjektai yra varžomi ne tik tiesiogiai įstatyme įtvirtintų elgesio laisvės apribojimų, bet ir teisės principų. Kiekviena sutarties šalis, būdama sutartinių santykių dalyvė, privalo elgtis sąžiningai (LR CK 6.158 straipsnis)“[82]. Šioje vietoje paminėtina, kad, nepaisant to, jog LR CK teisės principai įtvirtinti kaip savarankiškas sutarties laisvės principą ribojantis veiksnys, LAT praktikoje, nusprendus įsikišti į privačių asmenų teisinius santykius bei riboti sutartinę laisvę, tai daroma gerokai konkretesniais pagrindais kartu pažymint, kad naudojantis šia laisve privalu laikytis bendrųjų bei specialiųjų teisės principų.

Trečia, sutarties laisvės principas ribojamas siekiant užtikrinti viešąją tvarką (pvz.: LR CK 1.2 str. 2 d., 1.81 str.). Teismų praktikoje akcentuojama, kad „teisės normos draudžia sudaryti sandorius, prieštaraujančius [...] valstybėje susiformavusiai viešajai tvarkai ar gerai moralei (viešasis interesas), taip pat sandorius, neatitinkančius tikrosios juos sudariusių asmenų valios (privatus interesas) (LR CK 1.78–1.93 straipsniai)“[83].

Ketvirta, sutarties laisvės principas ribojamas siekiant apsaugoti silpnesnę ar prastesnėje padėtyje buvusią ar esančią sutartinių santykių šalį (pvz.: LR CK 1.91 str., 6.161 str., 6.228^2 str.). Sprendžiant, ar asmuo buvo ar yra lygiavertėje padėtyje, lyginant su kita sutartinių teisinių santykių šalimi, atsižvelgiama tiek į objektyvias, tiek į subjektyvias aplinkybes, galinčias daryti įtaką to asmens galimybėms bei gebėjimams tinkamai įvertinti esamą situaciją ir priimti jo valią geriausiai atitinkantį sprendimą. Laikoma, kad vartotojas, kaip sutarties šalis, yra nelygiavertėje padėtyje su kita sudaromos sutarties šalimi, ir dėl to vartojimo sutarčių institutas yra grindžiamas silpnesnės sutarties šalies apsaugos doktrina. LAT, spręsdamas, kokia apimtimi šalys disponuoja sutartine laisve, kai kalbama apie vartojimo teisinius santykius, ne vienoje byloje yra pažymėjęs, kad „šalys negali savo susitarimu bloginti vartotojo padėties“[84].

Penkta, asmenys turi teisę naudotis sutartine laisve tik vadovaudamiesi visuomenėje nusistovėjusiomis moralės normomis (pvz.: LR CK 1.2 str. 2 d., 1.81 str.).

Šešta, sutarties laisvės principas gali būti ribojamas asmens savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį (LR CK 6.156 str. 2 d.). LAT nurodo, jog „įstatymas viešą konkursą apibrėžia kaip asmens viešą pažadėjimą sumokėti specialų atlyginimą (premiją) už geriausią tam tikro

[81] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. J. M. (bylos* Nr. 3K-3-462/2002).
[82] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Danske lizingas“ v. Panevėžio rajono ŽŪB „Vadokliai“* (bylos Nr. 3K-3-40/2014).
[83] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „ŽVC“ v. mokslinė – gamybinė AB „Precizika“* (bylos Nr. 3K-3-90/2012).
[84] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2008 m. vasario 29 d. nutartis civilinėje byloje *daugiabučių namų savininkų bendrija v. AB „Grigiškės“* (bylos Nr. 3K-3-211/2008).

darbo atlikimą arba kitokį rezultatą [...] Toks viešas pažadėjimas įpareigoja šį asmenį suteikti specialią teisę asmeniui, kurio projektas pagal konkurso sąlygas pripažintas konkurso nugalėtoju (CK 6.947 straipsnio 1 dalis)“[85].

Kiek naujesnis yra profesoriaus Matthias E. Storme atliktas sutarties laisvės principo skirstymas, atliktas išanalizavus Europos Sąjungos bei nacionalinių valstybių teisės normas ir principus, varžančius sutartinę laisvę. Juos profesorius apibendrintai suskirstė į penkias kategorijas: 1) taisykles, kuriomis siekiama apsaugoti šalių pasitikėjimą, pvz., *contra proferentem* taisyklė; 2) taisykles, kuriomis saugomas sutikimo vientisumas, pvz., sutarties, sudarytos dėl apgaulės, negaliojimas; vartojimo sutartims taikomas teisinis reguliavimas; 3) bendrąsias nuostatas, susijusias su sutarties neteisėtumu, pvz., draudimas sudaryti prekybos žmonėmis sutartis (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 str.); 4) specialias imperatyvias normas dėl konkrečių sutarties sąlygų, taikomas visoms sutartims (pvz., LR CK 6.158 str.) arba atskiroms sutarčių rūšims (pvz.: LR CK 6.228^2 str. 1 d.); 5) normas, nustatančias pareigą sudaryti sutartį, kai šalis neišreiškia tokios valios; įtvirtinančias papildomus reikalavimus, ypač kai kalbama apie nediskriminavimo taisykles, pvz., viešąsias sutartis reglamentuojančias normas[86]. Manytina, kad šis prof. Matthias E. Storme skirstymas puikiai atspindi tai, jog ribojimais yra siekiama užtikrinti, kad, visų pirma, sutartis būtų sudaryta tik asmenims laisvai išreiškus bei realiai suderinus tarpusavio valią. Antra, kad jie veiktų laikydamiesi visuomenėje nusistovėjusios tvarkos ir bendrų sugyvenimo taisyklių.

Remiantis užsienio teisės doktrina, galima teigti, kad sutarties laisvės principas ribojamas dar ir dėl šių priežasčių: 1) norint apsaugoti tokius objektus, kaip asmens gyvybė, lytis, sveikata, laisvė ir kt., kurie, neribojant sutarčių laisvės, gali tapti tiesiog sandorio objektu; 2) siekiant užtikrinti, kad susitarimu nebūtų daroma žala trečiajam asmeniui, niekuo nesusijusiam su privačių asmenų, naudojantis sutarčių laisve, sudaryta sutartimi, taip pat saugant visą visuomenę bei viešą tvarką; 3) dėl prievartos ir žiaurumo baimės, nes manoma, kad, neribojant asmens laisvės, visa tai gali įsigalėti verčiant kitą asmenį sudaryti sutartį jam nepalankiomis sąlygomis; 4) norint užkirsti kelią sutartims, sudarytoms nuslepiant ar nepateikiant būtinos informacijos; 5) norint užkirsti kelią sutartims, sudarytoms esant didelei disponavimo informacija disproporcijai[87]. Darbo autorės vertinimu, šios priežastys itin gerai atspindi ne tik galimybę, tačiau būtinybę riboti sutarties laisvės principą, o tai, kaip paaiškės vėliau, galima daryti tiek visa apimtimi, pvz., draudžiant sudaryti sutartis, prieštaraujančias

[85] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-238/2013

[86] Storme, M. E. *Freedom of Contract: Mandatory and Non – mandatory Rules In European Contract Law* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013-11-22]. https://www.law.kuleuven.be/web/mstorme/Storme-Juridica.pdf.

[87] Cserne, P. *Reasons for limiting freedom of contract: questions of philosophy an policy* [interaktyvus]. Jogelméleti Szemle: Journal of Legal Theory, IV.1, 2003, p. 3-7. [Žiūrėta 2014-11-04]. http://jesz.ajk.elte.hu/cserne13.html.

moralės normoms; tiek iš dalies – ribojant tik tam tikrus elementus, pvz., ribojant galimybę susitarti dėl kai kurių sutarties sąlygų.

Kadangi sutarties laisvės principas yra vienas svarbiausių visos sutarčių teisės principų, savaime suprantama, kad ribojimai turi būti ne tik būtini ir neišvengiami, tačiau lemiantys atitinkamą socialinę ar ekonominę naudą. Tai, jog valstybė ne tik gali, bet yra priversta ieškoti efektyvių asmenų elgesio kontrolės metodų ir būdų vien dėl to, kad išsaugotų viešąją tvarką, socialinį stabilumą, harmoningą visuomenės narių tarpusavio bendravimą ir sėkmingą visos šalies ekonominę bei socialinę plėtrą, labai teisingai pažymėjo ir doc. dr. J. Gumbis, analizavęs sutartinės laisvės ribas[88].

Kaip minėta ankstesnėje šio darbo dalyje, pastaraisiais dešimtmečiais, harmonizuojant Europos Sąjungos teisę, sutarties laisvės principas yra ribojamas vis labiau, plečiant silpnesnės sutarties šalies apsaugos lygį, orientuojantis į sąžiningumo principą, arba, kitaip sakant, į sutarties laisvę žvelgiant ne tik kaip į ekonominę, bet ir moralinę kategoriją[89]. Dėl to į paminėtas nuostatas, tradiciškai laikomas sutarties laisvės principo ribojimais, galima pažvelgti ir kaip į sąlygas, kuriomis tą laisvę siekiama padidinti[90]. Autorės nuomone, siekiant suprasti pastarojo meto tendencijas riboti sutarties laisvę, svarbu suvokti, kad sutarties laisvės principas iškilo ir buvo įtvirtintas preziumuojant, kad, pirma, asmenys šia laisve naudosis sąžiningai, paisydami moralinių nuostatų; antra, sutartis bus sudaroma po derybų, kurių metu abi šalys turės galimybę išreikšti savo valią ir individualiai aptarti sutarties sąlygas; trečia, asmens sprendimas bus paremtas išskirtinai tik jo valia, o ne tokių veiksnių, kaip nelygiavertė padėtis, kompetencijos trūkumas ir kitos aplinkybės; ketvirta, sutartys padės padidinti asmenų laisvę, o ne ją sumažins. Tačiau, pakartotina, pasikeitusi tiek teisinė, tiek socialinė bei ekonominė realybė parodė, jog šios sąlygos nebeatitinka faktinės situacijos, kaip ir pasikeitusios valstybių bei pasaulio politikos, prioritetą teikiančios ne tik rinkos efektyvumui, bet ir socialiniam solidarumui didinti.

Nors privatinės teisės pagrindu laikomas ir konstitucinę asmenų ūkinės veiklos laisvės idėją atspindintis sutarties laisvės principas garantuojamas bei suteikiamas visiems visuomenės nariams vienodai, atsižvelgiant į realią faktinę situaciją, asmenų galimybės tinkamai realizuoti šią laisvę skiriasi. Todėl tiek tam, kad abi sukuriamo teisinio santykio pusės turėtų vienodas galimybes išreikšti savo tikrąją valią, tiek tam, kad būtų užtikrinta viešoji tvarka, socialinė taika bei teisinis tikrumas, sutarties laisvės principas ir yra ribojamas valstybės teisiniu reguliavimu.

[88] Gumbis, J., *supra* note 8, p. 15.
[89] Whittaker, S., *supra* note 46, p. 2.
[90] *Ibid.*

2.2. Viešosios sutartys ir jų santykis su sutarties laisvės principu

Sutarčių teisės tikslas, kaip minėta, nėra vien tik privačių asmenų laisva valia sudarytų susitarimų užtikrinimas. Pakitus požiūriui į sutartinę laisvę, vis labiau akcentuojama, kad teisiniu reguliavimu turėtų būti siekiama ne vien individo, tačiau visos visuomenės laisvės užtikrinimo, nuo individualizmo orientuojamasi į solidarumą bei visų visuomenės narių gerovę. Akivaizdu, jog, norint garantuoti pusiausvyrą tarp visuomenės narių, kai kurių individų laisvė neišvengiamai turi būti ribojama, ypač tų, kurie disponuoja visai bendruomenei reikšmingais gėriais. Nuostata, kad esminius išteklius valdantys ūkio subjektai dėl bendro gėrio privalo leisti jais naudotis ir kitiems, susiformavo Jungtinėse Amerikos Valstijose kaip „esminių išteklių doktrina“[91], pripažįstama sutartinės laisvės ribojimu. Akcentuotina, kad sutarties laisvės principas šiuo atveju ribojamas tiek siekiant patenkinti visuotinį interesą ir užtikrinti viešąją tvarką, tiek tam, kad būtų apgintas silpnesnis rinkos dalyvis. Savo esme panašus sutarties laisvės ribojimas įtvirtintas ir Lietuvos teisėje reglamentuojant viešąsias sutartis, kurias neabejotinai galima priskirti prie bene labiausiai sutarties laisvę ribojančių veiksnių.

LR CK 6.161 str. 1 d. nurodoma, kad „viešąja sutartimi laikoma sutartis, kurią sudaro juridinis asmuo (verslininkas), teikiantis paslaugas ar parduodantis prekes visiems, kas tik kreipiasi“. To paties straipsnio 2 dalyje pabrėžiama, kad toks „visiems paslaugas teikiantis ar prekes parduodantis juridinis asmuo (verslininkas) privalo sudaryti sutartį su bet kuriuo asmeniu, kai šis kreipiasi, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus“. Atsižvelgiant į tai, kas, remiantis doc. dr. A. Vileitos skirstymu, sudaro sutarties laisvės turinį, įvertinus LR CK 6.161 str. nuostatas, galima teigti, kad viešosiomis sutartimis yra ribojama: 1) subjekto pasirinkimo laisvė, kadangi įstatyme imperatyviai nustatyta juridinio asmens (verslininko) pareiga sudaryti sutartį su bet kuo, kas kreipiasi; 2) turinio nustatymo laisvė, nes LR CK 161 str. 3 bei 4 dalyse įsakmiai nurodoma, jog *inter alia* „juridinis asmuo (verslininkas) neturi teisės kam nors suteikti privilegijų, viešosiose sutartyse nustatomos prekių ar paslaugų kainos bei kitos sąlygos turi būti vienodos visiems tos pačios kategorijos vartotojams, o įstatymų nustatytais atvejais jis privalo pateikti atitinkamai valstybės institucijai tvirtinti standartines viešosios sutarties sąlygas“; 3) sutarties formos pasirinkimo laisvė tais atvejais, kai sutartis privalo būti sudaroma pagal standartines sąlygas. Tam, kad būtų galima geriau suvokti, kuo ypatingos viešosios sutartys, aiškiau parodyti, kokia apimtimi gali būti ribojamas sutarties laisvės principas bei valstybės teisiniu reguliavimu reglamentuojami privatūs asmenų santykiai, toliau aptariami esminiai šių sutarčių bruožai, išskiriami teisės doktrinoje bei teismų praktikoje.

[91] Pitofsky, R.; Patterson,D.; Hooks, J. The Essential Facilities Doctrine Under United States Antitrust Law [interaktyvus]. Georgetown University Law Center, 2002. [žiūrėta 2014-11-05]. http://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1342&context=facpub.

Pirmasis viešųjų sutarčių ypatumas yra tas, jog juridinis asmuo (verslininkas) užsiima specifine ūkine veikla, pvz., jis teikia transporto, ryšių, sveikatos paslaugas, parduoda elektros energiją, dujas ar kitus visuomenei reikšmingus produktus, kitaip sakant, veikia srityse, kurios valstybėje yra gyvybiškai svarbios, turinčios viešo intereso požymį[92]. Prof. habil. dr. V. Mikelėno vertinimu, poreikis reguliuoti privačius teisinius santykius viešosiomis sutartimis, jų atsiradimas yra nulemtas to, kad Lietuvoje veikia ne viena natūrali monopolija[93]. Dėl to valstybė, veikdama visų jos narių vardu bei interesais, turi konstitucinę pareigą saugoti rinką bei gamybą nuo jos monopolizavimo, o asmenų ūkinę veiklą, taip pat ir sutarčių laisvę reguliuoti taip, kad būtų užtikrinta visos tautos bendra gerovė, o ne vien kapitalu disponuojančių asmenų interesai. Tai, kad valstybė ne tik turi teisę, tačiau netgi privalo riboti sutarčių laisvės principą, kai kalbama apie viešąsias sutartis, akcentavo ir Europos Teisingumo Teismas byloje *Istituto Chemioterapico Italiano S. p. A. and Commercial Solvents Corporation v. Commision of the European Communities*. Joje Europos Teisingumo Teismas nurodė, kad „draudžiama atsisakyti sudaryti viešąsias sutartis siekiant išvengti konkurencijos ir kad nacionaliniai teismai turi įpareigoti šalį, savo paslaugų teikimu ir prekių pardavimu atliekančią viešąją funkciją, sudaryti sutartį su šalimi, siekiančia tas paslaugas ar prekes įsigyti“[94]. Pažymėtina, kad viešosios sutartys bei jų pagrindu susiklostantys civiliniai teisiniai santykiai dėl specifinio objekto yra itin glaudžiai susiję su elementaria asmenų būtinybe patenkinti kasdienius savo poreikius. O paslaugas teikiantis bei prekes parduodantis juridinis asmuo (verslininkas) disponuoja išimtinai svarbiomis gėrybėmis ir/ar vienintelis turi priėjimą prie svarbių resursų. Taigi, būtent dėl to šio verslininko vykdoma veikla netiesiogiai prilyginama viešajai funkcijai, kurią valstybė ir kontroliuoja, siekdama visų visuomenės narių interesų užtikrinimo, norėdama užkirsti kelią galimam piktnaudžiavimui. LAT, spręsdamas dėl sutarties laisvės principo ribojimo, 2012 m. kovo 7 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-90/2012 pažymėjo, jog „tam, kad, įsikišant į sutarčių sudarymo procesą, būtų užtikrintas elektros energijos, šilumos, vandens ar kt. šalies ūkio funkcionavimui bei asmeniniams (buitiniams) gyventojų poreikiams strategiškai svarbių prekių prieinamumas, apginta silpnesnė sutartinio santykio pusė – transporto, ryšių, elektros, šilumos, dujų, vandentiekio ar kt. paslaugų vartotojas - valstybei tenka specialiai reglamentuoti tam tikras ūkio šakas, kuriose nėra pakankamos konkurencijos, ką ji daro išleisdama teisės aktus juose įtvirtindama specialias elgesio taisykles, esmines tokių sutarčių sąlygas“[95]. Akcentuotina, jog asmenys, siekiantys sudaryti viešąsias sutartis, tą daro dėl itin svarbių priežasčių, norėdami

[92] Ambrasienė, D. *et al.*, *supra* note 6, p. 132.
[93] Mikelėnas, V., *supra* note 57, p. 202.
[94] Europos Teisingumo Teismo byla: Case 6 ir 7/73, *Istituto Chemioterapico Italiano S.p.A. and Commercial Solvents Corporation v. Commision of the European Communities* (1974) ECR 223 – 249.
[95] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „ŽVC“ v. mokslinė – gamybinė AB „Precizika“* (bylos Nr. 3K-3-90/2012).

patenkinti bazinius savo poreikius ir dėl to neturėdami kitos išeities, kaip tik sutikti su visomis paslaugų teikėjo ar prekių pardavėjo diktuojamomis sąlygomis. Akivaizdu, kad tokioje situacijoje sutartis nėra pagrįsta laisva abiejų sutarties šalių valia ir ja paremtu susitarimu. Tai, autorės vertinimu, pateisina sutarties laisvės principo ribojimus verčiant asmenį sudaryti sutartį bei eliminuojant jo galimybes pačiam pasirinkti kitą sutarties šalį bei laisvę nuspręsti, ar apskritai nori sudaryti sutartį. Visgi, kalbant apie LR CK 6.161 str. 1 d. įtvirtintą pareigą, reikia pasakyti, kad tais atvejais, kai klientas piktnaudžiauja savo teise bei verslininkui nustatyta pareiga ir, pavyzdžiui, vengia atsiskaityti už jam suteiktas paslaugas, nevykdo savo pareigos užtikrinti jo žinioje esančių įrenginių saugumą, juridinis asmuo turi teisę nutraukti tokią sutartį ar ją laikinai sustabdyti (pvz.: LR CK 6.217 str.). Iš to matyti, kad ribodamas sutartinę laisvę įstatymų leidėjas siekia atkurti teisingą abiejų santykio dalyvių pusiausvyrą, o ne vien ginti silpnesnę šalį, kurios elgesys sutartiniuose teisiniuose santykiuose turi atitikti bendruosius teisės principus bei viešąją tvarką ir negali reikštis piktnaudžiavimu.

Ne mažiau svarbus viešųjų sutarčių požymis – tai jų turiniui keliami įstatyme įtvirtinti reikalavimai, kuriais ribojama asmenų laisvė savo nuožiūra nusistatyti tarpusavio teises bei pareigas. Lingvistiškai aiškinant LR CK 6.161 str. nuostatas, matyti, kad sutarties turinio laisvė, atsižvelgiant į faktines aplinkybes bei įstatyminį reguliavimą, gali būti ribojama visiškai (nustatant abiem šalims privalomas standartines sutarties sąlygas, tvirtinamas atitinkamos valstybės institucijos, pvz., viešosios vandens tiekimo sutarties standartinės sąlygos[96]) arba iš dalies (suteikiant galimybę nustatyti sutarties sąlygas, tačiau įtvirtinant reikalavimą, kad sutarties sąlygos būtų vienodos visiems tos pačios kategorijos vartotojams, t. y. draudžiant diskriminacines sąlygas arba numatant papildomą kontrolę juridinio asmens parengtoms standartinėms sąlygoms, kurios įstatymų nustatytais atvejais turi būti teikiamos tvirtinti valstybės įgaliotai institucijai). Pirmuoju atveju sutarties šalys apskritai neturi jokių galimybių įtakoti to, kokiomis sąlygomis bus sudaryta sutartis, kas reiškia, kad atitinkamos teisės bei pareigos joms yra privalomos nepaisant to, kad tai neatspindi tikrosios konkrečios jų valios. Antruoju atveju šalys (o jeigu konkrečiau – prekes parduodantis bei paslaugas teikiantis juridinis asmuo), nors ir turi galimybę nustatyti sutarties sąlygas, tačiau tą daryti privalo atsižvelgiant į įstatyme nustatytus papildomus reikalavimus. Sprendžiant iš straipsnio formuluotės, matyti, kad nors ir ribojama, vis dėlto sutarties rengimo iniciatyva bei teisė tai daryti priklauso būtent juridiniam asmeniui (verslininkui), vykdančiam specifinę veiklą. Preziumuotina, kad prekes perkantis ar paslaugas įsigyjantis asmuo viešąją sutartį sudaro prisijungimo būdu, dėl ko (ir, žinoma, specifinio sutarties objekto) yra laikomas silpnesniąja sutarties šalimi, kurią ir siekiama

[96] Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymo 21 straipsnio 5 dalis, Vyriausybės 2007 m. sausio 31 d. nutarimu Nr. 126 patvirtintų Viešosios vandens tiekimo sutarties standartinių sąlygų (toliau – Standartinės sąlygos) 2 punktas.

apsaugoti nustatant sutarties laisvę ribojančias nuostatas. Taip yra todėl, kad prisijungianti sutarties šalis įprastai negali derėtis dėl jam pasiūlytų sutarties sąlygų, kas laikytina jo laisvės nusistatyti sutarties turinį ribojimu. LAT, akcentuodamas, jog „viešųjų sutarčių atveju šalys pačios tiesiogiai nenustato visų sutarties sąlygų, jos reglamentuojamos atitinkamais teisės aktais (pvz., reglamentuojant paslaugų kainas ir kitas sutarties sąlygas)“, aiškiai pažymėjo, kad „viešoji sutartis laikytina sutarčių laisvės principo išimtimi“[97]. Ir visgi „įstatyme nustatyti viešosioms sutartims keliami reikalavimai ir su jais susiję sutarčių laisvės principo ribojimai nereiškia, kad tokiose sutartyse nėra sąlygų, dėl kurių šalys galėtų susitarti savo nuožiūra. Įstatymų leidėjas viešųjų sutarčių atveju neriboja šalių galimybės dėl kokių nors sąlygų susitarti kitaip, svarbiausia, kad nebūtų pažeisti viešieji tikslai, dėl kurių tokių sutarčių sudarymo laisvė ir yra ribojama[98].

Sutarties laisvės principas yra ribojamas ir tuomet, kai kalbame apie laisvę pasirinkti sutarties formą, sutarties sudarymo tvarką bei galimybę laisva valia bet kada nutraukti sutartį. Kaip minėta, tam tikrais įstatymų nustatytais atvejais ne tik imperatyviai nurodoma, kad sutartis turi būti sudaroma raštu, tačiau reikalaujama, kad standartinės sutarties sąlygos būtų patvirtintos valstybės institucijos (LR CK 6.161 str. 5 d.). Tokiu atveju sutarties formos pasirinkimo laisvė ribojama abiem sutarties šalims. Tačiau, remiantis teismų praktikoje pateiktais išaiškinimais, galima teigti, jog galimybė pasirinkti sudaromos sutarties formą tam tikrais atvejais gali būti ribojama tik vienos iš sudaromos sutarties šalių (juridinio asmens (verslininko)) atžvilgiu. Tai daroma išplečiant prisijungiančios šalies laisvę pasirinkti, kokia forma ši pageidauja sudaryti sutartį. LAT yra pažymėjęs, kad norint konstatuoti, jog sudaryta viešoji sutartis ir asmenis sieja civiliniai teisiniai santykiai, pakanka vien konkliudentinių veiksmų, o konkrečiau – to, kad prekes ar paslaugas įsigyjantis asmuo tiesiog prisijungtų prie geriamojo vandens, energijos ar kt. tiekimo infrastruktūros[99]. Šioje vietoje verslininko laisvė spręsti, kokia forma sudaryti sutartį, yra eliminuojama, kadangi jo pareiga vykdyti sutartines prievoles atsiranda neturint jokių galimybių įtakoti to, kokia forma bus sudaryta sutartis. Neišsiplečiant pasakytina, kad sutarties sudarymo tvarka yra reglamentuojama LR CK 6.184 str., kur įtvirtinta, jog sutartis gali būti pripažįstama sudaryta teismo sprendimu, kas laikoma dideliu kišimusi į privačius teisinius santykius, nes sutartis nėra paremta abiejų sutarties šalių suderinta valia. Su didesniu ir griežtesniu reguliavimu negu įprastų sutarčių atveju susiduriama ir tuomet, kai kalbama apie viešųjų sutarčių nutraukimą. Pavyzdžiui, LR CK 6.390 str. 5 d. įtvirtinta, kad „draudžiama nutraukti elektros ir šilumos

[97] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. Vilniaus miesto savivaldybė* (bylos Nr. 3K-3-280/2009).
[98] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „ŽVC“ v. mokslinė – gamybinė AB „Precizika“.* (bylos Nr. 3K-3-90/2012).
[99] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje *SP AB „Vilniaus šilumos tinklai“ v. B. G.* (bylos Nr. 3K-3-1137/2002).

energijos, vandens ir dujų tiekimą daugiabučiams gyvenamiesiems namams dėl namo atskirų butų savininkų (nuomininkų) skolų už sunaudotą energiją, vandenį ar dujas“.

Kadangi, kaip išsiaiškinome, viešosiomis sutartimis sutartinė laisvė ribojama itin griežtai, o tam tikrais atvejais praktiškai beveik visiškai eliminuojama, LAT, akcentuodamas, kad sutarties laisvės principas – vienas pagrindinių visos civilinės teisės principų, pažymėjo, jog „kvalifikuoti sutartį viešąja ir taikyti įstatymų nustatytus ribojimus teismai gali tais atvejais, kai nustatomas būtinų viešosios sutarties požymių kompleksas, o ne tik kai kurie jos elementai ar bruožai[100]“. Remiantis teismų praktika[101], galima teigti, kad sutartinė laisvė šiuo pagrindu ribojama tik tuomet, kai: a) įstatyme konkrečiai įtvirtinta, jog sutartis yra viešoji; b) jeigu teisės aktuose tiesiogiai nenurodyta, kad sutartis viešoji, tačiau, įvertinus tarp asmenų sudarytos sutarties turinį, darytina išvada, kad ji atitinka visus pagrindinius viešosios sutarties požymius. Tai rodo, kad teismų praktikoje laikomasi pozicijos, jog sutartinė laisvė gali būti ribojama taikant viešosioms sutartims skirtas nuostatas tik tuomet, kai tai įtvirtinta teisės aktuose ir kai tai atitinka abiejų šalių interesų pusiausvyros, proporcingumo bei teisingumo principus.

Įvertinus paminėtą viešųjų sutarčių teisinį reguliavimą, gali susidaryti įspūdis, kad ribojant sutarties laisvės principą tai daroma išskirtinai tik juridinio asmens (verslininko) atžvilgiu ir kad tokiu būdu jam yra užkraunama neproporcingai didelė našta. Todėl analizuotina, ar kitai viešosios sutarties šaliai taip pat nustatyti analogiški ribojimai.

Pripažįstant, kad viešąją funkciją vykdantis juridinis asmuo (verslininkas) turi įstatymu nustatytą pareigą sudaryti sutartis su visais asmenimis, kurie į jį kreipiasi, keltinas klausimas, ar tokią pačią pareigą turi ir asmuo, kuris ketina ar naudojasi verslininko teikiamomis paslaugomis ar įsigyja jo parduodamas prekes. Atrodytų, kad atsakymas į šį klausimą yra akivaizdus – šalis, besikreipianti į prekes ir paslaugas teikiantį verslininką, analogiškos pareigos neturėtų turėti, kadangi tai iškreiptų viešosios sutarties instituto prasmę bei esmę. Tokią poziciją palaiko ir LAT, ne kartą pažymėjęs, kad asmuo, ypač kai kalbama apie vartotoją, negali būti verčiamas prieš savo valią sukurti ar tęsti civilinius teisinius santykius, atsirandančius viešųjų sutarčių pagrindu. Pavyzdžiui, 2012 m. vasario 22 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2012 aiškiai pabrėžta, jog asmuo, realizuodamas savo sutarties laisvę, turi teisę atjungti savo buto, patalpų šildymo sistemos įrenginius nuo bendros daugiabučio namo šildymo sistemos[102]. Visgi galima sutikti ir tokios teismų praktikos, kur išdėstyta priešinga pozicija, o konkrečiau – kad „sutarties laisvės

[100] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „ŽVC“ v. mokslinė – gamybinė AB „Precizika“*. (bylos Nr. 3K-3- 90/2012); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. Vilniaus miesto savivaldybė* (bylos Nr. 3K-3-280/2009).

[101] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. balandžio 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Lietuvos dujos“ v. V. P.* (bylos Nr. 3K-3-222/2013).

[102] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. A. J.* (bylos Nr. 3K-3-44/2012).

principas gali būti ribojamas ne tik tada, kai kalbama apie juridinį asmenį (verslininką), teikiantį viešąsias paslaugas, ir jam numatytą pareigą sudaryti sutartis su visais, kurie kreipiasi, tačiau ir tada, kai toks verslininkas, ginantis savo teises, reikalauja įpareigoti kitą sutarties šalį sudaryti su juo sutartį bei atsiskaityti už teikiamas paslaugas ar parduodamas prekes“[103]. Šioje konkrečioje byloje teismas, įvertinęs tai, kad ieškovui priklausantys praeinamieji kolektoriai ir techniniai koridoriai yra vieninteliai tokios paskirties statiniai mieste, padarė išvadą, jog sutartis yra viešoji, tad ieškovas turi įstatymu nustatytą pareigą sudaryti sutartis su visais besikreipiančiais asmenimis. Tačiau taip pat pabrėžė, jog tai nesudaro pagrindo teigti, kad toks verslininkas neturi teisės savo pažeistas teises ginti paties pasirinktu būdu, dėl ko juridinio asmens (verslininko) pasirinktas gynybos būdas – reikalavimas įpareigoti atsakovą sudaryti su juo sutartį – neprieštarauja sutarties laisvės principui, tad teismas turi teisę tą padaryti. Toks aiškinimas išplaukia iš to, jog prekes bei paslaugas įsigyjantys asmenys neturi piktnaudžiauti savo teisėmis, turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus, veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų[104]. Ir nors ši nutartis aiškiai parodo, kad sutarties laisvės principą siekiama riboti tik tuomet, kai tai tikrai būtina, kad turi būti išlaikyta pusiausvyra ne tik kliento naudai, bet ir juridinio asmens (verslininko) teisių bei laisvių atžvilgiu, būtina paminėti, jog šioje byloje pareiga sudaryti viešąją sutartį kilo iš bendro pobūdžio principų bei teisės aktų. Taigi, bendra taisyklė yra ta, jog LR CK 6.161 str. neįpareigoja kliento sudaryti viešąją sutartį su verslininku, teikiančiu tą paslaugą ar parduodančiu prekę.

Kiek kitaip yra tada, kai kalbama apie sutarties turinio laisvę. Šiuo atveju, nors daugiau pareigų nustatyta juridiniam asmeniui (verslininkui), visgi įstatymų numatytais atvejais sutarties turinys gali būti parengtas valstybės institucijos, tad apie laisvą valios suderinimą net kalbos negali būti, kas reiškia, kad teisės aktu nustatytos teisės ir pareigos privalomos tiek paslaugų teikėjui bei prekių pardavėjui, tiek jas įsigyjančiam asmeniui.

Paminėtina, kad tuomet, kai iš juridinio asmens (verslininko), teikiančio paslaugas ar parduodančio prekes visiems, kas kreipiasi, jas įsigyja fizinis asmuo su savo verslu, prekyba, amatu ar profesija nesusijusiais tikslais (vartojimo tikslais), kartu su viešosioms sutartims taikomomis nuostatomis šalių santykiai reguliuojami ir vartotojų teisių apsaugos instituto teisės normomis. Tokiu atveju silpnesnės šalies teisių apsauga yra gerokai išplečiama, o sutarties laisvė dar labiau apribota, pvz., net ir toms sutarties sąlygoms, kurias šalys gali laisvai nusistatyti, gali

[103] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. VšĮ „Teleradijo kompanija Hansa“* (bylos Nr. 3K-3-323/2004).
[104] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. VšĮ „Teleradijo kompanija Hansa“* (bylos Nr. 3K-3-323/2004).

būti taikomas sąžiningumo testas, kas išplečia įsikišimo į sutartinius santykius galimybes ir atitinkama apimtimi papildomai riboja sutartinę laisvę[105].

Teismų praktikoje pažymima, kad „viešosios sutarties institutas atspindi viešąjį interesą, kad, įsikišant į sutarčių sudarymo procesą, užtikrinamas elektros energijos, šilumos, vandens ir kt. šalies ūkio funkcionavimui bei asmeniniams (buitiniams) gyventojų poreikiams strategiškai svarbių prekių prieinamumas, apginta silpnesnė sutartinio santykio pusė – transporto, ryšių, elektros, šilumos, dujų, vandentiekio ar kt. paslaugų vartotojas. Dėl to kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad viešoji sutartis laikytina sutarčių laisvės principo išimtimi, nes sutarties šalys pačios tiesiogiai visų sutarties sąlygų nenustato, jos reglamentuojamos atitinkamų teisės aktų (pvz., reglamentuojant paslaugų kainas ir kitas sutarties sąlygas)“[106].

Taigi, iš teisinio reguliavimo bei pateiktos LAT praktikos matyti, kad sutarčių laisvės principas ribojamas siekiant apsaugoti ne tik viešąją tvarką, visuomenės interesus, bet ir silpnesniąją sutarties šalį, norint užtikrinti, kad nebūtų piktnaudžiaujama turimomis teisėmis, kad būtų laikomasi moralės nuostatų bei bendrųjų teisės principų. LR CK 6.161 str. įtvirtintas diskriminacijos draudimas reiškia, kad paslaugas teikiantis bei prekes parduodantis juridinis asmuo (verslininkas) negali skirtingai traktuoti tos pačios kategorijos asmenų. Paminėta nuostata tik patvirtina, kad viešosiomis sutartimis siekiama užtikrinti vienodas visų rinkos dalyvių galimybes sukurti, pakeisti ar panaikinti civilinius teisinius santykius, kad norima apsaugoti prisijungiančią sutarties šalį nuo ekonomiškai stipresnio sutartinių santykių dalyvio. Vertinant sutarties laisvės principo ir jam taikomų ribojimų santykį, būtina suvokti, kad bendrasis interesas yra nulemtas individualių interesų, o viešosios sutartys – tai būdas užtikrinti, kad esminių išteklių valdytojas sudarytų galimybę jais naudotis ir kitiems, kad nepiktnaudžiautų dominuojančia padėtimi[107]. Akcentuotina, kad viešųjų sutarčių atveju sutarties laisvės principas klientui neveikia visa apimtimi, kas reiškia, kad jo atžvilgiu sutarties laisvės principas natūraliai apribotas susidariusios faktinės situacijos. Todėl būtų socialiai ir ekonomiškai neteisinga, jeigu, pasiteisinant sutarties laisvės principo esme, verslininkui būtų sudarytos sąlygos piktnaudžiauti užimama padėtimi, užtikrinant sutarties laisvės principo veikimą tik jo interesų naudai. Būtent tam, kad asmenys galėtų realiai išreikšti tikrąją savo valią, kad sutarties laisvė nebūtų formali kategorija, reikia bent jau teisiniu reguliavimu atkurti pusiausvyrą tarp šalių[108]. Autorės vertinimu, būtų sudėtinga kalbėti apie sutarties laisvės principą, kai susiduriama su situacija, kur

[105] Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. K., J. M. v. UAB „Nekilnojamojo turto fondas“, UAB „Vilniaus vandenys“* (bylos Nr. 3K-3-210/2013).
[106] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. Vilniaus miesto savivaldybė* (bylos Nr. 3K-3-280/2009).
[107] Bishop S., Walker M. The Economics of EC Competion Law: Concepts, Application and Measurement, 2nd edition. London: Sweet & Maxwell, 2002. P. 239.
[108] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30, *supra* note 60.

vienas santykio dalyvis yra ne tik turintis mažiau patirties sudarant sutartis, neturi tiek galimybių bei informacijos, kiek kita šalis, tačiau dar daugiau – jis neturi kito pasirinkimo, kaip tik sudaryti sutartį su prekes parduodančiu bei paslaugas teikiančiu juridinius asmeniu (verslininku), disponuojančiu gėriais, būtinais tam, kad individas išgyventų, pvz., kai kalbama apie tokias viešąsias vartojimo sutartis kaip elektros energijos pirkimo – pardavimo sutartys. Tokiu atveju asmens valia yra nulemta fiziologinių ar kitų būtinųjų poreikių, tad jis, kaip minėta, yra absoliučiai nelygiavertėje derybinėje padėtyje lyginant su tuo, kuris disponuoja visuomeniškai reikšmingu gėriu ir, nesant atitinkamo teisinio reguliavimo, galėtų piktnaudžiauti dominuojančia savo padėtimi. Laisva valia garantuoja, kad asmuo, būdamas normalios psichikos būsenos ir adekvačiai suvokiantis savo veiksmų padarinius bei aplinkybes, neveikiamas išorinių aplinkybių (pvz.: apgaulės, smurto ir pan.), tikslingai ir sąmoningai nusprendžia sudaryti sutartį tam, kad patenkintų savo poreikius. Kitaip sakant, jis sudaro sutartis niekieno neverčiamas dėl to, kad tai geriausiai atitinka jo interesus. Nors civilinė teisė, ypač sutarčių teisė, yra privatinė teisė, kur valstybė stengiasi kaip įmanoma mažiau kištis, skatindama ekonomiką bei efektyvumą, visgi visuomenėje skiriama ir viešoji teisė, užtikrinanti vienodą visuomenės narių teisių bei laisvių lygmenį, o tai yra aukščiausias ir pagrindinis matas, kai kalbama apie tai, koks teisinis reguliavimas turi būti šalyje. Tai įvertinus, galima teigti, kad, valstybei nesikišant į sutarčių teisę, atitinkama apimtimi neribojant sutarčių laisvės, nebūtų sudarytos prielaidos realiam šio principo įgyvendinimui bei veikimui. Taip pat būtų iškreipta visuomenės narių pusiausvyra sudarant galimybes stipresniam rinkos dalyviui piktnaudžiauti susidariusia situacija, kas vestų prie visuomenės dezorganizacijos bei sumaišties, asmens teisių bei laisvių pažeidinėjimo. Tai, jog valstybė privalo reguliuoti asmens ūkinės veiklos laisvę, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, įtvirtinta ir LR Konstitucijoje[109] . Tai bei sutarties laisvės principo santykinumą ne kartą pabrėžė ir LR Konstitucinis teismas[110]. Tad galima teigti, jog sutarties laisvės principo ribojimas viešosiomis sutartimis yra konstituciškai pagrįstas, todėl pateisinamas, kadangi tokiu būdu siekiama apsaugoti bendrą gerovę bei viešąjį interesą.

Ir nors, kaip minėta, viešųjų sutarčių teisinio instituto normomis itin detaliai reglamentuojami privatūs asmenų santykiai didele apimtimi ribojant sutartinę laisvę, tai daroma nustatant aiškias, konkrečias ir vienodas taisykles. Kadangi viešųjų sutarčių reglamentavimas yra

[109] Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 46 str. 3 d.

[110] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3094; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. spalio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 11 dalies (2001 m. rugpjūčio 3 d. redakcija) Lietuvos Respublikos vyriausybės 1997 m. rugsėjo 29 d. nutarimu Nr. 1057 patvirtintos Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos (1999 m. lapkričio 11 d. redakcija) 18 punkto pirmosios pastraipos (2001 m. lapkričio 12 d., 2004 m. balandžio 7 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

itin detaliai reglamentuotas, asmenys, prieš nuspręsdami veikti, parduoti ar pirkti prekes, įsigyti ar teikti paslaugas, iš anksto aiškiai žino, kokia apimtimi ir kaip laisvai jie galės veikti atitinkamoje srityje. Tokį detalų, konkretų bei apibrėžtą reguliavimą galima paaiškinti reikalavimu, nustatant sutarties laisvės principo ribojimus, kaip įmanoma konkrečiau bei aiškiau juos apibrėžti, kad nebūtų sudaryta galimybė piktnaudžiauti ir plėsti tokių ribojimų apimties, kad sutartinių santykių dalyviai žinotų, koks ir kokios apimties elgesys jiems leidžiamas, ir atsižvelgdami į tai galėtų sąlyginai laisvai reguliuoti tarpusavio teisinius santykius. Aiškus ir konkretus teisinis reguliavimas būtinas, norint užtikrinti, kad teisė, kaip ir turėtų būti, būtų nuspėjama ir aiški, kas sudarytų prielaidas asmenims aktyviau, iniciatyviau veikti.

2.3. Vartojimo sutartis – vienas sutarties laisvės principo ribojimų

XX a. pradžioje paplitus standartinių sutarties sąlygų naudojimui, didėjant tarpusavio konkurencijai ir dingus pusiausvyrai tarp šalių, iškilo nevienodos derybinės galios koncepcija[111], tapusi pagrindu silpnesnės sutarties šalies apsaugos doktrinai atsirasti. Esminė šios doktrinos idėja – tai siekis apsaugoti silpnesnę sutarties šalį, esančią nelygiavertėje derybinėje pozicijoje lyginant su kita puse. Tam tikslui pasiekti valstybė teisiniu reguliavimu nustatė papildomas silpnesnės šalies teisių apsaugos priemones, viena kurių – vartojimo sutarčių institutas, pripažįstamas sutarties laisvės principo ribojimu. Siekiant įvertinti, ar vartojimo sutarčių teisiniu institutu ribojant sutartinę laisvę nėra paneigiama sutarties – laisvos asmenų valios išraiškos – esmė, tikslinga atsakyti į klausimą, kokios sutartys laikomos vartojimo sutartimis, kokiomis priemonėmis ir kokia apimtimi yra ribojama sutartinė laisvė. Kadangi vienas reikšmingiausių vartotojų teisių apsaugos instituto elementų – nesąžiningų sutarties sąlygų katalogas, šiam klausimui bus skiriamas didesnis dėmesys lyginant su kitomis sutarties laisvės principą ribojančiomis nuostatomis.

Pirmiausia paminėtina, kad vartojimo teisiniams santykiams itin reikšminga 1993 m. balandžio 5 d. Europos Bendrijų tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse (OJ L 1993 95/29) (toliau vadinama Nesąžiningų sąlygų direktyva), kuri įtvirtino valstybių narių susitarimą įsikišti į privačius teisinius santykius ir nustatyti mechanizmą, leidžiantį kontroliuoti sutarčių turinį bei patį susitarimą, kitaip sakant, – riboti sutarties laisvės principą. Dėl šios priežasties ir dėl to, kad Nesąžiningų sąlygų direktyvoje įtvirtintas reguliavimas atspindėjo „idėją, jog vartotojas, kaip silpnoji šalis, turi būti ginamas nuo sutarčių sąlygų, kurias primeta stiprioji šalis – verslininkas“[112], analizuojant vartojimo sutarčių institutą,

[111] Bublienė, D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė: monografija*. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 34-36.
[112] Ambrasienė, D. *et al., supra* note 6, p. 114.

kaip sutartinės laisvės ribojimą, aiškinant LR CK naujai įtvirtintą teisinį reguliavimą, bus atsižvelgiama ir į šią direktyvą bei ją aiškinančią teisės doktriną[113], susijusią teismų praktiką. LR Seimui 2013 m. gruodžio 19 d. priėmus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymą Nr. XII-700, Civilinio kodekso šeštosios knygos II dalis buvo papildyta nauju XVIII[1] skyriumi, įtvirtinusiu vartojimo sutarčių teisinį reglamentavimą, kuriuo ir yra ribojamas sutarties laisvės principas.

2.3.1. Vartojimo sutarties požymiai

Vartojimo sutarčių pagrindu atsirandantiems teisiniams santykiams taikomas reglamentavimas yra griežtesnis ir labiau ribojantis sutartinę laisvę lyginant su kitomis sutarčių rūšimis. Todėl tam, kad sutarties laisvės principas nebūtų ribojamas daugiau, negu reikia, siekiant apginti silpnesnę sutarties šalį – vartotoją, labai svarbu teisingai kvalifikuoti tarp šalių susiklostantį teisinį santykį, išsiaiškinti, kokie požymiai būdingi vartojimo sutartims. LR CK 6.288[1] str. 1 d. įtvirtinta vartojimo sutarties samprata nurodant, kad „šia sutartimi verslininkas įsipareigoja perduoti vartotojui prekes nuosavybės teise arba suteikti jam paslaugas, o vartotojas įsipareigoja priimti prekes ar paslaugas ir sumokėti jų kainą“. To paties straipsnio 2 d. ir 3 d. apibrėžtos tokią sutartį sudarančių sutarties šalių – vartotojo ir verslininko – sampratos, nurodant ne tik kokius požymius jos turi atitikti, bet ir kokiu tikslu veikti sudarydamos sutartis. Kaip matyti, vartotojo apibrėžimas[114] yra suformuluotas negatyviuoju būdu taip išplečiant asmenų, galinčių būti pripažintais vartotojais, ratą. Tai sudaro prielaidas dažniau įsikišti į asmenų tarpusavio santykius ir riboti sutarties laisvės principą. Atkreiptinas dėmesys, kad LR CK 1.39 str. buvusi įtvirtinta vartojimo sutarties sąvoka[115] buvo apibrėžta tiek negatyviuoju, tiek pozityviuoju būdu nurodant ne tik tai, kokiais tikslais sutartis nesudaroma, bet ir kokiais sudaroma[116]. Iš to galima spręsti, kad nauju teisiniu reguliavimu siekiama didesnės silpnesnės sutarties šalies apsaugos, tiesiogiai mažinančios sutarties laisvės principo ribas. Tačiau svarbu paminėti, kad verslininko samprata apibrėžta pozityviai[117], kas leidžia manyti, kad net jeigu silpnesne šalimi laikomas asmuo ir bus pripažintas vartotoju, nustačius, kad sutartis sudaryta su

[113] Bublienė, D., *op. cit.*
[114] LR CK 6.228[1] str. 2 d. „vartotojas – fizinis asmuo, su savo verslu, prekyba, amatu ar profesija nesusijusiais tikslais (vartojimo tikslais) siekiantis sudaryti ar sudarantis sutartis“.
[115] LR CK 1.39 str. „šiame ir kituose šio kodekso straipsniuose minima vartojimo sutartimi yra laikoma sutartis dėl prekių ar paslaugų įsigijimo, kurią fizinis asmuo (vartotojas) su prekių ar paslaugų pardavėju (tiekėju) sudaro su vartotojo verslu ar profesija nesusijusiu tikslu, t. y. vartotojo asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams tenkinti“.[nebegalioja nuo 2014-06-13].
[116] Bublienė, D., *supra* note 107, p. 129.
[117] LR CK 6.228[1] str. 3d. „verslininkas – fizinis asmuo arba juridinis asmuo ar kita organizacija, ar jų padalinys, savo prekybos, verslo, amato arba profesijos tikslais siekiantys sudaryti ar sudarantys sutartis, įskaitant asmenis, veikiančius verslininko vardu arba jo naudai“.

asmeniu, kurio veikla nenurodyta apibrėžimą įtvirtinančioje teisės normoje[118], sudarytai sutarčiai nebus taikomos griežtesnės, sutarčių laisvės principą labiau varžančios vartotojų teisių apsaugos instituto nuostatos. Atsižvelgiant į paminėtą teisinį reguliavimą, vadovaujantis LAT suformuota teismų praktika[119], galima teigti, kad tarp asmenų sudaryta sutartis turėtų būti kvalifikuojama kaip vartojimo, jai turėtų būti taikomos sutarties laisvę ribojančios nuostatos tuomet, kai sutartis atitinka šiuos esminius požymius: 1) prekes ar paslaugas įsigyja fizinis asmuo; 2) jis tas prekes ar paslaugas įsigyja ne dėl savo ūkinės – komercinės ar profesinės veiklos, o savo asmeniniams, šeimos, namų ūkio poreikiams tenkinti; 3) prekes ar paslaugas teikia verslininkas, t. y. fizinis ar juridinis asmuo, kuris veikia savo verslo (plačiąja prasme) tikslais. Taigi, siekiant nustatyti, ar civiliniams teisiniams santykiams taikomi aukštesni vartotojus ginantys ir sutarties laisvę ribojantys standartai, svarbu tiksliai identifikuoti abi sutarties šalis, jas apibūdinančius požymius bei tikslą, dėl kurio viena iš sutarties šalių (vartotojas) siekia ar sudaro sutartį. Pažymėtina, kad sprendžiant, ar sutarčiai taikomos vartotojų teisių apsaugos instituto nuostatos, vertinama, kas galutinis prekių ar paslaugų gavėjas. Pavyzdžiui, 2003 m. gegužės 12 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-579/2003 LAT nurodė, kad vartojimo sutartimi gali būti pripažįstama ir tokia sutartis, kurią fizinio asmens naudai sudaro juridinis asmuo[120]. Galimybė vartotojų teisių apsaugą reglamentuojančias teisės normas taikyti sutartims, kurias sudaro fiziniam asmeniui atstovaujantis viešasis juridinis asmuo, įtvirtinta ir LR CK 6.228[3] str. 3 d. 2 p.[121] Tokia pozicija grindžiama siekiu apsaugoti silpnesnę sutarties šalį, kadangi sudarydama sutartis su juridiniu asmeniu ir negalėdama daryti įtakos jų turiniui, pavyzdžiui, daugiabučių namų bendrija negali išreikšti tikrosios savo valios, taigi ir tinkamai pasinaudoti sutarties laisvės principu.

[118] Bublienė, D., *op. cit.*, p. 129-130.

[119] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *L. K. v. AB „SEB Vilniaus bankas“* (bylos Nr. 3K-3-156/2007); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje *R. J. v. UAB „Ginta ir partneriai“* (bylos Nr. 3K-3-72/2007); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. UAB „Alsva“* (bylos Nr. 3K-3-608/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje *257-oji daugiabučių namų savininkų bendrija v. UAB „Vilniaus vandenys“, UAB „Vilniaus energija“* (bylos Nr. 3K-3-579/2003); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. L. v. Air Baltic Corporation AS* (bylos Nr. 3K-3-541/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2006 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *S. K. v. UAB „Valpirus“* (bylos Nr. 3K-3-634/2006).

[120] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje *257-oji daugiabučių namų savininkų bendrija v. UAB „Vilniaus vandenys“, UAB „Vilniaus energija“*(bylos Nr. 3K-3-579/2003).

[121] LR CK 6.228[3] str. 3 d. 2 p. „Šio skyriaus normos, reglamentuojančios vartotojų teisių apsaugą, taip pat taikomos šiais atvejais, kai fizinis asmuo faktiškai naudojasi preke ar faktiškai gauna paslaugą vartojimo tikslais ir už ją sumoka, nors sutartį su verslininku sudarė fiziniam asmeniui atstovaujantis viešasis juridinis asmuo“.

2.3.2. Sutartinės laisvės ribojimo priežastys

Intensyvus ekonomikos vystymasis ir siekis kuo mažesniais kaštais gauti daugiau naudos lėmė masinį sutarčių su standartinėmis sąlygomis paplitimą. Kadangi tokioms sutartims būdinga tai, jog dažniausiai jos sudaromos prisijungimo būdu, po to, kai sutartį parengia viena įprastai didesnę derybinę galią turinti šalis, ilgainiui tapo aišku, kad susitarimas, toks, kokį jį supranta klasikinė sutarčių teisė, daugiau nebeegzistuoja. Kaip pažymi F. Kessler, sutarties šalis, kuri yra silpnesnė ir kuriai reikia prekių ar paslaugų jos poreikiams patenkinti, dažniausiai nėra tokioje pozicijoje, kad galėtų daryti įtaką verslininko parengtos sutarties turiniui ir išsiderėti jos valią tiksliai atitinkančias palankesnes sutarties sąlygas[122]. Silpnesne šalimi galima laikyti tokią, kuri turi mažiau derybų patirties ar galimybių tinkamai įvertinti nustatytas sąlygas, dėl laiko, patirties, žinių ar kompetencijos stokos disponuoja mažesniu informacijos kiekiu lyginant su kita šalimi, be to, yra priversta sudaryti sutartį, kad patenkintų savo asmeninius, namų ūkio poreikius[123]. Būtent tokia šalimi ir laikomas „vartotojas, kuris dėl objektyvių priežasčių – informacijos, patirties, laiko stokos ir kitų panašių aplinkybių – yra akivaizdžiai nelygiavertėje padėtyje su kita sutarties šalimi – pardavėju ar paslaugų teikėju, todėl vartojimo sutarties institutas yra grindžiamas silpnesnės sutarties šalies (vartotojo) teisinės apsaugos doktrina, kuri reiškia sutarties laisvės principo ribojimą“[124]. Taigi, būtinybę kištis į privačių asmenų santykius sudarant vartojimo sutartis, galima paaiškinti tuo, kad vartotojo padėtis yra prastesnė negu verslininko, o sutartis dažniausiai sudarant prisijungimo būdu ir naudojant standartines sutarčių sąlygas, vartotojas apskritai neturi kito pasirinkimo, kaip tik su jomis sutikti arba atmesti pasiūlymą. Tokia pasirinkimo galimybė nebūtinai išreiškia tikrąją vartotojo valią, nors ir yra kiek geresnis variantas negu apskritai nesudaryti sutarties. Teisės doktrinoje pažymima, kad tokia *take it or leave it*[125] situacija negali būti traktuojama kaip sutarties laisvės principo tinkamas pasireiškimas, kadangi asmens pasirinkimas, taip pat ir sutartinė laisvė yra apriboti, jis neturi realių galimybių išreikšti savo valią dėl sudaromos sutarties turinio[126]. Būtent todėl pozicija, kad vartojimo sutartimis ribojama sutartinė laisvė, yra kritikuojama argumentuojant tuo, jog „toks teisinis reguliavimas atkuria pusiausvyrą tarp šalių ir sudaro sąlygas sutarties laisvės principui įgyvendinti. Negalima kalbėti apie tinkamą sutarties laisvės principo įgyvendinimą, sutarties šalių laisvą valios išreiškimą, laisvę nuspręsti dėl savo teisių ir pareigų, taip pat laisvai jas

[122] Kessler, F. *Contracts of Adhesion-Some Thouts about Freedom of Contract*. Yale Law School: Faculty Scholarship Series. Paper 2731. 1943, p. 632.
[123] *UNIDROIT Principles of international commercial contracts, supra* note 44.
[124] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30, *supra* note 60.
[125] Vertimas iš anglų kalbos: *priimk arba atmesk*.
[126] Atiyah, P. S. *An Introduction to the Law of Contract*. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 15-16. (cituota iš: Bublienė, D., *supra* note 107, p. 35).

įgyvendinti, jei viena šalių dėl žinių stokos, nepatyrimo, ekonominės bei socialinės būklės ar kitų priežasčių net negali tinkamai išreikšti savo valios arba dar daugiau – net nesuvokia, kad gali ją išreikšti“[127]. LAT formuojamoje praktikoje[128] taip pat pažymima, kad sutarties laisvės principas sudarant sutartį tinkamai įgyvendinamas tik tuomet, kai civilinių santykių subjektai yra lygiavertėje padėtyje, kai nė viena iš sutarties šalių nėra dominuojanti. Pritartina dr. D. Bublienės nuomonei, jog asmuo geriausiai savo interesais veikia tik žinodamas visą jam reikalingą informaciją, turėdamas patyrimą ir yra laisvas pagal ekonomines bei socialines aplinkybes[129]. Tačiau negalima teigti, kad sutarties laisvės principas, suvokiant jį kaip laisvę be jokio valstybės įsikišimo sukurti civilinius teisinius santykius ir savo nuožiūra nusistatyti pageidaujamas tarpusavio teises ir pareigas, nėra ribojamas. Darbo autorės vertinimu, šioje vietoje susiduriama su kontraversiška situacija, kai sutarties laisvės principas, suvokiant jį kaip galimybę veikti be kitų įsikišimo, yra ribojamas, tačiau tai daroma norint užtikrinti didesnę realią visų asmenų sutartinę laisvę ir sudaryti prielaidas, kad sutarties laisvės principas veiktų dar didesne apimtimi. Tokios pozicijos laikomasi ir LAT praktikoje, kur vis dažniau nurodoma, jog nors silpnesnės šalies apsaugos doktrina riboja sutarčių laisvės principą, tačiau tai pateisinama, kadangi vartotojų gynimas yra prioritetinė valstybės ekonominės ir socialinės politikos dalis, konstitucinės valstybės ūkio tvarkymo principas, tai vertintina kaip viešasis interesas, svarbus ne tik pačiam vartotojui, bet ir didelei visuomenės daliai[130]. Tokia pozicija grindžiama tuo, jog kiekvienas asmuo, netgi tas, kuris užsiima verslu, pats yra vartotojas, kasdien perkantis prekes bei paslaugas, kurių gausa ir įvairovė nėra vien pozityvus reiškinys. Neribotą pasirinkimo laisvę iškreipia nesąžininga reklama, netiksli, nevisapusiška, klaidinanti informacija ir kitos aplinkybės, kas sudaro kliūtis tikrajai asmenų valiai išreikšti. Apibendrinant galima pasakyti, jog vartojimo sutarčių institutas laikytinas sutarties laisvės principo ribojimu, tačiau taip sudaromos prielaidos tam, kad didesnė dalis asmenų turėtų realias galimybes daryti įtaką sudaromam susitarimui.

2.3.3. Sutartinės laisvės ribojimai vartojimo teisiniuose santykiuose

Lingvistiškai aiškinant LR CK XVIII[1] skyriaus nuostatas, remiantis teismų praktika bei teisės doktrina, galima daryti išvadą, kad sutarties laisvės principo ribojimai esant vartojimo teisiniams santykiams pasireiškia šiais aspektais: 1) draudimu atsisakyti LR CK vartotojams nustatytų teisių; 2) nesąžiningų sutarties sąlygų katalogu; 3) specifinėmis sutarčių aiškinimo

[127] Bublienė, D., *supra* note 107, p. 40.
[128] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Tele2“ v. IĮ „Rogrinta“* (bylos Nr. 3K-3-579/2008).
[129] Bublienė, D., *supra* note 107, p. 40.
[130] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30, *supra* note 60.

taisyklėmis (*contra proferentem*, aiškinimas *ex officio*); 4) teismo teise užpildyti spragą, atsiradusią nesąžininga pripažinus sutarties sąlygą; 5) specifiniu vartojimo sutarčių nutraukimą numatančiu reguliavimu; 6) ribojant galimybes susitarti dėl vartojimo santykiams taikytinos teisės; 7) ribojant galimas teisines pasekmes, kylančias už vartojimo sutarties pažeidimą.

„Esminis vartojimo sutarčių instituto ypatumas ir vartotojo teisių gynimo mechanizmas yra įstatyme įtvirtintas nesąžiningų sutarties sąlygų draudimas ir tokių sąlygų neprivalomumas vartotojui“[131]. Tokiu atveju, kai sutartis pripažįstama vartojimo, asmenų laisvė savo nuožiūra nusistatyti tarpusavio teises ir pareigas yra ribojama, kadangi vartojimo sutarties sąlygos yra vertinamos atitikties sąžiningumo principui atžvilgiu (sąžiningumo testas[132]). Tokios sąlygos gali būti pripažintos negaliojančiomis bei neprivalomomis vartotojui, kas akivaizdžiai reiškia įsikišimą į privačius civilinius teisinius santykius. Neišsiplečiant ties nesąžiningų sutarties sąlygų analize, paminėtina, jog pagal LR CK 6.228[4] str. 2 d. „nesąžiningomis laikomos tokios vartojimo sutarties sąlygos, kurios nebuvo individualiai aptartos ir dėl sąžiningumo reikalavimo pažeidimo yra iš esmės pažeidžiama šalių teisių ir pareigų pusiausvyra vartotojo nenaudai“. Su nesąžiningų sutarties sąlygų katalogu itin glaudžiai susijusios ir vartojimo sutartims taikomos jų aiškinimo taisyklės. Šių dviejų kompleksas ir riboja sutarties laisvės principą. Pažymėtina, kad LR CK 6.288[4] str. yra ne tik tiesiogiai nustatyta, jog vartojimo sutarties sąlygos turi būti aiškinamos vartotojo naudai (*contra proferentum* taisyklė)[133], bet ir įtvirtinta nesąžiningų sutarties sąlygų prezumpcija. Tai reiškia, kad teismas, aiškindamas vartojimo sutarties sąlygas, nustatęs, kad tarp šalių, besinaudojančių sutarties laisvės principu, sudarytoje sutartyje yra LR CK LR 6.288[4] str. 2 d. numatytų sąlygų, gali pripažinti jas negaliojančiomis ir tokiu būdu įsikišti į sutarties šalių teisinius santykius. Atitinkamai sutarties laisvės principas laisvai nusistatyti sutarties sąlygas bus suvaržytas, nes įstatyminiu reguliavimu konkrečiai nurodoma, kaip turi būti aiškinama sutartis ir kokios jos sąlygos turi bei gali būti pripažintos negaliojančiomis. Pripažinus sutarties sąlygą negaliojančia, iškyla pačios sutarties likimo klausimas, t. y. ar ji turi būti laikoma galiojančia, ar gali būti modifikuojama? Ar panaikinus vieną iš sutarties sąlygų ir palikus galioti jau pakoreguotą sutartį nėra itin stipriai suvaržomas sutarčių laisvės principo elementas – galimybė atsisakyti sudaryti sutartį? Juk labai tikėtina, kad, pasikeitus sutarties sąlygoms, sudaryti sutartį gali norėti tik viena šalis arba nė viena. Nepaisant to, LR CK 6.228[4] str. 8 d. nurodoma, kad „teismui pripažinus sutarties sąlygą (sąlygas) nesąžiningomis, ji (jos) negalioja nuo sutarties

[131] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30, *supra* note 60.
[132] Bublienė, D., *supra* note 107, p. 232.
[133] LR CK 6.193 str. 4 d. „visais atvejais sutarties sąlygos turi būti aiškinamos vartotojų naudai ir sutartį prisijungimo būdu sudariusios šalies naudai“; LR CK 6.288[4] str. 6 d. *inter alia* įtvirtinta, kad „kai kyla abejonių dėl vartojimo sutarties sąlygų turinio, sutarties sąlygos turi būti aiškinamos vartotojų naudai“; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje *SP AB „Vilniaus šilumos tinklai“ v. B. G.* (bylos Nr. 3K-3-1137/2002).

sudarymo momento, o likusios sąlygos šalims lieka privalomos, jeigu jas panaikinus galima toliau vykdyti sutartį“. Tokiu atveju yra ne tik kontroliuojamas sutarties turinys, tačiau šalys yra įpareigojamos vykdyti teismo pamodifikuotą konkrečią sutartį, dėl kurios savo valios net neišreiškė. LAT yra konstatavęs, kad teismas turi galimybę nesąžininga pripažintą sąlygą modifikuoti, užpildydamas sutartyje atsiradusią spragą, kas, manytina, itin išplečia vartotojų teisių apsaugos instituto ribas ir varžo sutarties laisvės principą[134]. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad sąžiningumo reikalavimas taikomas tik individualiai neaptartoms sutarties sąlygoms, o tai rodo, jog sutarties laisvės principas ribojamas tik tuomet, kai kyla grėsmė, jog sutartis, kurios esmė – laisvas asmens valios išreiškimas – bus sudaryta vienai iš šalių neišreiškus tikrosios valios, nors pagal *pacta sunt servanda* vis tiek bus jai privaloma. Individualiai aptariant sutarties sąlygas abi šalys turi galimybę daryti įtaką sutarties sąlygoms ir suderėti dėl abi šalis geriausiai tenkinančių sąlygų, kas reiškia tinkamą naudojimąsi sutarties laisvės principu ir rodo, jog nėra pateisinamo pagrindo jį riboti. H. E. Brandner ir P. Ulmer teigia, kad „individualiai suderėtų sutarčių sąlygų kontrolė reikštų drastišką šalių autonomijos apribojimą. Kadangi šalių autonomija yra visose Europos Sąjungos valstybių narių teisinėse sistemose pripažintas principas ir vienas reikšmingiausių laisvos rinkos ekonomikoje, [...] jeigu bus kontroliuojamos visos vartojimo sutartys nepriklausomai nuo aplinkybių, kuriomis jos yra sudarytos, pasekmės bus tokios, kad vartojimo sutarčių srityje sutartinių derybų rezultatas bus pakeistas iš anksto nustatytomis teisės normų ar teismų praktikos nuostatomis[135]“. Kitaip sakant, sutarties šalys neturės jokių objektyvių galimybių naudotis sutarties laisvės principu sudarydamos sutartis, kadangi jų teisinio santykio turinys bus iš anksto nustatytas valstybės įsikišimu, o tai nesuderinama su demokratine valstybe bei laisvos rinkos ekonomika. Be to, LR CK 6.228[4] str. 7 d. įtvirtinta, kad nesąžiningumo požiūriu neturi būti vertinamos sutarties sąlygos, apibūdinančios sutarties dalyką, taip pat su parduotos prekės ar suteiktos paslaugos ir jų kainos atitikimu susijusios sąlygos, jeigu jos išreikštos aiškiai ir suprantamai arba, kitais žodžiais tariant, atitinka skaidrumo principą. Sutarties dalykas, sutarta kaina dažniausiai pripažįstamos esminėmis sutarties sąlygomis, be kurių pastaroji negaliotų, tad jų ribojimas reikštų, jog sutarties laisvės principas ribojamas itin didele apimtimi, o valstybės teisiniu reguliavimu bandoma sukontroliuoti pačią rinką, kas prieštarauja laisvos rinkos ekonomikos idėjai. Akcentuotina, kad jau paminėtas skaidrumo principo taikymas vartojimo santykiams riboja sutarties laisvės principą, kadangi tiek įtraukiant į sutartį atitinkamas sąlygas, tiek jau sudarytą sutartį vertinant

[134] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje *257-oji daugiabučių namų savininkų bendrija v. UAB „Vilniaus vandenys“, UAB „Vilniaus energija“*(bylos Nr. 3K-3-579/2003).

[135] Brandner, H. E., Ulmer., P. The Community Directive on Unfair Terms in Consumer Contracts: Some Critical Remarks on the Proposal submitted by the Comission. *Common Market Law Rewiev*. 1991, Nr. 28, 9. 652-653. (cituota iš: Bublienė, D., *supra* note 107, p. 141-142).

atitikties skaidrumo reikalavimui požiūriu, yra įsikišama į sutarties šalių privačius santykius, įtakojama ar keičiama jų valia. Skaidrumo principą sudaro du elementai – aiškumas bei suprantamumas, kurie nėra sinonimai ir, nustačius bent vieno jų pažeidimą, laikoma, kad šis principas pažeistas. Tokiu atveju galima vertinti ir esminių sutarties sąlygų atitiktį sąžiningumo reikalavimams[136], o tai, pakartotina, itin didelis privačių teisinių santykių reguliavimas valstybės priemonėmis. Tam tikru sutarčių laisvės principo ribojimu galima laikyti ir nuostatą, kad teismas turi įstatymu numatytą pareigą vartojimo sutarčių sąlygų atitiktį nesąžiningumo kriterijams vertinti *ex officio*[137]. Autorės vertinimu, tokios nuostatos įtvirtinimas civiliniame kodekse gali būti traktuojamas kaip tam tikras sutarčių laisvės principo ribojimas dėl to, kad teisėjas nebegali veikti objektyviai ir ‚vadovaudamasis sutarties laisvės principu, spręsti ginčą. Visais atvejais jis privalo atsistoti į vienos iš šalių padėtį (kas savaime leidžia kvestionuoti teisėjo objektyvumą) ir vertinti, ar sutartis atitinka būtent jos interesus, ignoruojant faktą, jog sutartis - tai dviejų šalių susitarimas bei išreikšta valia ir negali būti grindžiamas tik vienos šalies pozicija.

Su sutarties laisvės principo ribojimais susiduriama ir tuomet, kai kalbama apie sutarties šalių galimybę susitarti, kaip gali būti nutraukta jų sudaryta sutartis. LAT ne kartą yra pažymėjęs, kad „šalių susitarimas dėl vienašalio sutarties nutraukimo pagrindų yra sutarties laisvės principo išraiška[138]“. Tačiau, kalbant apie vartojimo sutartis, būtina paminėti, jog šalių galimybė susitarti, kad verslininkas turi teisę vienašališkai nutraukti sutartį, yra ribojama. Pavyzdžiui, elektros energijos pirkimo – pardavimo sutarčių atveju LR CK 6.390 str. 4 d. įtvirtinta, jog „energijos tiekimą nutraukti, sustabdyti ar apriboti be suderinimo su abonentu ar be jo išankstinio įspėjimo leidžiama tik tais atvejais, kai tai būtina siekiant išvengti avarijos ar likviduoti energijos tiekimo tinklų avariją. Tačiau ir šiais atvejais abonentui privalo būti nedelsiant pranešta apie energijos tiekimo nutraukimą, sustabdymą ar apribojimą“. Kitai sutarties šaliai – vartotojui – įstatyminiu reguliavimu nustatytas gerokai palankesnis teisinis reguliavimas, kadangi įstatymu nustatyta, jog daugeliu atvejų vartotojui yra suteikiama teisė atsisakyti vartojimo sutarties ar ją nutraukti daug palankesne tvarka, pavyzdžiui, energijos tiekimo sutartį vartotojas gali nutraukti vienašališkai[139]. Vartojimo sutarties šalių sutartinė laisvė ribojama ir dėl

---

[136] Bublienė, D., *supra* note 107, p. 220.

[137] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2008 m. vasario 29 d. nutartis civilinėje byloje *daugiabučių namų savininkų bendrija v. AB „Grigiškės“* (bylos Nr. 3K-3-211/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. UAB „Ribenos prekyba“* (bylos Nr. 3K-3-536/2008); Europos Teisingumo Teismo 2000 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Oceano Grupo Editorial et Salvat Editores* (C-240/98-C-244/98).

[138] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 29 d. nutarimas civilinėje byloje *J. Z. v. UAB „Baldras“* (bylos Nr. 3K-P-346/2004); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Olfega“ v. Vilniaus miesto savivaldybė* (bylos Nr. 3K-3-1097/2003); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *AB Turto bankas v. UAB „Rastuva“* (bylos Nr. 3K-3-577/2007).

[139] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30, *supra* note 60.

to, kad jos savo susitarimu negali sutartyje nustatyti bet kokio dydžio netesybų. Pavyzdžiui, sudarydamos vartojimo kredito sutartį, šalys privalo vadovautis Vartojimo kredito įstatymo nuostata, kad „pavėluoto įmokų mokėjimo atvejais vartojimo kredito gavėjui taikomos netesybos negali būti didesnės kaip 0,05 procento pradelstos sumokėti sumos už kiekvieną pradelstą dieną, jokios kitos netesybos už vartojimo kredito sutartyje nurodytų įsipareigojimų nevykdymą vartojimo kredito gavėjui negali būti taikomos, kas reiškia, kad šalys savo susitarimu negali bloginti vartotojo padėties ir nustatyti didesnes, negu numatyta įstatyme, netesybas“[140]. Visgi, kalbant apie sutartinių netesybų mažinimą, teismai laikosi nuostatos, jog privaloma atsižvelgti ne tik į tai, jog viena sutarties šalis yra vartotojas, bet ir į „civilinės atsakomybės kompensacinę prigimtį bei tikslus (visiškai ir teisingai kompensuoti kreditoriaus nuostolius), į tai, kad netesybos neturi būti mažinamos tiek, jog būtų paneigtas sutarties laisvės principas“[141].

Siekiant apsaugoti silpnesne laikomą sutarties šalį, gali būti ribojama ir sutarties šalių laisvė susitarti, kokia teisė taikytina tarp jų susiklosčiusiems civiliniams teisiniams santykiams. LR CK 1.39 str. įtvirtinta, kad, nepaisant sutarties šalims suteikiamos teisės susitarti dėl jų santykiams taikytinos teisės, tai neatima ir neriboja vartotojo teisės ginti savo interesus priemonėmis ir būdais, kuriuos nustato jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisė esant 1.39 str. 2 d. 1-3 punktuose numatytoms sąlygoms[142]. Tai reiškia ne ką kita, kaip sutarties laisvės principo ribojimą. „Vienas iš sutarties laisvės principo elementų yra galimybė tarpusavio susitarimu pakeisti bendrosiomis teismingumo taisyklėmis nustatytą bylos nagrinėjimo vietą. Ir nors Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas[143] šalių valią keisti bylos teritorinį vientisumą riboja tik imperatyviu draudimu keisti išimtinį ir rūšinį teismingumą[144], visgi šiuolaikinėje sutarčių teisėje susiformavusi silpnesniosios sutarties šalies apsaugos doktrina tapo pagrindu valstybei kištis į šalių sutartinius santykius ir, ribojant sutarties laisvės principą, nustatyti ne tik specialų vartojimo sutarčių teisinį reglamentavimą, bet ir efektyvų vartotojo

[140] *Ibid.*

[141] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Miaras“ v. A. Daujoto individuali įmonė „Aldaujana“* (bylos Nr. 3K-7-409/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Hronas“ v. UAB „Molesta“* (bylos Nr. 3K-3-579/2012); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje *G. A., J. S., J. B., E. P., D. M. v. UAB „Šiaurinė žvaigždė“* (bylos Nr. 3K-3-303/2012).

[142] LR CK 1.39 str. 2 d. 1) vartojimo sutartis buvo sudaryta jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje pagal specialią ofertą ar reklamą toje šalyje; 2) vartotojas buvo kitos sutarties šalies paskatintas vykti į užsienio valstybę sudaryti sutarties; 3) kita šalis ar jos atstovas gavo užsakymą iš vartotojo šio nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje.

[143] Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios: 2002-04-06 Nr. 36-1340.

[144] LR CPK 32 str. 2 d. „išimtinis ir rūšinis teismingumas šalių susitarimu negali būti pakeičiamas“.

interesų gynimą, ką ne kartą yra konstatavęs Europos Teisingumo Teismas sujungtose bylose Oceano Grupo Editorial et Salvat Editores[145] bei bando vystyti Lietuvos Respublikos teismai[146].

Būtina paminėtina, kad nesąžiningų sąlygų įtvirtinimu teisės aktuose sutarties laisvės principas gali būti ne tik ribojamas, tačiau ir užtikrinamas. Pavyzdžiui, įtvirtinus nuostatą, jog nesąžiningomis laikomos sąlygos, su kuriomis vartotojas neturėjo realios galimybės susipažinti iki sutarties sudarymo, yra ne tik apsaugomas vartotojas, tačiau papildomai garantuojamas šalių autonomijos principas. Paminėta nuostata atspindi siekį sudaryti tokias sąlygas, kad abi šalys, sukurdamos, pakeisdamos ar panaikindamos civilinius teisinius santykius, juos reguliuodamos, turėtų galimybes išreikšti savo tikrą laisvą valią. Priešingu atveju sutartis turės valios trūkumų, o tai prieštarauja ne tik sutarties laisvės pricipo, tačiau ir pačios sutarties esmei.

Taigi, sutarties laisvės principo ribojimas išplaukia iš to, kad sutartinių santykių atsiradimą lemia viena šalis, o kita šalis tam tikrais atvejais apskritai neturi galimybių išreikšti savo valios arba net nesuvokia, kad gali tą daryti. Vartotojo teisių apsaugos instituto teisės normomis ir yra siekiama atkurti lygiavertę santykio šalių padėtį, garantuoti, kad sutartis bus sudaryta tikrai laisva ir geriausiai asmens interesus atitinkančia valia, be to, mažinant nesaugumą ir netikrumą rinkoje, dėl ko ir yra vienodinamos verslo sąlygos. Tokiu būdu ne tik siekiama socialinio teisingumo, bet ir skatinama asmenų iniciatyva veikti rinkoje, kas lemia didesnį naudojimąsi sutarties laisvės principu ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu.

2.4. Sąžiningumo principo įtaka sutarties laisvės principo riboms

Sutarties laisvės principas bei juo paremtas asmens elgesys sudarant sutartis yra neatsiejamas nuo *pacta sunt servanda* principo, įpareigojančio šalis laikytis sudarytų sutarčių. Dėl to neišvengiamai kyla reikalavimas, kad sukurdami, pakeisdami ar panaikindami civilinius teisinius santykius asmenys veiktų sąžiningai[147]. Plečiantis valstybės vykdomai solidarumo politikai bei silpnesnės sutarties šalies apsaugos doktrinai, šiuolaikinėje sutarčių teisėje vis didesnę reikšmę įgyja sąžiningumo principas, pripažįstamas vienu sutarčių laisvės principo ribojimų. Todėl tikslinga išsiaiškinti, kodėl ir kaip, be jau paminėtų nesąžiningų sutarties sąlygų katalogo, sąžiningumo principas riboja sutartinę laisvę.

---

[145] Europos Teisingumo Teismo 2000 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Oceano Grupo Editorial et Salvat Editores* (C-240/98-C-244/98).

[146] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. UAB „Abuva“* (bylos Nr. 3K-3-141/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2008 m. vasario 29 d. nutartis civilinėje byloje *daugiabučių namų savininkų bendrija v. AB „Grigiškės“* (bylos Nr. 3K-3-211/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. L. v. Air Baltic Corporation AS* (bylos Nr. 3K-3-541/2009).

[147] Beale, H. G., *supra* note 37, p. 18.

Analizuojant sąžiningumo įtaką sutarties laisvės principo apimčiai, pirmiausia tikslinga suprasti, kad „šiandien yra pakankamai plačiai pripažįstama, jog sutarčių teisė geriausiai suprantama kaip pagrįsta dviem fundamentaliomis – ir konfliktuojančiomis – idėjomis, t. y. autonomija, kurios esmė – sutarčių laisvė bei privalomumas, ir solidarumu, pasisakančiu už sąžiningumo pareigos svarbą bei silpnesniosios šalies gynimo politiką[148].

Kaip ir sutarties laisvės principas, taip ir sąžiningumo principas yra įtvirtintas itin reikšminguose sutarčių teisei dokumentuose: UNIDROIT 1.7 str., nurodant, jog šalys turi veikti sąžiningai ir neturi teisės atsisakyti šios pareigos[149]; PECL 2.101 str., nustatančiame šalių pareigą veikti nepažeidžiant sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos[150]; DFCR III.-1:103 str., kur ne tik nurodoma, jog šalys privalo veikti laikantis sąžiningumo principo, bet ir detalizuojama, kokia apimtimi jos turi tą daryti[151]. Lyginant UNIDROIT, PECL, DFCR išdėstytas nuostatas, įtvirtinančias sutartinę laisvę bei reglamentuojančias sąžiningumo principą, galima daryti prielaidą, jog šiuolaikinėje teisinėje bendruomenėje prioritetas teikiamas sąžiningumui, nors ir ne itin žymiai. Pavyzdžiui, UNIDROIT komentare pažymima, jog asmenys, naudodamiesi sutartine laisve, sukurdami, pakeisdami bei panaikindami civilinius teisinius santykius, privalo laikytis sąžiningumo principo, kuris apibrėžia šalių elgesį viso proceso metu[152]. Prof. habil. dr. V. Mikelėnas, nusakydamas šių dviejų principų santykį, pažymėjo, kad „daugelyje Europos valstybių sutarčių teisėje sąžiningumo principas yra tas įrankis, kuris leidžia riboti sutarties laisvę tada, kai prioritetas turi būti teikiamas solidarumui, lojalumui, pasitikėjimo apsaugai bei poreikiui atsižvelgti į kitos šalies interesus“[153]. Išplitus standartinėms sutarties sąlygoms, pastebėjus, kad yra piktnaudžiaujama sutartine laisve bei turimu kapitalu, kad ne visi asmenys turi realias galimybes pasinaudoti sutarties laisvės principu ir sudaryti būtent jų, o ne primestą valią atitinkančią sutartį, pradėta ieškoti priemonių, kuriomis būtų galima prisitaikyti prie pasikeitusių aplinkybių bei garantuoti visų visuomenės narių interesų pusiausvyrą. Ir nors sąžiningumas išreiškia griežtesnį požiūrį į sutarties laisvės koncepciją, įpareigoja šalį elgtis atsižvelgiant bei gerbiant kito asmens teisėtus ir pagrįstus interesus, visgi jis, būdamas ne tik teisinė, tačiau ir moralinė kategorija, tapo priemone užtikrinti teisės lankstumą bei prisitaikymą prie greitai besikeičiančių aplinkybių. Pastaraisiais dešimtmečiais valstybėms ir tarptautinei bei regiono bendruomenei savo politiką orientuojant į didesnį socialinį teisingumą, bendrojo gėrio ir laisvės siekį, šis principas natūraliai įgijo vis didesnę svarbą sutarčių teisėje, juolab kad jis yra

[148] Hesselink, M. W. *The new European Private Law*. The Hague: Kluwer Law International, 2002, p. 187.
[149] *UNIDROIT Principles of international commercial contracts, supra* note 44.
[150] *The Principles of European Contract Law, supra* note 50.
[151] Bar, Ch., *et al*. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR), *supra* note 52.
[152] *UNIDROIT Principles of international commercial contracts, supra* note 44.
[153] Drazdauskas, S. Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje. Vilniaus universitetas: Teisės fakultetas, 2007, p. 17.

neatsiejamas nuo teisingumo, kuriam apsaugoti, pasak Sellers M., ir yra skirta teisė[154]. Sąžiningumo principas nėra teisinė taisyklė su konkrečiai nustatytu turiniu, taigi tai „atviroji teisės norma[155]“, priklausanti nuo individualios situacijos ir taikoma pagal ją, dėl ko tai iki šiol neišgryninta, plati, nuolat kintanti ir neapibrėžta sąvoka, kurios turinys nėra įtvirtintas jokioje teisės normoje.

Tam, kad sąžiningumo principas, ribojantis sutarties laisvės principą, turėtų bent šiokius tokius rėmus teisės doktrinoje[156], jis apibrėžiamas objektyviuoju bei subjektyviuoju aspektais. Objektyviuoju požiūriu sąžiningumas vertinamas abstrakčiai, nurodant, kad tai toks asmens elgesys, kuris atitinka visuomenėje pripažįstamus moralės normų reikalavimus, siejamas su protingumo, teisingumo bei rūpestingumo reikalavimais kito asmens interesų atžvilgiu. Šiuo atveju asmens veiksmai vertinami atsakant į klausimą, ar jis turėjo, ar privalėjo elgtis vienaip ar kitaip. Užsienio teisės doktrinoje[157] akcentuojama, kad objektyviuoju sąžiningumu yra nustatomas standartas, pagal kurį turi būti vertinamas asmens elgesys ir kurį jis turi atitikti naudodamasis sutarties laisvės principu. „Subjektyviuoju požiūriu, - teigia V. Mikelėnas, - sąžiningumas nusako asmens psichikos būklę konkrečioje situacijoje. Jis nustatomas analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nepadaryti, atsižvelgiant į jo amžių, išsimokslinimą, išprusimą, gyvenimo patirtį, faktines bylos aplinkybes ir t. t.“[158] Objektyviuoju požiūriu gali būti vadovaujamasi tuomet, kai sprendžiama, pavyzdžiui, dėl imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio pripažinimo niekiniu ir negaliojančiu. Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumo principas, kaip sutarties laisvę ribojantis įrankis, pasireiškia vartotojų teisių apsaugos institute, kai vertinant, ar sutartis galiojanti, dėmesys kreipiamas būtent į asmens subjektyvų sugebėjimą suvokti ir įvertinti kitos šalies ketinimus, sudaromos sutarties sąlygas bei išreikšti tikrąją, jo interesus atspindinčią valią.

Lietuvoje sąžiningumo principas įtvirtintas tiek kaip bendrasis teisės principas (LR CK 1.5 str.), tiek kaip sutarčių teisės principas (LR CK 6.158 str.), kur nurodoma, jog „kiekviena sutarties šalis, turėdama sutartinių santykių, privalo elgtis sąžiningai“ ir kad „šios pareigos šalys savo susitarimu negali pakeisti ar panaikinti“. Lingvistiniu metodu aiškinant šią nuostatą, remiantis teismų formuojama praktika, darytina išvada, kad tai yra imperatyvi teisės norma, ribojanti teisės subjekto galimybę pasirinkti kitokį elgesio variantą, negu nustatyta įstatyme[159]. Vertinant, kokia apimtimi šis principas taikomas, paminėtina, kad, kaip ir sutarties laisvės

[154] Sellers, M. *Autonomy in the Law*. Dordrecht: Springer, 2007, p. 4.
[155] Zimmermann, R., Whittaker, S. *Good Faith in European Contract Law*. Cambridge: Canbridge University Press, 2008, p. 30.
[156] Vileita, A., *et al., supra* note 5, p. 31.
[157] Zimmermann, R., Whittaker, S., *op. cit*., p. 24.
[158] Mikelėnas, V., *supra* note 57, p. 76.
[159] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėju kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“ ir Radijo ir televizijos komisija* (bylos Nr. 3K-3-905/2000).

principas, taip ir sąžiningumo principas veikia visuose sutartinių teisinių santykių etapuose: tiek ikisutartiniuose santykiuose, tiek sudarant sutartį bei nustatant jos turinį, tiek nutraukiant civilinius teisnius santykius. Nors, kaip minėta, asmuo turi teisę laisvai pradėti derybas ir, be tam tikrų išimčių, negali būti verčiamas sudaryti sutartį prieš jo paties valią, ikisutartinių santykių stadijoje ši šalių laisvė ribojama būtent sąžiningumo pareiga (LR CK 6.163 str.) – apie tai plačiau pasisakyta kitoje šio darbo dalyje[160]. Šioje vietoje paminėtina tai, kad derybų metu draudžiama elgtis nesąžiningai ir būtina laikytis iš sąžiningumo principo išplaukiančių pareigų (pvz.: atskleisti kitai derybų šaliai svarbią informaciją (LR CK 6.163 str. 4 d.), laikytis konfidencialumo pareigos (LR CK 6.164 str.) ir t. t.). Tai lemia sutarties laisvės principo ribojimą ta apimtimi, jog asmuo negali absoliučiai laisvai be jokių neigiamų pasekmių atsisakyti sudaryti sutartį ar rinktis, su kuo ją nori sudaryti, kas reiškia subjekto pasirinkimo laisvės ribojimą.

Sutarties sudarymo etape sutarties laisvės principas sąžiningumo pareiga daugiausiai ribojamas varžant turinio laisvę, ką aiškiai parodo draudimas sudaryti sutartį tokiomis sąlygomis, kurios prieštarauja LR CK 6.158 str. nuostatoms. Be to, sutarties laisvės principo ribojimas šiuo aspektu pasireiškia ir per nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolės mechanizmą, suteikiantį teismams galimybę peržiūrėti bet kurios tarp šalių sudarytos sutarties turinį, galimybę pripažinti ją negaliojančia, o tam tikrais atvejais – nustatyti sutarties turinį, kas didele apimtimi varžo sutarties laisvės principą. Tai sudaro prielaidas įsikišti į privačius teisinius santykius ir reguliuoti juos, ne tik tokią galimybę aiškiai įtvirtinant teisės akte, bet ir suteikiant teismams diskrecijos teisę savo nuožiūra vertinti, kokia apimtimi šalys gali naudotis sutartine laisve. Sprendžiant, ar sutartis atitinka sąžiningumo reikalavimą, vertinama visuma sąlygų, įskaitant, tačiau neapsiribojant tokiomis, kaip sutarties sudarymo aplinkybės, kokias teises bei pareigas sutartis sukuria kiekvienai iš šalių, kokias pasekmes lemia, ar tai atrodo racionalu ir paaiškinama, ar vis dėlto yra nerealistiška, kad būtų sąžiningai susitarta dėl atitinkamų sąlygų ir pan. Tai yra aplinkybės, į kurias atsižvelgus, gali būti daroma prielaida, kad sutartis sudaryta nesivadovaujant sąžiningumo principu[161]. Tokiu būdu sąžiningumo principas tampa įrankiu, skirtu prižiūrėti, kaip asmenys naudojasi suteikta sutarties laisve, įvertinti, ar jie nepiktnaudžiauja teise, elgdamiesi nesąžiningai[162].

LAT 2009 m. birželio 1 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-256/2009 *inter alia* pasisakė, jog sutarties laisvės principas taip pat ribojamas ir nustatant specialias taisykles, užtikrinančias didesnę vartotojo teisių apsaugą, o tai daroma per įstatyme įtvirtintą nesąžiningų

[160] Žiūrėti „Sutarties laisvės principas ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose“.
[161] Beale, H. G., *supra* note 37, p. 22.
[162] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Kaišiadorių rajono apylinkės prokuratūros vyriausiasis prokuroras v. AB „VST“ (bylos Nr. 3K-3-187/2009).

sutarčių sąlygų draudimą ir tokių sąlygų neprivalomumą vartotojui[163]. Būtent kalbant apie vartotojų teisinę apsaugą aiškiausiai susiduriama su tokiu sąžiningumu, koks jis suprantamas subjektyviuoju požiūriu. Ne mažiau svarbu ir tai, jog šis principas taip pat taikomas tiek vykdant sutartį (LR CK 6.200 str. pažymima, kad šalys privalo vykdyti sutartį tinkamai ir sąžiningai), tiek pasitelkiant teisės gynimo būdus arba nutraukiant vykdymą ar apskritai sutartinius teisinius santykius[164]. Sąžiningumo principas sutarties laisvės principą riboja ir tuomet, kai kalbama apie tarp asmenų sudarytų sutarčių aiškinimą, joje numatytų sąlygų interpretavimą. Tokiu būdu, t. y. sutarties sąlygas interpretuojant remiantis sąžiningumo principu, o ne išskirtinai atsižvelgiant į sutarčių laisva valia parengtas sutarties rašytines sąlygas, neabejotinai ribojama jų sutarties turinio nustatymo laisvė, įsikišama į privačius teisinius santykius. Šioje vietoje paminėtina, kad, vertinant sutartį sąžiningumo aspektu, vadovaujamasi vidutinio racionalaus asmens samprata, o ne subjektyviu teisėjo įsitikinimu. Tokiu būdu yra reguliuojami asmenų tarpusavio santykiai, nustatomas sutarties turinys, o konkrečiau – jo reikšmė, ką galima prilyginti sutartinės laisvės ribojimui. Tokiu būdu, t. y. prioritetą teikiant ne formalizmui, o konsensualizmui, yra siekiama nustatyti tikrąją šalių valią, kuria pastarieji turi naudotis atsižvelgdami į viešąją tvarką bei kitų visuomenės narių interesus.

Įvertinus, kas pasakyta, akivaizdu, jog remiantis sąžiningumo principu, kuris, kaip minėta, nėra aiškiai apibrėžtas, sutarties laisvės principas gali būti ribojamas visais sutartinių santykių etapais ir visa apimtimi. Būtent dėl savo neapibrėžtumo sąžiningumo principas buvo ne kartą kritikuotas[165] kaip keliantis riziką, kad teisė, kuriai būdingas apibrėžtumas, nuspėjamumas bei logiškumas, taps abstrakti ir neaiški, kas ne tik lems sutarties laisvės principo paneigimą, tačiau pakenks teisiniam tikrumui. Tokią poziciją sustiprina ir faktas, kad sąžiningumo principo aiškinimas bei taikymas priklauso nuo teisėjo, sprendžiančio ginčą, t. y. nuo subjektyvaus asmens, kas neužtikrina stabilaus apibrėžtumo sutarčių teisėje. Nesant aiškių sąžiningumo principo ribų, šalys, prieš spręsdamos, ar naudotis sutarties laisvės principu, negali žinoti, kaip bus vertinami jų teisiniai santykiai, negali realiai ir nekliudomai naudotis sutarties laisve, priimti tokį sprendimą, kuris būtų paremtas visapusiška informacija ir tikrai geriausiai atitiktų suderintą jų valią. A. Hartkamp pasiūlė šią problemą spręsti tiesiog „pripažįstant, kad pasitikime subjektyviu teisėjų sprendimu – ypač aukščiausiųjų teismų – kiek tai susiję su teisės interpretavimu, papildymu ir taisymu, ir būdu, kuriuo yra organizuojama mūsų teisinė sistema“[166]. Autorės darbo vertinimu, paremtu teisės doktrina, toks požiūris ne tik neišsprendžia

[163] *Ibid.*
[164] *UNIDROIT Principles of international commercial contracts, supra* note 44.
[165] Mehren, A. T. *International Encyclopedia of Comparative Law. Volume VII. Contracts in General. Part 1. The Formation of Contracts*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008, p. 67. (cituota iš: Jakaitė, A. *Civilinė atsakomybė esant ikisutartiniams santykiams*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė 01s). 2012, p. 50).
[166] Hartkamp, A. *Towards European Civil Code*. Nijmegen: Kluwer Law International, 2004, p. 488.

problemos, tačiau priešingai – taip užmerkiamos akys prieš ją pernelyg didelę atsakomybę perkeliant teisėjams, kuriems tokiu būdu yra priskiriama įstatymų leidėjo pareiga reguliuoti asmenų santykius ir nustatyti, kokia apimtimi riboti asmenų sutarties laisvę[167]. Todėl itin sveikintinas toks reguliavimas, kai, pavyzdžiui, nesąžiningų sąlygų direktyva aiškiai apibrėžiama, kada ir kokios konkrečios sąlygos gali būti laikomos nesąžiningomis.

Nepaisant to, kad sąžiningumo principu daugiausiai ribojama sutarties laisvė, būtina paminėti, kad labai pasvertas jo taikymas gali padėti išplėsti sutartinę laisvę, pvz., aiškinant formalią normą, nustatančią palankesnį reguliavimą vartotojui, kuris naudojasi savo padėtimi, nors ir yra lygiavertėje padėtyje su verslininku. LAT yra išaiškinęs, kad „teismas, vykdydamas teisingumą, privalo siekti šalių teisių ir teisėtų interesų protingos pusiausvyros ir, atsižvelgdamas tiek į teisės ir teisės principų, tiek į moralės reikalavimus, ginti tą šalį, kurios teisės ir teisėti interesai turi prioritetą. Nesąžiningų sutarties sąlygų institutas negali būti taikomas nesąžiningam vartotojui ginti, vartojimo sutarties šalių pusiausvyra turi būti teisinga ir verslininkui“[168].

Kaip nurodo garsūs teisės mokslininkai, „bendrosios nuostatos gali vaidinti svarbų vaidmenį, skatinant socialinį teisingumą sutarčių teisėje, ypač nustatant pusiausvyrą tarp sutarties privalomumo bei pridedant pareigą būti atidžiam, bendradarbiauti ir t. t. [...] Nors bendroji sąžiningumo pareiga nėra pats racionaliausias iš sprendimų, jis vis tiek yra pragmatiškiausias“[169]. Tai patvirtina, jog sąžiningumo principas siejamas su tikslu apsaugoti silpnesnę sutarties šalį, jo taikymu yra siekiama išplėsti rinką, kad į ją galėtų patekti bei dalyvauti ir silpnesni rinkos dalyviai. Tokiu būdu siekiama skatinti jų aktyvumą, sudaryti realias galimybes sutarties laisve naudotis didesniam asmenų ratui, kas lemia ekonomikos efektyvumą. Sąžiningumo principas dėl funkcijų, kurias atlieka, gali būti laikomas socialinio solidarumo pasireiškimo forma, o tai savo ruožtu garantuoja didesnį socialinį teisingumą.

Būtent dėl to sąžiningumo principas laikomas neatskiriamu moderniosios sutarčių teisės elementu[170], dažnai apibūdinamas ir kaip priemonė, kuri užpildo spragas, atsirandančias šalims naudojantis sutarties laisvės principu, ir kurių valstybė nesugeba numatyti bei sureguliuoti teisės normomis. Laikomasi pozicijos, kad į sutartinę laisvę negalima žvelgti kaip į galimybę bet kokiomis priemonėmis, bet kokia sąskaita patenkinti išimtinai tik vieno individo poreikius, tokia pozicija ne tik prieštaraus moralinėms nuostatoms, tačiau sudarys sąlygas pakenkti kitiems ir nesulaukti už tai jokių neigiamų pasekmių, kas veda prie visuomenės destrukcijos. Suprantant, kad sutartinė laisvė suteikta preziumuojant, jog asmenys elgsis sąžiningai, ribojimai pažeidus šią prezumpciją yra savaime suprantami ir pateisinami. Žinoma, tai turi būti daroma itin pamatuotai

[167] Beale, H. G., *supra* note 37, p. 21.
[168] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30, *supra* note 60.
[169] Bar, Ch., *et al.*, *supra* note 52.
[170] Zimmermann, R., Whittaker, S., *supra* note 150, p. 30.

ir tik iki tam tikro lygmens, užtikrinant, kad ir kitiems nebūtų sudarytos galimybės piktnaudžiauti įtvirtintu teisiniu reguliavimu. Pažymėtina, kad dar nuo romėnų teisės laikų buvo manoma, jog būtent sąžiningumas yra kertinis akmuo, ant kurio kuriama visa teisės sistema[171]. Akcentuotina, kad sąžiningumo principas padeda užtikrinti didesnę visų visuomenės narių realią, o ne formalią sutartinę laisvę, sudarančią prielaidas sutartinių teisinių santykių sukūrimui abi šalis geriausiai tenkinančiomis sąlygomis, atspindinčiomis tikrąją jų valią, kas skatina visuomenės bendrąjį gėrį[172]. Tačiau šioje vietoje socialinio teisingumo siekis labai lengvai gali tapti pretekstu teisiniu reglamentavimu imperatyviai reguliuoti privačius asmenų teisinius santykius, o tai kelia grėsmę ne tik laisvos rinkos ekonomikai, bet ir visai demokratinei santvarkai.

Taigi, apibendrinant pasakytina, kad sąžiningumo principas turėtų būti laikomas tuo moraliniu matu, į kurį reikėtų orientuotis tiek įstatymų leidėjui, tiek civilinio teisinio santykio šalims, tiek ginčą sprendžiančiam bei sutartį aiškinančiam teismui. Šis principas gali ir turi būti pasitelkiamas tiek sukuriant, pakeičiant bei panaikinant civilinius teisinius santykius, tiek siekiant nustatyti tikrąją asmenų valią bei teisingiau įvertinti sutarties pagrindu atsirandančių teisinių santykių turinį. Tačiau dėl to, kad sąžiningumas – tai atvira ir savo turiniu itin neapibrėžta teisės norma, remiantis vien juo, sutarties laisvės principas neturėtų būti ribojamas. Nesant konkrečių ir aiškių taisyklių, įtvirtinančių, kokiais tiksliai atvejais sutartinė laisvė gali būti ribojama, pernelyg plačiai interpretuojant bei taikant šį principą, sutarties laisvė gali būti apskritai paneigta. Tai savo ruožtu lems, kad ir pati sutartis, suprantama kaip asmenų laisvos valios išraiška, praras savo reikšmę bei prasmę ir taps tik teorine fikcija, o ne realiai veikiančiu ir plačiai naudojamu įrankiu.

[171] *Ibid,* p. 16.
[172] Bublienė, D. Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*. 2007, 9(99): 41-47.

3. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS IKISUTARTINIUOSE TEISINIUOSE SANTYKIUOSE

Sutarties laisvės principas, kaip minėta, yra pagrindinė prielaida, suteikianti asmenims galimybę aktyviai ir iniciatyviai veikti savarankiškai sukuriant, pakeičiant ar panaikinant civilinius teisinius santykius. Kadangi sutartine laisve asmenys disponuoja ne tik jau faktiškai sudarydami sutartis, tačiau ir iki tol, tikslinga nustatyti, kaip sutarties laisvės principas pasireiškia dar iki sutarties sudarymo ir kokia apimtimi, kokiais pagrindais bei kodėl jis gali būti ribojamas.

3.1. Laisvės derėtis esmė, ribos ir atsiradimo priežastys

Norint analizuoti, kaip sutarties laisvės principas reiškiasi ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose, pirmiausia reikia suvokti, kokie santykiai pripažįstami ikisutartiniais. Svarbu paminėti, kad nei Lietuvos, nei užsienio teisės aktuose nėra įtvirtinta ikisutartinių teisinių santykių samprata su aiškiais ir konkrečiais požymiais. Dėl spartaus tarp asmenų užsimezgančių teisinių santykių keitimosi, sudėtingėjant civilinei teisinei apyvartai, tokios sąvokos įtvirtinimas įstatyminiu lygiu būtų trukdis, varžantis asmenų galimybes nekliudomai veikti rinkoje, naudojantis sutartine laisve. Nebandant išsamiai išanalizuoti, kokie požymiai būdingi šiems teisiniams santykiams, bendrai pasakytina, kad teisės doktrinoje[173] bei teismų praktikoje ikisutartiniais teisiniais santykiais pripažįstami tarp asmenų susiklostantys santykiai dar iki sutarties sudarymo. LAT pažymi, jog „šalims pradėjus derybas tarp jų susiklosto santykiai, vadinami sutartiniais“, „šalių santykiai nuo derybų pradžios iki to laiko, kai galima konstatuoti, jog šalys sudarė pagrindinę sutartį, laikomi ikisutartiniais santykiais“[174]. LR CK 6.163 str., reglamentuojančiame šalių pareigas ikisutartinių santykių metu, nurodoma, kad „šalys yra laisvos pradėti derybas bei derėtis ir neatsako už tai, jog nepasiekiamas šalių susitarimas“. Ši nuostata parengta remiantis tarptautinės teisės harmonizavimo dokumentais: UNIDROIT 2.1.15 str., PECL 2:301 str., DCFR II-3.30 str. Visuose šiuose aktuose įtvirtinta derybų laisvė (kuri yra sutarties laisvės principo elementas) ne tik suteikia asmenims galimybę pradėti derybas (pozityvus šio principo aspektas[175]), tačiau garantuoja, kad jas pradėję asmenys nebus verčiami sukurti sutartinių civilinių teisinių santykių, bet galės laisvai atsisakyti sudaryti sutartį

[173] Ambrasienė, D., *et al*. *Supra* note 6, p. 138.
[174] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“* (bylos Nr. 3K-3-38/2005).
[175] Jakaitė, A. *Civilinė atsakomybė esant ikisutartiniams santykiams*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė 01s). 2012, p. 50.

(negatyvusis aspektas). Tai teisės doktrinoje laikoma laisvą rinkos ekonomiką ir konkurenciją užtikrinančiu pagrindu[176]. Teismų praktikoje sutartinė laisvė ikisutartiniuose santykiuose apibūdinama nurodant, kad „kai derybų šalys vis dėlto nepasiekia susitarimo ar vienai šaliai nepriimtinos kitos šalies siūlomos sąlygos, negalima versti šalies tęsti derybas, jeigu ši nenori derėtis, ar taikyti jai atsakomybę už tai, kad sutartis nebuvo sudaryta“[177]. Pastebėtina, kad toks aiškinimas išplaukia iš sutarties laisvės principo bei pačios sutarties – laisvos dviejų asmenų valios išraiškos – sampratos, kuri nesuderinama su prievarta ir savanoriškumo nebuvimu[178]. Ir visgi – nors šalys disponuoja laisve atsisakyti sudaryti juos susaistančią sutartį, ši laisvė nėra neribota. Pavyzdžiui, LAT laikosi pozicijos, kad už preliminarios sutarties pažeidimą šalis turi pareigą atsakyti atlygindama kitos patirtus nuostolius, kad, nors negalima įpareigoti šalių sudaryti preliminariojoje sutartyje aptartą pagrindinę sutartį, jų laisvė yra ribojama sąžiningumo pareiga, kurią pažeidus privalu atlyginti kitos šalies patirtus nuostolius, nepaisant to, kad šalys turi neginčijamą teisę nesutikti su kitos šalies siūlomomis sąlygomis [...], šia laisve naudotis neribotai šalys negali, o jų teises riboja kitų teisės[179]. Teisės mokslininkas R. Seleilles, išsamiai nagrinėjęs ikisutartinės teisinės atsakomybės klausimą, aiškino, kad „[...] vien pats faktas, jog šalys priima kvietimą derėtis ir dalyvauja derybose, jas įpareigoja veikti vadovaujantis sąžiningumu ir teisingumu komerciniuose teisiniuose santykiuose. Aiškiai išreikštas ar numanomas sutikimas derėtis įpareigoja šalis bendradarbiauti. Todėl, nesant esminių ekonominių interesų priešpriešos, pasitraukimas iš derybų proceso be pateisinamų objektyvių komercinių priežasčių, kylančių iš pačių derybų proceso, turėtų būti vertinamas kaip pažeidžiantis sąžiningumą ir sąlygojantis atsakomybės taikymą“[180]. Kaip matyti, sutarties laisvės principu viso proceso metu turi būti naudojamasi atsakingai ir sąžiningai, atsižvelgiant į kitų asmenų interesus, kurie ir apriboja galimybę nevaržomai naudotis sutarties laisve.

Paminėtina, kad didžiausiais sutarties laisvės principo klestėjimo laikais asmenys, pradėję derėtis, ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose disponavo absoliučia sutartine laisve ir galėjo bet kada nutraukti derybas. Net jeigu asmenims ir kildavo kokių nors neigiamų nuostolių dėl to, kad nebuvo sudaryta sutartis, jie tekdavo pačiai šaliai, kuriai ir atsirasdavo[181]. Tokia nuostata, atsižvelgiant į to meto ekonominę situaciją, visiškai suprantama. Siekiant skatinti rinkos dalyvius veikti aktyviau, vystyti ekonomiką, buvo būtina suteikti šalims laisvę veikti, kad

[176] Jakaitė, A., *supra* note 170, p. 60.
[177] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006. *Teismų praktika*. 2006, 26.
[178] Mikelėnas, V., *supra* note 57, p. 194.
[179] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje *S. A. v. UAB „Beržolė“* (bylos Nr. 3K-3-441/2006).
[180] Saleillees, R. „De la responsabilité précontractuelle; à propos d'une étude nouvelle sur la matière“. In *Revue Trimestrielle de Droit Civil*, 1907, p. 697. (cituota iš: Jakaitė, A., *supra* note 170, p. 55).
[181] Jakaitė, A., *supra* note 170, p. 50.

jie tą darytų aktyviai ir iniciatyviai, kad nevaržomai pradėtų derybas nebijodami, jog gali tekti atsakyti, jeigu nepavyktų susitarti. Esant tokiam įsitikinimui, valstybės teisinis reguliavimas, numatantis sutarties laisvės principo ribojimus ikisutartinių santykių metu, buvo suvokiamas tik kaip nuo derybų atgrasanti priemonė, užkertanti kelią civilinių teisinių santykių atsiradimui, sudaranti prielaidas apskritai nesinaudoti sutarties laisve, kas būtų trukdę ekonomikos, taip pat ir visuomenės vystymuisi. Tačiau nepaisant to, kad sutartinė laisvė ir buvo pamatinė laisvos rinkos ekonomikos idėja, keičiantis visuomenei bei sudaromų sutarčių pobūdžiui, daugėjant piktnaudžiavimo sutarties laisve atvejų, iškrypus šalių derybinės galios pusiausvyrai, nesuvaldomai kintant tarp šalių užsimezgantiems santykiams, vien nevaržoma laisvė pradėti derybas ir jas nutraukti ne tik nebuvo efektyvi priemonė, skatinanti ekonominius procesus, tačiau, priešingai, kai kuriuos visuomenės narius nuo to netgi atgrasė. Reikėjo garantijų, kad, pradėję derybas ir įdėję daug pastangų sutarčiai sudaryti, asmenys neliks apgauti, nepatirs žalos kas gali lemti, jog jie apskritai daugiau nebenorės sukurti jokių civilinių teisinių santykių. Kitaip sakant – reikėjo imtis priemonių bent šiokiam tokiam saugumui užtikrinti, kad visuomenės nariai jaustųsi komfortabiliau ir noriai pradėtų derybas nesibaimindami vien jiems tenkančių, galimai netgi dėl kitų nesąžiningų veiksmų atsiradusių neigiamų padarinių[182]. Siekiant sėkmingų derybų, kurios pasibaigtų sutarties sudarymu, svarbu sudaryti tokias teisines sąlygas, kad jas pradedanti šalis tikėtų jų sėkme ir kitos šalies ketinimu ateityje sukurti civilinius teisinius santykius bei vykdyti prisiimtus įsipareigojimus. Tad šiuo metu valstybės teisiniu reguliavimu ir siekiama užtikrinti bent minimalią apsaugą, leisiančią santykio dalyviams pasitikėti, kad pradėtos derybos pasibaigs sutarties sudarymu arba, jeigu sutartis ir nebus sudaryta, kad dėl to atsiradę neigiami padariniai neliks jos vienos problema. Dėl to sutarties šalių laisvė ir buvo pradėta riboti numatant, kad šia laisve šalys gali naudotis tiek, kiek nepažeidžia sąžiningumo ir teisingumo ikisutartiniuose santykiuose principų[183].

Pagrindiniu sutartinės laisvės ikisutartiniuose santykiuose ribojimu laikoma sąžiningumo pareiga, tad šalys savo laisvę ikisutartiniuose santykiuose ir derybų metu gali įgyvendinti tiek, kiek jų elgesys nepažeidžia šio reikalavimo. LR CK 6.163 str. 1 d. akcentuojama, kad „šalys privalo elgtis sąžiningai esant ikisutartiniams santykiams“, o jeigu asmuo ikisutartinių santykių metu taip nesielgia, jis privalo atlyginti kitai šaliai padarytus nuostolius, kitaip sakant, jam kyla atsakomybė už nusižengimą derybų metu. Analizuojant LR CK XII skyriaus nuostatas bei teisės doktriną, galima teigti, kad sąžiningumo reikalavimas ikisutartiniuose santykiuose reiškia, jog, visų pirma, šalys turi turėti rimtus ketinimus sudaryti sutartį ir kai tik supranta, kad sutartis negalės būti sudaryta, informuoti apie tai kitą šalį; antra,

[182] Jakaitė, A., *supra* note 170, p. 50.
[183] *Ibid.*

vengti be pakankamo pagrindo nutraukti toli pažengusias derybas, kai kita šalis jau turi pagrįstą pagrindą tikėtis, jog sutartis bus sudaryta; trečia, suteikti visą sutarčiai sudaryti reikalingą informaciją; ketvirta, šalys privalo laikytis konfidencialumo pareigos; penkta, yra draudžiama vilkinti derybas, piktnaudžiauti savo teisėmis bei nepateisinamais būdais daryti įtaką sutarties šalies valiai. Teismų praktikoje sąžiningumo turinys esant ikisutartiniams santykiams taip pat apibūdinamas per pareigas, kurių asmenys turi paisyti: „sąžiningumas ikisutartiniuose santykiuose apima keletą svarbių pareigų. Pirma, šaliai draudžiama vesti derybas, jeigu ji apskritai neketina sudaryti sutarties. Antra, nors ir nėra šalių pareigos sudaryti sutartį, tačiau sąžiningumas reikalauja, kad toli pažengusios derybos nebūtų nutrauktos be pakankamos priežasties“[184]. Tačiau ne visi teisės mokslininkai sutinka su tokia pozicija. Pavyzdžiui, užsienio teisės mokslininkų nuomone, sąžiningumo pareiga esant ikisutartiniams santykiams apskritai nesuderinama su pačia derybų koncepcija, jų požiūriu, derybos tam ir skirtos, kad šalys galėtų nuspręsti, ar apskritai nori naudotis sutartine laisve ir sudaryti sutartį, jau net nekalbant apie tai, kad disponavimas informacija ir jos neatskleidimas lemia stipresnę derybinę galią, kuo ir naudojasi asmenys bandydami suderinti priešingus interesus[185]. Nors sąžiningumo reikalavimas ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose reiškia, jog šalys įpareigotos turėti rimtų ketinimų sudaryti sutartį, būtina paminėti, kad jos gali pradėti derybas ir nebūdamos visiškai įsitikinusios, kad sutartis tikrai bus sudaryta, kadangi šioks toks neaiškumas ir nežinojimas, ar pavyks suderinti abiejų šalių interesus, ir yra būdingas deryboms, kurioms pasibaigus sėkmingai sudaroma sutartis – abiejų šalių suderintos valios – susitarimo – išraiška[186]. Priešingu atveju sutarties laisvės principas būtų nepateisinamai varžomas.

Pareigų, išplaukiančių iš sąžiningumo principo (kuris, kaip minėta, yra atvira ir iki šiol neapibrėžta norma), nustatymas ikisutartiniuose santykiuose, civilinės atsakomybės už tai taikymas, traktuojamas sutarties šalių laisvę pasitraukti iš derybų ribojančiais veiksniais, kadangi asmenys nedisponuoja absoliučia laisve kada tik užsigeidę nutraukti derybas. Kai kurių teisės mokslininkų vertinimu, tokie sutarties laisvės principo ribojimai ikisutartiniuose santykiuose pateisinami pačios šalies, piktnaudžiaujančios sutarties laisve, kaltu elgesiu. Kitų nuomone, „pareiga elgtis sąžiningai derybose dėl sutarties sudarymo yra lygiai tokia pat netinkama praktikoje, kaip ir nesuderinama su derybų šalių pozicija“.[187] Štai dar kiti abejoja dėl sąžiningumo neapibrėžtumo, keliančio grėsmę pernelyg plačiam sutartinės laisvės ribojimui ir nurodo, kad „yra didelė rizika dėl bet kokio perdėto entuziazmo ir chaotiško nevieningo

[184] Fontaine, M. *et al. Formation of Contracts and Precontractual Liability*. Paris: ICC Publishing S. A., 1990, p. 26. (cituota iš: Jakaitė, A., *supra* note 170, p. 116).
[185] Zimmermann, R., Whittaker, S., *supra* note 150, p. 15.
[186] Bar, Ch., *et al.*, *supra* note 52, p. 246.
[187] Malaurie, P., *et al. Les obligations*. Paris: Répertoire Defrénois, 2009, 4ieme ed., p. 464. (cituota iš: Jakaitė, A., *supra* note 170, p. 128).

sąžiningumo koncepcijos aiškinimo ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose. Bet kokia teisinė intervencija, prisidengianti sąžiningumo koncepcijos vardu, turėtų rasti ribas, pernelyg nepažeidžiančias fundamentalios asmenų autonomijos laisvės“[188]. Ir nors rizika, kad bus pernelyg suvaržyta asmenų laisvė, egzistuoja, siekiant bendrojo gėrio ir didesnės visų laisvės, tai vis tiek laikoma bene geriausia priemone, užtikrinančia, kad asmenys savo laisve naudotųsi atsakingai ir sąžiningai. Būtina pažymėti, kad neigiamos pasekmės, kylančios ikisutartinių santykių metu, atsiranda būtent dėl sąžiningumo pareigos pažeidimo, o ne dėl to, jog asmuo, naudodamasis sutarties laisvės principu, atsisako sudaryti sutartį. Momentas, kuriuo asmuo atsisako sudaryti sutartį, turi reikšmės, tačiau vėlgi – tik vertinant iš sąžiningai besielgiančio asmens pozicijų. Remiantis teisės doktrinoje išskirtomis ir anksčiau paminėtomis sąžiningumo turinį ikisutartiniuose santykiuose sudarančiomis pareigomis, apibendrinant galima pasakyti, kad sutartinė laisvė ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose ribojama: 1) draudžiant be pakankamo pagrindo pasitraukti iš derybų, kai kita šalis jau tikisi, kad sutartis bus sudaryta; 2) nustatant neigiamas pasekmes už nepagrįstą pasitraukimą; 3) įpareigojant asmenį derybų metu atsižvelgti į kito interesus ir nepiktnaudžiauti savo teisėmis; 4) nustatant pareigą elgtis apdairiai ir rūpestingai; 5) reguliuojant asmens pateikiamų pasiūlymų protingumą bei pagrįstumą; 6) įpareigojant asmenį atskleisti informaciją; 7) kontroliuojant, ar pagrįstai atsisakoma sudaryti pagrindinę sutartį; 8) draudžiant naudoti apgaulę, ekonominį spaudimą bei kitas priemones asmens valiai palenkti; 9) draudžiant pasinaudoti derybų metu sužinota konfidencialia informacija.

Siekiant tiksliai įvertinti, kokia apimtimi veikia sutarties laisvės principas ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose ir kokia apimtimi jis gali būti ribojamas, svarbu konkrečiai nustatyti, kada laikoma, jog šalis sieja sutartiniai, o kada ikisutartiniai teisiniai santykiai, koks ikisutartinių santykių etapas. Jeigu XIX amžiaus pabaigoje sutarties sudarymo momentas buvo vertinamas gana formaliai per ofertos – akcepto prizmę[189], tai sudėtingėjant civiliniams teisiniams santykiams nėra taip paprasta nustatyti, kada šalis sieja sutartiniai santykiai, o kada dar ne, kadangi „vykstant deryboms šalys ne kartą apsikeičia savo pasiūlymais, juos operatyviai modifikuoja ir riba tarp ofertos bei akcepto dažnai išnyksta, kas lemia, jog sutartinių teisinių santykių atsiradimą gali rodyti ir kiti šalių veiksmai“[190]. Atitinkamai dėl to, jog tarp asmenų vykstančios derybos gali užtrukti itin ilgą laiką, svarbu nustatyti, kuriuo momentu kokias pareigas turi besiderantys asmenys, kokios apimties yra jų sutartinė laisvė. Teisės doktrinoje bei užsienio šalių teismų praktikoje skiriami trys derybų – ikisutartinių santykių – etapai. Pirmajame etape šalys tik susipažįsta, identifikuoja viena kitą, išdėsto savo pradines

[188] Mehren, A. T., *supra* note 160.
[189] Hartkamp, A., *supra* note 161, p. 365.
[190] Jakaitė, A., *supra* note 170, p. 30-31.

pozicijas, tačiau dar neišreiškia savo konkrečios valios dėl sutarties sudarymo. Tai lemia, jog šioje stadijoje asmenys visa apimtimi naudojasi sutarties laisve ir be jokių neigiamų padarinių gali nutraukti pradėtas derybas[191]. Darbo autorės vertinimu, manytina, kad tokia pozicija išplaukia būtent iš to, jog šalis savo veiksmais dar neparodė, kad siekia susisaistyti civiliniais teisiniais santykiais, neišreiškė savo valios, tad ir jo laisvė negali būti varžoma, nes tai paneigtų ne tik sutartinės laisvės, bet ir pačios sutarties esmę. Antrajame etape, kaip pažymi A. Jakaitė, derybos jau labiau pažengusios į priekį, šalys jau išreiškia savo norą ateityje sukurti civilinius teisinius santykius, pradeda derinti būsimos sutarties sąlygas, pateikia viena kitai tam tikrą informaciją ir atlieka kitus veiksmus, rodančius jų valią susisaistyti, dėl ko kita šalis turi lūkesčių ir tikisi, kad sukurs civilinius teisinius santykius.[192] Ir nors iš sutarties laisvės principo išplaukia šalių teisė nutraukti derybas, šia laisve negali būti disponuojama visiškai neribotai. Nutraukdamas derybas, asmuo turi laikytis sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų, dėl kurių pažeidimo taip pasielgusiai šaliai ir kyla pareiga atlyginti kitos dėl to patirtus nuostolius (derybų metu patirtas išlaidas), ką galima laikyti sutarties laisvės principo ribojimu ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose. Štai trečiajame etape šalys iš esmės pasiekia susitarimą, tai baigiamoji derybų stadija, jos jau išreiškia aiškų ir tiksliai apibrėžtą ketinimą sudaryti konkrečią sutartį ateityje. Pavyzdžiui, sudarydama preliminariąją sutartį, šalis duoda pagrindą tikėtis, kad joje numatytomis sąlygomis neabejotinai bus sudaryta civilinius teisinius santykius įforminanti sutartis, tokiu būdu ji išreiškė savo valią dėl sutarties sudarymo – sukūrė saistančius sutartinius santykius. Dėl to šioje stadijoje šalių laisvė pasitraukti iš derybų yra dar labiau ribojama, o norinti jas nutraukti šalis tą padaryti nors ir gali, tačiau privalo suvokti, kad sulauks neigiamų teisinių padarinių, pvz., gali būti įpareigota atlyginti ne tik patirtas išlaidas, bet ir kitos negautą naudą[193]. LAT formuojamoje praktikoje taip pat matyti, kad derybų laisvė nėra neribota, o pripažinus, kad šalis derybų metu savo elgesiu kitai šaliai sukėlė pagrįstą pasitikėjimą ir įsitikinimą, kad sutartis tikrai bus sudaryta, po ko vėliau be pakankamo pagrindo jas nutraukė, turi pareigą atlyginti tai šaliai padarytus nuostolius, kuriuos sudaro derybų metu turėtos išlaidos ir prarastos galimybės vertė[194]. UNIDROIT principų, kuriais paremtas LR CK, komentare pažymima, kad tai, kada pasiekiama absoliučios derybų laisvės riba, priklauso nuo faktinių ikisutartinių santykių aplinkybių, ypač nuo to, ar buvo sukurtas pagrindas tikėti sutarties sudarymu[195]. Visgi neturėtų būti labai lengvai pripažįstama, kad šalis pažeidė sąžiningumo reikalavimą ikisutartiniuose santykiuose, kadangi pernelyg platus šio įrankio naudojimas gali

[191] *Ibid.*
[192] Jakaitė, A., *supra* note 170, p. 42-43.
[193] *Ibid.*
[194] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“* (bylos Nr. 3K-3-38/2005).
[195] *UNIDROIT Principles of international commercial contracts, supra* note 44.

reikšti tam tikrą ekonominės laisvės suvaržymą, mažinti asmenų norą veikti laisvai ir iniciatyviai. Gali susidaryti situacija, kad šalys apskritai nepradės derybų, jeigu bus rizika, kad sutartis nebus sudaryta, nors būtent tai ir yra pagrindinis derybų požymis, skiriantis ikisutartinius santykius nuo sutartinių.

Sutarties laisvės principo ribojimas ikisutartiniuose santykiuose, kaip minėta, ne kartą kritikuotas, tačiau vyraujanti pozicija vis dėlto ta, kad tik taip įmanoma užtikrinti derybų stabilumą bei paskatinti asmenis aktyviau veikti siekiant sukurti civilinius teisinius santykius. Būtina pažymėti, kad siekiant užtikrinti, jog asmenys ikisutartiniuose santykiuose elgtųsi sąžiningai, o savo laisve naudotųsi atsakingai, norima užtikrinti pačių derybų sėkmę, efektyvesnį sutarčių sudarymą bei jų vykdymą. Kitaip sakant, siekiama sudaryti tokias sąlygas, kad asmenys galėtų kuo geriau suderinti priešingus interesus ir tiksliai išreikšti savo valią, sudaryti geriausiai ją atitinkantį susitarimą – sutartį. Tokio teisinio reguliavimo įtvirtinimas, žvelgianti į individualią situaciją, riboja sutarties laisvę nustatydamas atitinkamas pareigas ja besinaudojantiems asmenims, tačiau yra orientuotas į jų aktyvumo bei sutartinių santykių sukūrimo didinimą, kas lemia ekonomikos efektyvumą bei didesnę socialinę gerovę.

3.2. Sutarties laisvės principo ir preliminariosios sutarties santykis, atskleidžiamas teismų praktikoje

Ryškiausiu sutarties laisvės principo pasireiškimu ikisutartiniuose santykiuose galima laikyti būtent draudimą įvykdyti preliminarią sutartį natūra. Tai ne kartą yra pažymėjęs ir LAT, nurodęs, kad „preliminariąją sutartį asmenys sudaro laisva valia, taip įgyvendindami sutarties laisvės principą“[196], o „reikalavimas įpareigoti sudaryti preliminariojoje sutartyje numatytą pagrindinę sutartį yra ydingas ir negalimas iš principo, kadangi prieštarauja sutarties laisvės principui[197]. Siekiant tinkamai įvertinti, kokia sutarties laisvės principo apimtimi naudojasi sutartinio santykio dalyvis, ar jis gali būti priverstas įvykdyti sutartį natūra, ar vis dėlto ne, svarbu tinkamai identifikuoti, ar tarp asmenų sudaryta preliminarioji, ar pagrindinė sutartis.

LAT vienoje itin reikšmingoje byloje yra labai išsamiai išaiškinęs, kad „civilinių santykių dalyviai, vykstant deryboms dėl tam tikros sutarties sudarymo, fiksuoja per derybas pasiektus susitarimus ir pasirašo įvairius ikisutartinius dokumentus. Tokių dokumentų teisinė reikšmė gali būti skirtinga. Kai ikisutartinių santykių šalys raštu užfiksuoja tam tikrų vienašalių ar dvišalių įsipareigojimų, vieni iš tokių dokumentų šalis teisiškai įpareigoja, taigi už juose

[196] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. UAB „Alsva“* (bylos Nr. 3K-3-608/2008).
[197] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje *V. P. v. P. D., J. Ž., A. R.* (bylos Nr. 3K-3-797/2001).

nurodytų įsipareigojimų nevykdymą gali atsirasti civilinė (ikisutartinė) atsakomybė, tuo tarpu kiti gali reikšti tam tikrus moralinius, bet ne teisinius šalių įsipareigojimus, taigi tokie dokumentai nelaikomi sukeliančiais teisinių padarinių ir prievarta negalima reikalauti jų laikytis. Šalys, įformindamos ikisutartinius susitarimus, įvairiai pavadina pasirašomus dokumentus: derybų protokolas, ketinimų protokolas, sutarties projektas, preliminarioji sutartis ar paprasčiausiai – susitarimas. [...] Pagal CK 6.165 straipsnyje įtvirtintą preliminariosios sutarties sampratą galima išskirti tokius šios sutarties bruožus: pirma, aiškus šalių susitarimas ateityje sudaryti kitą – pagrindinę – sutartį; antra, šalių sutarimas dėl būsimos pagrindinės sutarties dalyko ir esminių pagrindinės sutarties sąlygų aptarimas; trečia, terminas, per kurį turi būti sudaryta pagrindinė sutartis; ketvirta, šio susitarimo įforminimas rašytine forma. Būtini preliminariosios sutarties elementai: suderinta šalių valia pasiektas susitarimas sukurti teisinius santykius, t. y. įsipareigojimas ateityje sudaryti pagrindinę sutartį; pagrindinės sutarties esminių sąlygų aptarimas; susitarimo išreiškimas rašytine forma (CK 6.159 straipsnis, 6.165 straipsnio 1, 2 dalys, 1.73 straipsnio 1 dalies 7 punktas)“[198]. Akcentuotina, jog draudimas preliminarią sutartį įvykdyti natūra išplaukia būtent iš sutarties laisvės principo bei laisvos asmenų valios išraiškos. „Nustačius, kad šalys susitarimu siekė tik susitarti dėl tokios sutarties sudarymo ateityje, nėra pagrindo tokio susitarimo kvalifikuoti kaip pagrindinės sutarties ir reikalauti įvykdyti jį natūra, nes toks tvirtinimas prieštarautų šalių valiai ir pažeistų sutarties laisvės principą“[199]. Visgi LAT pažymi ir tai, jog nors iš sutarties laisvės principo išplaukia draudimas versti asmenį sudaryti sutartį prieš jo valią, tačiau, esant ikisutartiniams teisiniams santykiams, derybų laisve, kaip minėta, negali būti naudojamasi be jokių ribų: „esant ikisutartiniams santykiams šalys neturi teisės reikalauti priverstinio sutarties sudarymo, jų derybose prisiimti įsipareigojimai kitai šaliai nesuteikia reikalavimo teisės, tačiau kartu jas sieja įstatyme įtvirtinta tarpusavio pareiga elgtis sąžiningai ir nepadaryti žalos kitai besiderančiai šaliai: pažeidusiai šią pareigą sutarties šaliai atsiranda prievolė atlyginti padarytus nuostolius“[200], „taikant ikisutartinę atsakomybę siekiama nukentėjusią šalį sugrąžinti į tokią padėtį, kurioje ji buvo iki teisių pažeidimo, t. y. kaip nuostoliai atlyginami tai, ką asmuo prarado dėl nesąžiningų derybų, o ne tai, ką jis būtų gavęs, jeigu pagrindinė sutartis būtų sudaryta“[201]. Toks ikisutartinės atsakomybės nustatymas įpareigoja subjektus atsakingiau pradėti derybas, kas savo ruožtu lemia, jog po derybų sudaroma daugiau

[198] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006. *Teismų praktika*. 2006, 26.
[199] *Ibid.*
[200] Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. v. UAB „Lokys“* (bylos Nr. 2A-572-324/2010).
[201] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. P. v. V. R., A. R.* (bylos Nr. 3K-3-363/2009).

sutarčių. Tai neabejotinai didina pasitikėjimą kita sutarties šalimi bei rinka apskritai, skatina aktyviau, efektyviau veikti sudarant sutartis.

Sutarties laisvės principo ribojimas ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose aiškinamas prezumpcija, kad „ikisutartinio dokumento pasirašymas yra rimto ketinimo sudaryti sutartį įrodymas. Taigi toks dokumentas yra ir rimtas teisines pasekmes sukeliantis bei įpareigojantis dokumentas, ir jo nevykdymas yra pagrindas taikyti atsakomybę, jeigu dokumente nėra aiškiai nurodyta, kad šalys jokių tarpusavio įsipareigojimų nenustato ir pasilieka sau teisę bet kada atsisakyti sudaryti pagrindinę sutartį“[202]. Paminėta teisine intervencija į ikisutartinių santykių stadiją turi būti siekiama užtikrinti derybų laisvę ir apsaugoti šalių pasitikėjimą sutarties sudarymu, rasti šių dviejų balansą, kas yra itin sudėtinga ir dažniausiai teismams paliekama užduotis. Tai, kokios apimties derybų laisve galės disponuoti subjektas ir kiek smarkiai ji galės būti ribojama, konkrečiu atveju priklauso būtent nuo bylą nagrinėjančio teismo, bandančio rasti sprendimą tarp sutarties laisvės principo, teisingumo ir saugumo principų[203].

Apibendrinant galima teigti, kad sutarties laisvės principo ribojimai, su kuriais susiduriama ikisutartinių teisinių santykių etape, yra sąlygoti būtent to, kad sutarties laisve besinaudojantis asmuo vienu ar kitu būdu tam tikra apimtimi kitai sutarties šaliai išreiškė savo valią dėl sutarties sudarymo. Tas, kuris žodžiu, veiksmu ar raštu leido kitam manyti, kad sąmoningai naudojasi sutarties laisve ketindamas sukurti civilinius teisinius santykius, tačiau iš tiesų jo valia buvo kitokia, privalo prisiimti dėl to atsiradusias pasekmes. Jos ir yra laikomos sutarties laisvės principo ribojimais. Sutartinė laisvė yra ribojama siekiant garantuoti, kad asmenys jiems suteikta laisve naudotųsi atsakingai ir racionaliai, norint apsaugoti individo bei visos visuomenės interesus, sudaryti prielaidas didesniam asmenų aktyvumui ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose, kas garantuoja platesnį sutarties, paremtos laisva valia, naudojimą.

.

[202] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006. *Teismų praktika*. 2006, 26.
[203] *Ibid*, p. 64.

IŠVADOS

1. Sutarties laisvės principas – būtina teisinė prielaida, įgalinanti asmenis aktyviai, iniciatyviai veikti ir sudaryti sutartis, kurių esmė – šalių laisvos valios sutapimas – susitarimas. Vertinant, kokia apimtimi asmenys gali naudotis sutarties laisvės principu, atsižvelgiama ne tik į tai, ar sutartimi išreikšta asmenų valia neprieštarauja visos visuomenės interesams (pvz., viešajai tvarkai, gerai moralei, imperatyvioms teisės normoms ir kt.), bet ir į tai, kiek ji atitinka pačių sutarties šalių interesus. Per pastaruosius du dešimtmečius, iš esmės pasikeitus ekonominėms, socialinėms ir politinėms sąlygoms, tapo aišku, kad pats vienas individas ne visada gali ir geba pasirinkti jo interesus labiausiai atitinkantį veikimo būdą. Dėl to valstybė yra priversta ieškoti efektyvių sutarties laisvės kontrolės būdų, padedančių užtikrinti, kad sutartis atitiktų tikrąją laisvą abiejų sutarties šalių suderintą valią.
2. Sutarties laisvės principas gali būti tinkamai įgyvendinamas tik tuomet, kai abi šalys yra lygiavertėje padėtyje, gali ir geba įgyvendinti savo interesų apsaugą bei daryti įtaką sudaromos sutarties sąlygoms. Būtent to ir yra siekiama vartotojų teisių apsaugą bei viešąsias sutartis reglamentuojančiomis teisės normomis, pripažįstamomis sutarties laisvės principo ribojimais, tačiau sudarančiomis prielaidas tam, kad asmuo turėtų realią galimybę išreikšti jo interesus labiausiai atitinkančią laisvą valią.
3. Absoliuti sutarties laisvė veda prie abiejų sutarties šalių interesų pusiausvyros panaikinimo ir leidžia stipresnei sutarties šaliai primesti savo valią silpnesniajai, kurios galimybė laisvai veikti tokiu būdu yra tiesiog eliminuojama. Tai paneigia sutarties laisvės principo esmę ir prieštarauja sutarties – laisvos asmenų valios sutapimo – prasmei. Siekiant išvengti tokios situacijos, tikslinga nustatyti sutarties laisvės principo ribojimus. Tačiau valstybei pernelyg plačiai ribojant sutartinę laisvę, gali kilti didelė grėsmė teisiniam tikrumui bei civilinių teisinių santykių stabilumui. Dėl itin didelio valstybės įsikišimo į privačius teisinius santykius sutarties laisvė būtų tik deklaratyvi kategorija, tačiau ne realiai veikiantis principas. Būtent todėl labai svarbu, kad tarp sutarties laisvės principo ir jam nustatytų ribojimų būtų išlaikytas teisingas ir subalansuotas santykis, kadangi tik tokiu atveju galima kalbėti apie tinkamą sutarties laisvės principo įgyvendinimą sukuriant, pakeičiant ar panaikinant civilinius teisinius santykius.
4. Pastarųjų dešimtmečių tendencijos, harmonizuojant Europos Sąjungos sutarčių teisę, rodo, kad požiūris į sutarties laisvės principą iš esmės keičiasi, kaip ir šio principo ribos. Europos Sąjungoje vykstančių procesų įtakojama Lietuvos Respublikos sutarčių teisė

atspindi tendenciją vis labiau riboti sutarties laisvės principą solidarumo ir socialinio teisingumo tikslais. Siekiant atsakyti į magistro baigiamajame darbe išsikeltą problemą, atlikus Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtintų teisės normų bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamos praktikos analizę, galima teigti, kad sutarties laisvės principo ir jam taikomų ribojimų santykis subalansuotas tinkamai. Tai reiškia, kad sutarties laisvės principo ribojimais yra užtikrinama didesnė sutarties šalių laisvė. Visgi, darbo autorės vertinimu, šiuo metu yra pasiekta ta riba, kurią peržengus (t. y. dar didesne apimtimi ribojant sutartinę laisvę, prioritetą teikiant tokioms neapibrėžtoms kategorijoms, kaip kad sąžiningumo principas), ateityje gali kilti reali grėsmė, kad sutarties laisvės principas bus tik teorinė, tačiau praktikoje neveikianti norma.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai bei dokumentai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.
4. 1993 m. balandžio 5 d. Europos Bendrijų tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse (OJ L 1993 95/29).
5. Bar, Ch., *et al*. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2014-11-03]. http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.
6. Guiding principles of European contract law [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-03]. http://www.legiscompare.fr/site-web/IMG/pdf/19._Guiding_Principles.pdf.
7. The Principles of European Contract Law [interaktyvus]. Parts I, II and III. European Union, 2002 [žiūrėta 2014-11-03]. http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/1.102.html.
8. UNIDROIT Principles of international commercial contracts. *International Institute for the Unification of Private Law* [interaktyvus], 2004 [žiūrėta 2014-11-03]. http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf.

Specialioji literatūra

9. Ambrasienė, D., *et al*. *Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
10. Ambrasienė, D., *et al*. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva Europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013.
11. Atiyah, P. S. *An Introduction to the Law of Contract*. Oxford: Clarendon Press, 1995.

12. Baranauskas, E., *et al*. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007.

13. Beale, H. G. *Chity on contracts.* Twenty-ninth edition. Volume I. General principles. London: Sweet & Maxwell, 2004.

14. Beale, H. G., *et al. Cases, Materials and Text on Contract Law.* 2nd edition. Oxford: Hart Publishing, 2010.

15. Berlin, I. *Two Concepts of Liberty. Four Essays on Liberty.* Oxford: Oxford University Press, 1969.

16. Bernstein, D. E., *Freedom of Contract* [interaktyvus]. George Mason University School of Law. [žiūrėta 2014-11-03]. http://www.law.gmu.edu/assets/files/publications/working_papers/08-51%20Freedom%20of%20Contract.pdf.

17. Bishop S., Walker M. *The Economics of EC Competion Law: Concepts, Application and Measurement*. 2nd edition. London: Sweet & Maxwell, 2002.

18. Brandner, H. E., Ulmer., P. The Community Directive on Unfair Terms in Consumer Contracts: Some Critical Remarks on the Proposal submitted by the Comission. *Common Market Law Rewiev*. 1991, Nr. 28.

19. Bublienė, D. Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. *Jurisprudencija*. 2007, 9(99): 41-47.

20. Bublienė, D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė: monografija*. Vilnius: Registrų centras, 2009.

21. Cserne, P. *Reasons for limiting freedom of contract: questions of philosophy an policy* [interaktyvus]. Jogelméleti Szemle: Journal of Legal Theory, IV.1, 2003 [žiūrėta 2014-11-04]. http://jesz.ajk.elte.hu/cserne13.html.

22. Drazdauskas, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.

23. Drazdauskas, S. *Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Vilniaus universitetas: Teisės fakultetas, 2007.

24. Fontaine, M. *et al. Formation of Contracts and Precontractual Liability*. Paris: ICC Publishing S. A., 1990.

25. Younkins, E. *Freedom of Contract* [interaktyvus]. Liberty Free Press. 2000 [žiūrėta 2013-10-15]. http://www.quebecoislibre.org/younkins25.html.

26. Gounot, E. *Le principe de l'autonomie de la volonté en Droit privé*. Thèse Dijon, 1912.

27. Gumbis, J. *Sutarties laisvės teisinės ribos*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002.

28. Hartkamp, A. *Towards European Civil Code*. Nijmegen: Kluwer Law International, 2004.

29. Hesselink, M. W. *The new European Private Law*. The Hague: Kluwer Law International, 2002.

30. Jakaitė, A. *Civilinė atsakomybė esant ikisutartiniams santykiams*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė 01S), 2012.

31. Kessler, F. *Contracts of Adhesion-Some Thouts about Freedom of Contract*. Yale Law School: Faculty Scholarship Series. Paper 2731. 1943.

32. Klimas, T. *Europos sutarčių teisės principai. Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos* [interaktyvus]. 2008, Nr. 22. [žiūrėta 2014-11-03]. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1338169

33. Knowlton, J. C. *Freedom of Contract.* Michigan Law Review, Vol. 3, Nr. 8, 1905.

34. Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Parts I and II.* Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2000.

35. Malaurie, P., *et al. Les obligations*. Paris: Répertoire Defrénois, 2009, 4ieme ed.

36. McKendrick, E. *Contract law*. 2nd edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994.

37. Mehren, A. T. *International Encyclopedia of Comparative Law. Volume VII. Contracts in General. Part 1. The Formation of Contracts*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008.

38. Mikelėnas, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, šeštoji knyga, prievolių teisė*. I leidimas. Vilnius: Justitia, 2003.

39. Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996.

40. Nekrošius, I., *et al*. *Romėnų teisė*. Vilnius, 1999.

41. Pettit, M. *Freedom, freedom of contract, and the „Rise and Fall“*. Boston University Law Review, 1999.

42. Pitofsky, R.; Patterson,D.; Hooks, J. *The Essential Facilities Doctrine Under United States Antitrust Law* [interaktyvus]. Georgetown University Law Center, 2002 [žiūrėta 2014-11-05]. http://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1342&context=facpub.

43. Richards, P. *Law of contract*. Fifth edition. Harlow: Longman, 2006.

44. Saleillees, R. „De la responsabilité précontractuelle; à propos d'une étude nouvelle sur la matière“. In *Revue Trimestrielle de Droit Civil*, 1907.

45. Sellers, M. *Autonomy in the Law*. Dordrecht: Springer, 2007.

46. Storme, M. E. *Freedom of Contract: Mandatory and Non – mandatory Rules In European Contract Law* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-11-22]. https://www.law.kuleuven.be/web/mstorme/Storme-Juridica.pdf.

47. Tercier, P. Quels fondements pour le contrat au XXIe siècle? *Le contrat dans tous ses états*. Sous la direction de F. Bellanger, F. Chaix. Berne: Staempfli Editions, 2004.

48. Treitel, G. *The Law of Contract*. 11th edition. Sweet & Maxwell, 2003.

49. Vaišvila, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004.

50. Vileita, A., *et al*. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009.

51. Zimmermann, R., Whittaker, S. *Good Faith in European Contract Law*. Cambridge: Canbridge University Press, 2008.

52. Whittaker, S. *The optional Instrument of European Law and Freedom of contract* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-11-03]. http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0052/contributions/333_en.pdf.

Lietuvos teismų praktika

53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“ ir Radijo ir televizijos komisija* (bylos Nr. 3K-3-905/2000).

54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje *V. P. v. P. D., J. Ž., A. R.* (bylos Nr. 3K-3-797/2001).
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. J. M. (bylos* Nr. 3K-3-462/2002).
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje *SP AB „Vilniaus šilumos tinklai“ v. B. G.* (bylos Nr. 3K-3-1137/2002).
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje *257-oji daugiabučių namų savininkų bendrija v. UAB „Vilniaus vandenys“, UAB „Vilniaus energija“* (bylos Nr. 3K-3-579/2003).
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Olfega“ v. Vilniaus miesto savivaldybė* (bylos Nr. 3K-3-1097/2003).
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. VšĮ „Teleradijo kompanija Hansa“* (bylos Nr. 3K-3-323/2004).
60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3094.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 29 d. nutarimas civilinėje byloje *J. Z. v. UAB „Baldras“* (bylos Nr. 3K-P-346/2004).
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio kino teatras“ v. UAB „Eika“* (bylos Nr. 3K-3-38/2005).
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. UAB „Abuva“* (bylos Nr. 3K-3-141/2006).
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje *S. A. v. UAB „Beržolė“* (bylos Nr. 3K-3-441/2006).

65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje *V. Š. v. A. N., A.N.* (bylos Nr. 3K-P-382/2006).

66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *S. K. v. UAB „Valpirus“* (bylos Nr. 3K-3-634/2006).

67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „IF draudimas“ v. UAB „Ketonas“* (bylos Nr. 3K-3-53/2007).

68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje *R. J. v. UAB „Ginta ir partneriai“* (bylos Nr. 3K-3-72/2007).

69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *L. K. v. AB „SEB Vilniaus bankas“* (bylos Nr. 3K-3-156/2007).

70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *AB Turto bankas v. UAB „Rastuva“* (bylos Nr. 3K-3-577/2007).

71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 29 d. nutartis civilinėje byloje *daugiabučių namų savininkų bendrija v. AB „Grigiškės“* (bylos Nr. 3K-3-211/2008).

72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje *J. B. M. v. V. T.* (bylos Nr. 3K-3-405/2008).

73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. UAB „Ribenos prekyba“* (bylos Nr. 3K-3-536/2008).

74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Tele2“ v. IĮ „Rogrinta“* (bylos Nr. 3K-3-579/2008).

75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. UAB „Alsva“* (bylos Nr. 3K-3-608/2008).

76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30. *Teismų praktika*. 2009, 30.

77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. R.G., M.G.* (bylos Nr. 3K-3-168/2009).

78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje *Kaišiadorių rajono apylinkės prokuratūros vyriausiasis prokuroras v. AB „VST“* (bylos Nr. 3K-3-187/2009).

79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. Vilniaus miesto savivaldybė* (bylos Nr. 3K-3-280/2009).

80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. P. v. V. R., A. R.* (bylos Nr. 3K-3-363/2009).

81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. T. R.* (bylos Nr. 3K-3-489/2009).

82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. L. v. Air Baltic Corporation AS* (bylos Nr. 3K-3-541/2009).

83. Kauno apygardos Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. v. UAB „Lokys“* (bylos Nr. 2A-572-324/2010).

84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Miaras“ v. A. Daujoto individuali įmonė „Aldaujana“* (bylos Nr. 3K-7-409/2010).

85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje *G. A., J. S., J. B., E. P., D. M. v. UAB „Šiaurinė žvaigždė“* (bylos Nr. 3K-3-303/2012).

86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje *G. P. v. J. P.* (bylos Nr. 3K-3-28/2011).

87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Otega“ v. BAB „Ekranas“* (bylos Nr. 3K-3-81/2011).

88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „BPT Optima Retail“ v. Länsförsäkringar Sak Försäkringsaktiebolag* (bylos Nr. 3K-3-48/2011).
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *M. D. v. A. G.* (bylos Nr. 3K-3-69/2011).

90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. A. J.* (bylos Nr. 3K-3-44/2012).
91. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „ŽVC“ v. mokslinė – gamybinė AB „Precizika“* (bylos Nr. 3K-3-90/2012).

92. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Hronas“ v. UAB „Molesta“* (bylos Nr. 3K-3-579/2012).

93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje *S. A. v. UAB „LIT-INVEST“* (bylos Nr. 3K-3-103/2013).

94. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. K., J. M. v. UAB „Nekilnojamojo turto fondas“, UAB „Vilniaus vandenys“* (bylos Nr. 3K-3-210/2013).
95. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Lietuvos dujos“ v. V. P.* (bylos Nr. 3K-3-222/2013).

96. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Nemuno vaistinė“ v. Birštono savivaldybė, UAB „Apotheca vaistinė“* (bylos Nr. 3K-3-238/2013).

97. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. spalio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 11 dalies (2001 m. rugpjūčio 3 d. redakcija) Lietuvos Respublikos vyriausybės 1997 m. rugsėjo 29 d. nutarimu Nr. 1057 patvirtintos Lietuvos Respublikos piliečių

nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos (1999 m. lapkričio 11 d. redakcija) 18 punkto pirmosios pastraipos (2001 m. lapkričio 12 d., 2004 m. balandžio 7 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

98. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *A. D. v. RUAB „Statybos linija“, AB SEB* (bylos Nr.3K-3-11/2014).

99. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Danske lizingas“ v. Panevėžio rajono ŽŪB „Vadokliai“* (bylos Nr. 3K-3-40/2014).

100. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje *„Jondras“ v. UAB „Swedbank lizingas“* (bylos Nr. 3K-3-238/2014).

101. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus miesto savivaldybė v. L. R.* (bylos Nr. 3K-3-286/2014).

102. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. liepos 24 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus apskrities PK v. UAB „Efektyvios investicijos“* (bylos Nr. 3K-3-380/2014).

Europos Teisingumo Teismo praktika

103. Europos Teisingumo Teismo 1974 m. kovo 6 d. sprendimas byloje *Istituto Chemioterapico Italiano S.p.A. and Commercial Solvents Corporation v. Commision of the European Communities.* ECR. 223, [1974].

104. Europos Teisingumo Teismo 2000 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Oceano Grupo Editorial et Salvat Editores.* ECR 1-4941, [2000] (C-240/98-C-244/98).

SANTRAUKA

SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS IR JO RIBOJIMAI

Sutarties laisvės principas, išreiškiantis konstitucinę ūkinės veiklos laisvę bei iniciatyvą, yra pripažįstamas vienu svarbiausių sutarčių teisės principų. Sutartinės laisvės esmė – tai laisvos asmens valios pasireiškimas sukuriant, pakeičiant ar panaikinant civilinius teisinius santykius, kitaip sakant, sudarant sutartis. Kadangi sutartis – tai šalių laisvos valios sutapimas, o konkrečiau – susitarimas bei jo išraiška, nuo to, kaip užtikrinamas sutarties laisvės principo įgyvendinimas, kokia apimtimi jis veikia privatinėje teisėje, priklauso ir pačios sutarties likimas. Todėl valstybei, teisiniu reguliavimu nustatant sutarties laisvės principo ribojimus, tikslinga įvertinti, ar jais nėra paneigiama pačios sutarties esmė.

Šiame darbe analizuojama sutarties samprata, jos ryšys su sutarties laisvės principu, atskleidžiama jo esmė bei reikšmė, nagrinėjamas viešųjų bei vartojimo sutarčių teisės normų santykis su sutarties laisvės principu, didėjanti sąžiningumo principo reikšmė bei įtaka sutartinės laisvės riboms, vertinama, kaip sutarties laisvės principas pasireiškia ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose. Darytina išvada, kad yra būtina riboti sutarties laisvės principą tam, jog visiems visuomenės nariams būtų sudarytos vienodos sąlygos veikti, užtikrintos galimybės išreikšti jų interesus geriausiai atitinkančią valią. Sutarties laisvės principo ribojimais ne tik užtikrinama viešoji tvarka bei silpnesnės šalies teisių apsauga, tačiau taip pat siekiama socialinio teisingumo bei didesnio ekonomikos efektyvumo. Pasikeitus ekonominėms, socialinėms bei politinėms sąlygoms, vartotojams rinkoje užimant vis didesnį vaidmenį, teisiniu reguliavimu būtina sudaryti tokias sąlygas, kad asmenys dažniau ir efektyviau naudotųsi sutartine laisve, turėtų galimybes sudaryti jų valią bei interesus atitinkančias sutartis.

Darbe įrodinėjama, kad sutarties laisvės principo ribojimais ne tik kad nepaneigiama sutarties, kaip laisvos asmenų valios išraiškos, esmė, tačiau, priešingai, siekiama užtikrinti, kad sudarant sutartis abi jos šalys turėtų vienodas galimybes išreikšti tikrąją jų interesus geriausiai atitinkančią valią. Ribojimais siekiama padidinti realią visų visuomenės narių laisvę veikti sudarant sutartis, kurios suvokiamos ne tik ekonomine bei teisine, tačiau ir socialine prasme, kaip priemonė skirtingiems asmenų interesams suderinti ir socialiniam teisingumui užtikrinti.

SUMMARY

The principle of freedom of contract, which represents the constitutional freedom of economic activity and initiative, is recognized as one of the most important principles of contract law. The essence of contractual freedom is the freedom of individuals will to form, change or end contractual relations, in other words – to contract. Since a contract is the result of matching free will of the parties and more specifically an agreement and its expression, the fate of the contract depends on how the principle of freedom of contract is ensured and to which extent it functions in private law. Therefore it is purposeful to determine whether the limits of the freedom of contracts imposed by the state do not deny the essence of the contract.

This thesis analyzes the concept of the contract, its connection with the principle of the freedom of contract, reveals its essence and significance, examines the relation between the regulation of public and consumer contracts and the principle of freedom of contract, analyzes the growing importance and influence of the principle of good faith and fair dealing to the limits of contractual freedom and assesses how the freedom of contracts affects pre-contractual relations. The study concludes that there is a need to limit the principle of freedom of contract in order to ensure that all members of the society have equal conditions to act and are able to express their will in their best interests. The limits of freedom of contract not only ensure public order and the protection of the rights of the weaker party but at the same time they aim to achieve social justice and greater economic efficiency. As the economic, social and political conditions change and the consumers occupy an increasing role in the market the legal regulation must ensure necessary conditions for persons to use the freedom of contract more often and in a more efficient way and to conclude contracts according to their own will and interests.

The thesis argues that the limits of the freedom of contract do not deny the essence of the contract as the expression of the parties' free will but on the contrary it ensures that the parties have equal opportunities to express their true interests and will. These limits are aimed to increase the real freedom of all members of society to contract, as the contract should be understood not only in economic and legal sense, but also in a social sense as a mean to coordinate the different interests of individuals and to ensure social justice.

ANOTACIJA

Darbe analizuota, kokia sutarties laisvės principo esmė bei reikšmė, kaip šis principas suvokiamas teorijoje bei teismų praktikoje, kokiais pagrindais ir apimtimi ribojama sutartinė laisvė ir ar tie ribojimai nepaneigia sutarties – laisvos asmenų valios išraiškos – esmės. Siekiant įvertinti, kokią įtaką sutarties esmei turi sutarties laisvės principo ribojimai, darbe nagrinėtas viešųjų bei vartojimo sutarčių institutų santykis su sutartine laisve, sąžiningumo principas kaip sutarties laisvę ribojantis veiksnys bei sutarties laisvės principo pasireiškimas ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad sutarties laisvės principo ribojimais užtikrina didesnę visų visuomenės narių laisvę, sudaro prielaidas, kad sudarydamos sutartį abi šalys turėtų realią galimybę išreikšti savo valią, geriausiai atitinkančią jų interesus.

Raktiniai žodžiai: *sutartis, laisvė, principas, ribojimai, valia.*

ANNOTATION

The thesis analyzes what is the essence of the principle of freedom of contract, how this principle is interpreted in theory and in case-law, on what basis and to which extent the contractual freedom is limited and whether those limits do not deny the essence of the contract as the expression of the persons free will. In order to evaluate the impact of the limits of contractual freedom to the essence of the contract the thesis examines the relation between the regulation of public and consumer contracts and the principle of freedom of contract, the principle of the principle of good faith and fair dealing as a factor limiting the contractual freedom and assesses how the freedom of contracts affects pre-contractual relations. The study concludes that the limits of the principle of freedom of contracts ensure greater freedom to the members of the society and ensures that the parties of the contract can effectively express their true interests and will.

Keywords: *contract, freedom, principle, limits, free will.*

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2014 m. lapkričio 28 d.
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės fakulteto Verslo teisės programos studentė Kristina Andruškevičiūtė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas, kurio tema „Sutarties laisvės principas ir jo ribojimai“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;

2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;

3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Kristina Andruškevičiūtė _____

(vardas, pavardė) *(parašas)*

Magistro baigiamojo darbo autorius: Kristina Andruškevičiūtė.

Temos pavadinimas lietuvių kalba: sutarties laisvės principas ir jo ribojimai.

Temos pavadinimas anglų kalba: the principle of freedom of contract and its limitations.